

SOCRATES

2015, NR. 3 (3)

Rīgas Stradiņa universitātes
Juridiskās fakultātes
elektroniskais juridisko
zinātnisko rakstu žurnāls

Socrates: Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls. Rīga, RSU, 2015, Nr. 3 (3). 99 lpp.

Redkolēģija

Jānis Gardovskis (vadītājs) – *Dr. habil. med.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Iveta Ozolanta – *Dr. habil. med.*, profesore, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Andrejs Vilks (atb. zin. redaktors) – *Dr. iur.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Vladimirs Eminovs, *Dr. habil. iur.*, profesors, Maskavas Valsts juridiskā universitāte, Krievija
Osvalds Joksts – *Dr. habil. iur.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Viktors Justickis (*Viktoras Justickis*) – *Dr. habil. iur.*, profesors,
Viļņas Mikola Romera universitāte, Lietuva
Sandra Kaija – *Dr. iur.*, profesore, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Valters Kego (*Walter Kego*) – Zviedrijas Drošības un politikas attīstības institūts, Zviedrija
Ando Leps – *Dr. habil. iur.*, profesors, Tallinas universitāte Nord, Igaunija
Andris Vilks – *Dr. phil.*, asoc. profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Jaceks Želīnskis (*Jacek Zielinski*) – *Dr. habil. sc. pol.*, profesors,
Polijas Administrācijas augstākā skola, Polija
Alvids Šakočs (*Alvydas Šakočius*) – *Dr. iur.*, profesors, Lietuvas Militārā akadēmija, Lietuva
Vitolds Zahars – *Dr. iur.*, profesors, Daugavpils Universitāte, Latvija

Redakcijas padome (Rīgas Stradiņa universitāte)

Jānis Baumanis – *Dr. iur.*, vadošais pētnieks
Jānis Grasis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Osvalds Joksts – *Dr. habil. iur.*, profesors
Aldis Lieljuksis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Sandra Kaija – *Dr. iur.*, profesore
Uldis Ķinis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Andrejs Vilks – *Dr. iur.*, profesors
Andris Vilks – *Dr. phil.*, asoc. profesors
Tenis Nigulis – Izdevniecības un poligrāfijas daļas vadītājs

Visi krājumā ievietotie raksti ir recenzēti.

Recenzenti: *Dr. iur.* Jānis Teivāns-Treinovskis, *Dr. iur.* Ēriks Treļš

Citējot atsauce uz izdevumu ir obligāta.

Autoru viedoklis var nesaskanēt ar redkolēģijas viedokli.

Par faktu pareizību atbild autori.

Redaktori: Indra Orleja (latviešu val.), Jānis Zeimanis (angļu val.)

Tehniskā redaktore: Ilze Reitere

Maketētāja: Ilze Stikāne

RSU IPD Nr. 15-325

© Rīgas Stradiņa universitāte, 2015
Dzirčiema iela 16, Rīga, LV-1007

ISSN 2256-0548

Saturs

Priekšvārds	4
<i>Andrejs Vilks.</i> Transnacionālās organizētās noziedzīgās grupas starptautisko kriminālo tīkla struktūru kontekstā	5
<i>Vladas Tumalavičius.</i> Drošības jautājumi: mūsdienu tendences Lietuvas tiesību aizsardzības sistēmā	15
<i>Jānis Grasis.</i> Valsts teritorijas iegūšana un zaudēšana starptautiskajās tiesībās	22
<i>Kitija Bite.</i> Šaujamo ierociņu pielietošanas tiesības un amatpersonu profesionālā izglītība	27
<i>Inga Kudeikina.</i> Medību tiesiskais regulējums medību drošības un sabiedrības interešu aspektā	45
<i>Vladimir Jilkine.</i> Implementation of International Legal Standards in the Revision of the Judgements that are in Force by Supreme Court of Finland	54
<i>Svetlana Sitņikova.</i> “Tiesības tikt aizmirstam” kā tiesības uz privātumu un to tiesiskais regulējums	66
<i>Karina Palkova.</i> Mediācijas piemērošanas iespējas veselības aprūpes jomā	85
<i>Allars Apsītis.</i> Romiešu sabiedrības līgums (<i>societa</i>) un romiešu tiesiskie principi mūsdienu Latvijas tiesībās	91
Autoru alfabētiskais rādītājs	99

Priekšvārds

Elektroniskā juridisko zinātnisko rakstu žurnāla “Socrates” lasītājiem ir iespēja iepazīties jau ar trešo izdevumu, kura tematika ir daudzveidīga. Tomēr vienojošā rakstu koncepcija ir sabiedrības drošības problēmu atspoguļojums un analīze.

Žurnālā ir ietverts interesants un saistošs Lietuvas Militārās akadēmijas tiesību zinātnieka V. Tūmalaviča (*V. Tūmalavičius*) raksts par drošības problēmām Lietuvas tiesību aizsardzības sistēmā, kuras sasaucas ar atbilstīgām sociāli pretrunīgām situācijām Latvijā. Rakstos, kuros analizētas šaujamieroču pielietošanas tiesības un medību tiesiskais regulējums sabiedrisko interešu aizsardzībā, neapšaubāmi, ir aplūkoti drošības visnotaļ specifiskie apstākļi. Individuālā drošība ir saistīta arī ar tiesībām uz privātumu vai “tiesībām tikt aizmirstam”. S. Sitņikovas raksts sniedz ieskatu pilnīgi jaunā drošības vai tās apdraudējumu jomā. Būtiskākie tiesiskie principi, kuri ir ietverti Latvijas tiesību sistēmā, balstās uz Romas sabiedrības līgumiem, kuru ievērošana nosaka drošību un kārtību sabiedrībā. Nozīmīgs ir raksts par starptautisko tiesību standartu implementāciju jebkuras valsts tiesiskajā sistēmā. V. Jilkinē to atspoguļo, analizējot Somijas Augstākās tiesas darbību. Mediācijas institūts Latvijas tiesiskajā praksē ir salīdzinoši jauns, turklāt tas nav skatīts, risinot veselības aprūpes problēmas.

Drošībai, tās nostiprināšanai un apdraudējumu novēršanai ir būtiska nozīme. Autors rakstā par transnacionālām kriminālām grupām un to starptautisko tīklu izveidi tikai ieskicē jaunās tendences, kuras aizvien jūtāmāk un skaidrāk izpaužas mūsdienu pasaulē. Minēto tendenču analīzei varētu būt veltīta uzmanība arī turpmākajos elektroniskā juridisko zinātnisko rakstu žurnāla “Socrates” izdevumos.

Žurnāla raksti ir daudzveidīgi pēc to satura, un autoru paustās atziņas var tikt atšķirīgi vērtētas. Rakstu krājums ir virzīts uz to satura kritisku, bet tajā pašā laikā konstruktīvu vērtējumu, diskusiju veicināšanu, aktīvāku domu apmaiņu, tostarp elektroniskā žurnāla ietvaros.

Mūsdienu pasaulē katrs laika mirklis nes pārmaiņas. Aizvien būtiskāk mēs izjūtam nepieciešamību vispusīgi un objektīvi izvērtēt pašreizējo situāciju, analizēt spēkā esošos tiesību aktus, identificēt problēmas un paredzēt sociālo procesu attīstību. Par minēto problēmu redzējumu un to risinājumu iespējām vēlamies uzzināt arī žurnāla lasītāju viedokļus, tāpēc gaidīsim jūsu rakstus.

Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes dekāns

ANDREJS VILKS

Transnacionālās organizētās noziedzīgās grupas starptautisko kriminālo tīkla struktūru kontekstā

Dr. iur. Andrejs Vilks

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte,
Tiesību zinātņu katedra, Latvija
andrejs.vilks@rsu.lv*

Kopsavilkums

Mūsdienu sabiedrības izteikto globalizācijas procesu ietekmē ir vērojama ne tikai strauja moderno tehnoloģiju attīstība, komunikatīvo sistēmu sfēru paplašināšanās, informācijas kā kapitāla lomas pieaugums, brīva un masveidīga cilvēku pārvietošanās pāri robežām un kontinentiem, bet arī sociāli nelabvēlīgo parādību eskalācija: pieaug terorisma akti un to draudi, ierastas kļūst hibrīdkara elementu izpausmes, nostiprinās transnacionālās organizētās noziedzīgās grupas, kuras veido un efektīvi izmanto starptautiskās kriminālā tīkla struktūras.

Atslēgvārdi: globalizācija, kriminoloģiskā izziņa, starptautiskā noziedzība, starptautiskie kriminālie tīkli, transnacionālās organizētās grupas.

Eiropas Padomes Komisija 2014. oktobrī publicēja ziņojumu par transnacionālo organizēto noziedzību (*White Paper on Transnational Organised Crime*) [1]. Ziņojumā ("Baltajā grāmatā") tika atzīts, ka pašlaik transnacionālo organizēto noziedzīgo grupu darbības jomu paplašināšanos nosaka trīs būtiskākie faktori. Pirmais no tiem ir nelikumīgo preču un cilvēku tirdzniecības mobilitāte. Agrāk nelikumīgie darījumi bija saistīti galvenokārt ar nekustamo īpašumu (lauksaimnieciskiem produktiem, valsts sektora būvniecības līgumiem u. c.), bet pēdējos gados organizētās noziedzīgās grupas ir vairāk pievērsušās kustamā īpašuma pārvietošanai un atbilstīgiem darījumiem – ieroču, narkotisko vielu, zagta autotransporta, metālu, akcīzes preču, preču ar viltotām preču zīmēm tirdzniecībai un indīgu atkritumu uzglabāšanai. Aizvien lielāku vietu organizēto transnacionālo kriminālo grupējumu darbībā ieņem cilvēku tirdzniecība un nelegālās migrācijas kanālu izveide un to darbības nodrošināšana. 2014. gada novembrī *Walk Free* publicētajā ziņojumā [2] atzīts, ka pasaulē patlaban ir 36 miljoni vergu (cilvēku

tirdzniecības upuru), kas ir 0,5% zemes iedzīvotāju. Pēdējā gada laikā cilvēku tirdzniecības upuru skaits ir pieaudzis par piektdaļu vai 20%. Nav šaubu, ka 2015. gadā vergu un cilvēku tirdzniecības upuru skaits būs pieaudzis ne mazāk strauji, ņemot vērā nelegālo migrantu neizsīkstošās plūsmas no Ziemeļāfrikas uz Eiropu.

Otrais faktors ir institucionālie un politiskie notikumi pasaulē. Tas sevī ietver valstu tradicionālo robežu atcelšanu un bezvīzu režīma ieviešanu. Izteikts piemērs ir Eiropas Savienības un Šengenas līguma valstis. Mūsdienās praktiski nav iespējams noteikt cilvēka pārvietošanās maršrutus Eiropas Savienībā, preču, kapitāla un pakalpojumu tīklus. Šīs mūsdienu sabiedrības priekšrocības efektīvi izmanto organizētās transnacionālās kriminālās struktūras. Sabiedrība ir atgriezusies 19. gadsimta nogales apstākļos, jo vēl 1893. gadā tiesību zinātnieks Francis fon Lists atzina, ka “mēs dzīvojam laikmetā, kad profesionāls zaglis vai krāpnieks jūtas kā mājās gan Parīzē, gan Vīnē vai Londonā, kad viltota nauda tiek drukāta Francijā vai Anglijā un pēc tam tiek pārvesta uz Vāciju, kad noziedznieku grupas ilgu laiku darbojas vairākās valstīs vienlaikus”.

Trešais faktors ir moderno tehnoloģiju attīstība, kas tika atzīta par nozīmīgāko apstākli minētajā kontekstā. Pašreiz ir iespējama zibensātra komunikācija ar jebkuru sociālu struktūru jebkurā vietā uz zemes, veicot darījumus, nodrošinot finansiālo resursu cirkulāciju, legalizējot noziedzīgi iegūtos finanšu līdzekļus. Jaunās modernās tehnoloģijas aizvien plašāk tiek izmantotas arī narkobiznesā. Aizvien biežāk narkotisko vielu realizācijā tiek izmantots internets. Tīmeklī ir pieejama ne tikai informācija, kā var izgatavot psihoaktīvās vielas, to ietekme, cenas, bet arī adreses, kur šīs jau lietošanai gatavās vielas iegādāties mazumā vai vairumā.

Viena no uzskatāmākajām interneta izmantošanas iespējām narkotiku realizācijā ir saistīta ar vietni *Silk Road* (“Zīda ceļš”), kuru tiešsaistes režīmā sāka izmantot 2011. gada februārī. Apkopotā informācija liecināja, ka, izmantojot interneta vietni, ir pārdots viens kilograms heroīna, pieci kilogrami kokaīna, puskilograms metamfetamīna un 10 grami LSD. Kopējais ienākums no narkotisko vielu tirdzniecības bija 1,2 miljardi ASV dolāru. Nākotnē narkotisko vielu ieguvē varētu tikt izmantoti 3D printeri [3]. Tad pietiekami apgrūtināto un riskanto narkotisko vielu iegādi pie dīleriem varēs aizstāt psihoaktīvās vielas ieguve mājās – atpūtas telpās, virtuvē vai guļamistabā.

2013. gadā Austrālijas valdības speciālajā ziņojumā tika minēts, ka transnacionālo organizēto kriminālo grupējumu ienākumi gada laikā ir tikpat lieli kā dažu lielā divdesmitnieka valstu ekonomiskie apjomi [4]. Pēc Austrālijas kriminologu slēdziena kriminālo grupējumu ienākumi ir saistīti ar pasaules finansiālo krīzi, jo tie šajā procesā ātri saskatīja jaunas iespējas gūt peļņu. Pēc *The Jakarta Globe* atzinuma noziedzīgie grupējumi gada laikā nopelna vairāk nekā 870 miljardus ASV dolāru, kas ir vairāk nekā Indonēzijas iekšzemes kopprodukts. Iespējams, ka grūti būtu apzināt transnacionālo kriminālo grupējumu peļņu, kura ir gūta, piemēram, desmitgades laikā. Narkotisko vielu ražotājiem nākotnē būs nepieciešams jaunās paaudzes 3D (vai pat 4D) printeris, jauna programmatūra un speciāli kārtidži. Jauno narkotisko vielu ieguve varētu līdzināties kafijas tases pagatavošanai kafijas automātā.

Andrejs Vilks. Transnacionālās organizētās noziedzīgās grupas starptautisko kriminālo tīkla struktūru kontekstā

2013. gada novembrī Eiropola publicētajā ziņojumā par stāvokli organizētās noziedzības jomā tiek atzīts, ka ir identificētas aptuveni 3600 organizēto noziedzīgo grupu, kas aktīvi darbojas Eiropas Savienībā [5]. Eiropols pēc ES Smago un organizēto noziedzības draudu novērtējuma (SOCTA) konstatē, ka aktīvākā organizēto noziedzīgo grupu darbības joma ir starptautiskā narkotiku tirdzniecība, kas ir saistīta ar pašreizējo ekonomisko krīzi un interneta pakalpojumu straujo attīstību. Šie jaunie procesi transformē organizētās noziedzības tradicionālo vērtējumu, reducējot to uz unificētu modeli, kas ir balstīts nevis uz grupu etnisko vai nacionālo sastāvu, reģionālo piederību, bet gan uz tīkla struktūru izveidi. Tās spēj efektīvi darboties transnacionālajā vidē, sadarbojoties ar vairākiem partneriem vienlaikus dažādās kriminālo aktivitāšu jomās un dažādās valstīs un kontinentos. Organizēto transnacionālo kriminālo grupējumu tradicionālā piramidveida struktūra ir pārveidojusies par tīklveida modeli ar mainīgiem partneriem un dažādu to dislokāciju. Šāda pieeja ļauj koncentrēties uz maksimālu peļņu un samazināt risku.

Kriminālie grupējumi no visas pasaules aizvien vairāk koncentrējas Eiropā, lai īstenotu savu darbību nelegālajā un legālajā jomā. Eiropas valstīs tiek ievestas narkotikas no to kultivēšanas reģioniem (piemēram, kokaīns no Dienvidamerikas, opijs un heroīns no Afganistānas), veikta organizēta nelegālā migrācija un cilvēku tirdzniecība un arī legalizēti noziedzīgā ceļā gūtie līdzekļi. Tiek atzīts, ka kriminālo struktūru pārstāvji iepērk nekustamos īpašumus, kuru vērtība pašreiz ir samazinājusies, iegādājas restorānus, veikalus u. c. Noziedzīgie līdzekļi tiek ieguldīti arī spēļu biznesā, apdrošināšanā, kur kontroles sistēmas nav tik stingras kā finanšu iestādēs un kredītiestādēs. Krievijas kriminālo struktūru pārstāvji līdzekļus iegulda ne tikai nekustamajā īpašumā, bet arī autouzņēmumos, privātajās apsardzes struktūrās un seksuālo pakalpojumu iestādēs Somijā [6].

Kriminālo grupējumu pārstāvji no Ķīnas īpaši aktīvi ir Francijā, kur līdzekļus iegulda nekustamajos īpašumos, vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības uzņēmumos. Itālijas mafijas pārstāvjus piesaista Vācija, kur līdzekļi tiek ieguldīti apģērbu veikalu iegādē, celtniecības firmās un restorānu biznesā.

Pēc speciālistu atzinumiem Itālijas mafija kopā ar Krievijas, Ķīnas un Gruzijas kriminālajiem sindikātiem tikai ar kontrabandu vien pelna vairāk nekā 19 miljardus eiro gadā.

Latvijā 2014. gada 3. jūnijā Ministru kabinetā tika apstiprināts Organizētās noziedzības novēršanas un apkarošanas plāns 2014.–2016. gadam [7]. Tajā ietverti uzdevumi un pasākumi, kuru mērķis ir padarīt efektīvāku ar organizēto noziedzību saistīto noziedzīgo nodarījumu novēršanu un apkarošanu un radīt pilnvērtīgus apstākļus tiesību aizsardzības iestāžu cīņai ar organizēto noziedzību. Plāna informatīvajā daļā tiek uzsvērts, ka “organizētās noziedzības darbības īstenošanu būtiski sekmē dažādu veidu resursu (finanšu, materiāltechnisko, informācijas, cilvēku u. c.) pieejamība un tiesību aizsardzības iestāžu darba specifikas pārzināšana (piemēram, atsevišķu grupu dalībnieki izmanto arī bijušo tiesību aizsardzības iestāžu darbinieku atbalstu (taktiku un metodiku), lai izvairītos no atbildības un neitralizētu policijas veiktos operatīvos pasākumus), kā arī mijiedarbība ar citām organizētām grupām atsevišķu noziedzīgās darbības jautājumu risināšanā uz vienlīdzības principa un savstarpēji izdevīga ekonomiskā pamata”.

Andrejs Vilks. Transnacionālās organizētās noziedzīgās grupas starptautisko kriminālo tīkla struktūru kontekstā

2013. gadā Valsts policijas Galvenās Kriminālpolicijas pārvaldes Organizēto noziegumu apkarošanas pārvalde pārtrauca 48 noziedzīgu grupu darbību [7]. Šie pārvaldes gūtie rezultāti ir salīdzinoši augstāki nekā 2012. gada rādītāji (sk. 1. tab.).

1. tabula. Valsts policijas pārtrauktā organizēto noziedzīgu grupu darbība 2012.–2013. gadā (absolūtajos rādītājos)

Organizēto noziedzīgu grupu pārtrauktā darbība	2012	2013
Narkotisko un psihotropo vielu nelegālā aprīte	32	31
Cilvēku tirdzniecība, personu nosūtīšana seksuālai izmantošanai, sutenerisms	6	11
Šaujamo ieroču nelegālā aprīte	2	–
Zādzības	–	2
Akcīzes preču nelegālā aprīte:	2	2
– naftas produktu nelegālā aprīte	1	–
– cigarešu nelegālā aprīte	1	2
Izspiešanas	1	2
Kopā	43	48

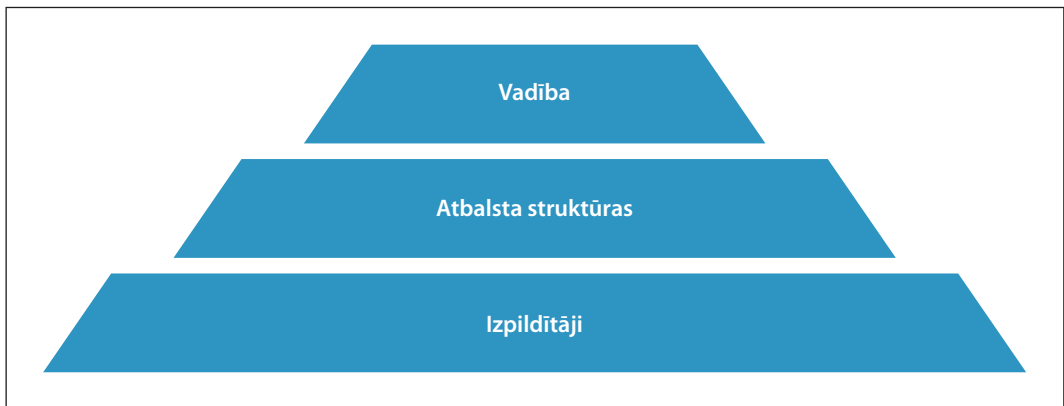
Jāatzīst, ka transnacionālo kriminālo struktūru darbība Latvijā ir pietiekami aktīva un universāla. Tikai 2015. gada pirmajā pusgadā Valsts policija ir pārtraukusi vairāk nekā 25 organizēto kriminālo grupējumu darbību [8]. Šo grupējumu specializācija ir saistīta ar narkotisko vielu nelegālu transportēšanu un realizāciju, akcīzes preču kontrabandu, krāpšanu un parādu izspiešanu. Kriminālpolicija atzīst, ka šo grupu darbība ir daudzprofila un ir īpaši aktīva vietās, kur var gūt lielākus ienākumus. Pēdējā laikā intensīva kļuvusi organizēto grupu darbība, nelegāli pārvietojot pāri robežai migrantus, un šajās darbībās tiek iesaistīti arī valsts pierobežas iedzīvotāji. Grupu līderiem un dalībniekiem ir izveidoti kontakti ar kriminālajām autoritātēm, kuras no bijušajām padomju republikām ir pārcēlušās uz dzīvi Eiropas valstīs, tādējādi izveidojot plašas un nopietnas transnacionālas struktūras.

Organizētajām kriminālajām struktūrām ir raksturīgi pielāgoties mainīgajiem sociālajiem, ekonomiskajiem, politiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem. Vēl vairāk – tās ir centušās maksimāli izmantot transformācijas posmus un sabiedrības krīzes periodus atbilstīgu struktūru interesēs. Nacionālajiem veidojumiem integrējoties starptautiskās politiskās, ekonomiskās un finansiālās struktūrās, attīstoties daudzveidīgiem sakariem, kriminālie formējumi ieguva transnacionālu raksturu. Vienlaikus nostiprinājās šo formējumu saikne ar vietējām reģionālajām administratīvajām un ekonomiski finansiālajām struktūrām.

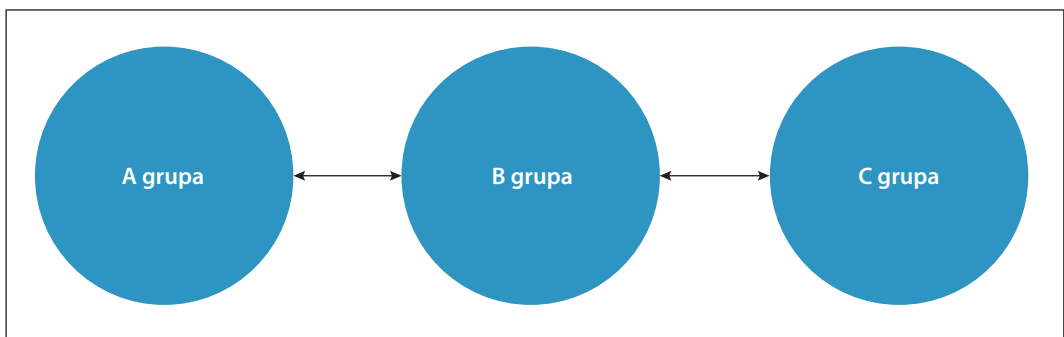
Noziedzīgie tīkli kriminoloģiskajā izziņā tiek definēti kā kopas dalībnieki, kas ir savienoti ar saitēm, kas ir veidotas dažnedažādā veidā vai arī virzītas uz citu struktūru vai dalībnieku atbalstu [9].

Atbilstīgi globālajiem ekonomiskajiem, sociālajiem un tehnoloģiskajiem procesiem modificējas arī organizēto kriminālo formējumu veidojumi un moduļi. ASV tīkla struktūru pētnieki *J. Arquilla, D. Ronfeldt* un *M. Zanini* ir atzinuši [10], ka sabiedrībā funkcionē četras visplašāk izplatītās tīklu struktūras:

- 1) hierarhiskās struktūras, kurās ir valdošais vertikālās vadības princips (sk. 1. att.);
- 2) lineārās jeb ķēdes tīkla struktūras, kurās informācija un pārvaldes uzdevumi tiek novadīti caur atsevišķiem ķēdes elementiem (sk. 2. att.);
- 3) assveida tīkla struktūras, kurās sistēmas elementi ir saistīti ar centrālo posmu, kurš dažos gadījumos var būt lielākas sistēmas elements. Šādā modeli var būt ietvertas atsevišķu struktūru specializācijas, teritoriālā “apkalpošana” vai kontrole (sk. 3. att.);
- 4) multisistēmiskās (hibrīdās, daudzpakāpju) tīkla struktūras. Tās var būt dislocētas dažādos reģionos (kontinentos) ar noteiktu specializāciju vai darboties universāli.

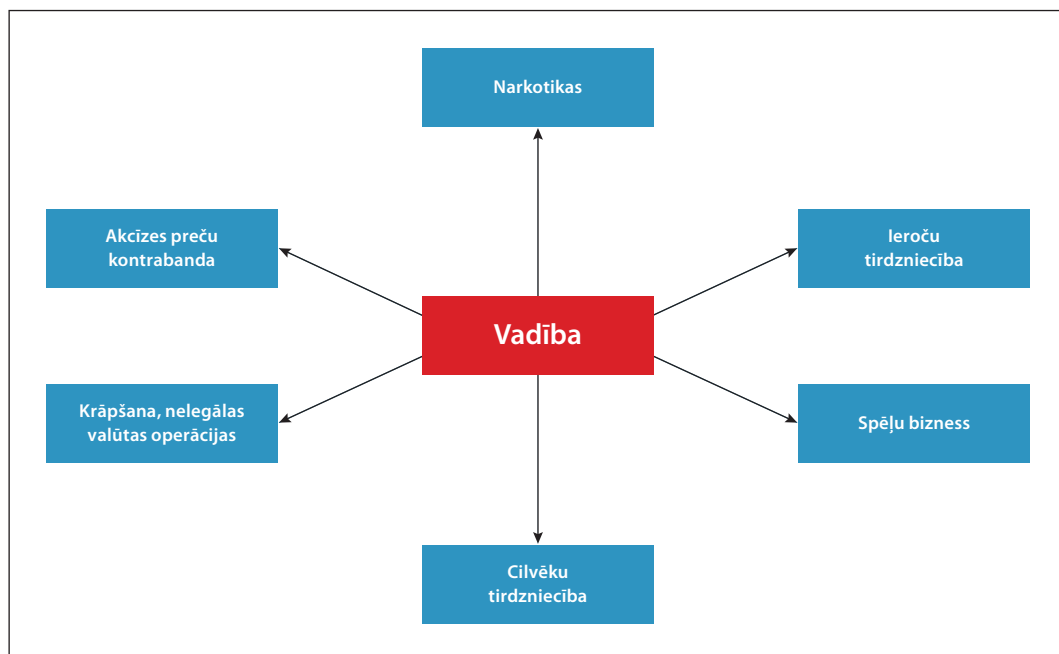

1. attēls. Hierarhiskā tīklu struktūra

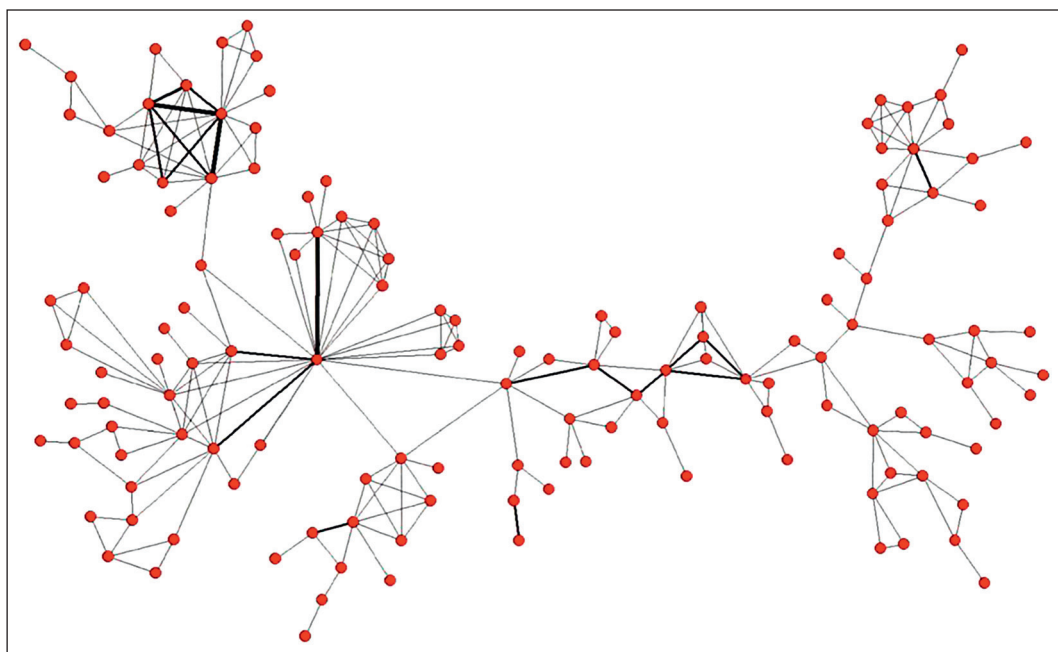

2. attēls. Lineārās jeb ķēdes tīkla struktūras

Andrejs Vilks. Transnacionālās organizētās noziedzīgās grupas starptautisko kriminālo tīkla struktūru kontekstā

3. attēls. Assveida tīkla struktūras

4. attēls. Multisistēmiskās (hibrīdās, daudzpakāpju) tīkla struktūras

Andrejs Vilks. Transnacionālās organizētās noziedzīgās grupas starptautisko kriminālo tīkla struktūru kontekstā

Tīkla struktūrām, tostarp krimināliem organizētiem veidojumiem, ir raksturīga pašorganizācija – tās var darboties autonomi, pildot agrāk noteiktos noziedzīgos uzdevumus. Tīkla struktūrās var būt iesaistīti posmi (izpildītāji, grupas), kuras var neapzināties savas darbības kriminālo raksturu (piemēram, kibernetizēto izdarīšanas gadījumos). Tīkla struktūras ir tendētas maksimāli palielināt savas darbības segmentus un jomas, tādējādi iegūstot maksimālus ienākumus un palielinot savas darbības efektivitāti.

Pēdējos gados aizvien plašākas tīkla struktūras veido un tajās aktīvi darbojas teroristiskās organizācijas. Tieši tāpēc, ka teroristiskās grupas vienlaikus dislocējas un darbojas vairākās valstīs, pastāvīgi pārvietojas, izmanto modernas un jaudīgas sakaru sistēmas, to veiktie teroristiskie uzbrukumi kļūst aizvien smagāki – ar lielāku upuru skaitu. Pētījuma rezultāti, kuri tika gūti 2014. gadā, veicot izpēti Austrālijas Pasaules ekonomikas institūtā, liecina, ka cilvēku skaits, kuri ir gājuši bojā teroristiskos aktos, no 3361 upura 2000. gadā pieaudzis līdz 17 958 upuriem 2013. gadā [11]. Bojā gājušo skaits 2013. gadā, salīdzinot ar 2012. gadu, palielinājies par 60 procentiem. Pētījuma rezultāti atklāj, ka lielākā daļa bojā gājušo ir no Sīrijas, kā arī no Irākas, Afganistānas, Pakistānas un Nigērijas. Jāuzsver, ka no Nigērijas ir aptuveni 80% terorisma upuru. Atbildību par teroristiskajiem aktiem uzņēmās teroristu grupējumi “Islāma valsts” jeb *Daech*, *Taliban*, *Boko haram* un *Al Qida*. Pēc minētā institūta aprēķiniem, izskaitļojot globālo terorisma indeksu (*Global Terrorism Index*), 2014. gadā zaudējumi no teroristiskajiem aktiem sasniedza 52,9 miljardus ASV dolāru. Neapšaubāmi, rodas jautājums, kur teroristiskās organizācijas, tostarp *Daech*, gūst tik lielus ienākumus, lai izveidotu tīkla struktūras visā pasaulē. Minētā teroristiskā organizācija ir okupējusi Irākas teritoriju, kur ir naftas atradne, kā arī izmanto 60% Sīrijas teritorijas, kur atrodas naftas ieguves urbūmi [12]. Pēc speciālistu atzinumiem tas ienes 1,5–3,6 miljonus ASV dolāru dienā, bet gada laikā ienākumi pārsniedz 800 miljardus ASV dolāru. Ārvalstu investori no Katāras, Kuveitas, Saūda Arābijas ziedo *Daech* aptuveni 40 miljardus ASV dolāru. *Daech* ir noziedzīga organizācija pēc savas būtības, jo no iedzīvotājiem, kuri dzīvo organizācijas kontrolētajās teritorijās, ievāc aptuveni 10% no visiem darījumiem, uzņēmējdarbības un citām aktivitātēm. Aptuveni 20 miljardus ASV dolāru tā gūst, saņemot izpirkumus par nolaupītajiem cilvēkiem.

Teroristisko organizāciju darbība ir ļoti plaša, un tā pēctecīgi attīstās. 2004. gada 24. augustā tika uzspridzinātas divas Krievijas lidmašīnas. Teroristi pašnāvnieki uzspridzināja lidmašīnu TU-134A-3, kura lidoja no Maskavas uz Volgogradu, kā arī lidmašīnu TU-154B-2, kura devās no Maskavas uz Sočiem. Atbildību par lidmašīnu un cilvēku iznīcināšanu uzņēmās Šamils Basajevs. Arī 2004. gadā tika uzspridzināta Francijas lidmašīna, kura lidoja no Šarmelšeihās. Atbildību par teroristisko aktu uzņēmās Jemenas islāmistu grupa.

2015. gada 31. oktobrī tika uzspridzināta Krievijas pasažieru lidmašīna A321, kura lidoja no Šarmelšeihās uz Sanktpēterburgu. Bojā gāja 224 cilvēki. Minēto teroristisko aktu uzņēmās teroristiskā organizācija *Daech*.

Neapšaubāmi, smagākais un arī viens no traģiskākajiem teroristiskajiem aktiem notika 2015. gada 20. novembrī Parīzē, kur dzīvību zaudēja 129 cilvēki, bet ievainoti tika vairāk nekā 300 parīziešu un pilsētas viesu. Par galveno aizdomās turamo personu tiek uzskatīts 27 gadus vecais marokāņu izcelsmes Beļģijas pilsonis Abdelhamids Abauds, kurš netraucēti pārvietojās no Sīrijas uz Briseli un Parīzi, izveidoja teroristisko grupējumu un finansiāli nodrošināja tā darbību. Lielākā daļa šīs teroristiskās organizācijas dalībnieku nav aizturēti, un viņu darbība var turpināties jebkurā Eiropas pilsētā.

Kriminālajām tīkla struktūrām, salīdzinot ar tradicionālajām noziedzīgajām grupām, ir virkne priekšrocību. Tīkla struktūras pārvar ģeogrāfiskās un juridiskās robežas. Tās izteikti elastīgi un racionāli reaģē uz iespējām un problēmām, ko rada globalizācija.

Spēja sadarboties ar citām struktūrām ārvalstīs ļauj darboties legālajos un nelegālajos tirgos, kur peļņa ir vislielākā un vienlaikus ir minimizēti kriminālās darbības riski. Arī dažnedažādi sociālie un komunikatīvie tīkli būtiski palielina materiālo un intelektuālo kapitālu, nodrošinot piekļuvi cilvēkiem ar īpašiem resursiem. Tikli dod iespējas nodrošināt būtisku pienākumu un darba dalīšanu starp tīkla dalībniekiem.

Tīkla struktūrās tiek fiksētas šādas tīkla dalībnieku lomas:

- organizatori (vadība), kas nodrošina struktūru pārvaldību un to darbības atbalstu;
- drošības speciālisti, kas veic visu tīklā iesaistīto grupu un to dalībnieku, it īpaši organizatoru, drošības nodrošināšanu un aizsardzību pret apdraudējumiem;
- komunikatori – indivīdi, kuri nodrošina, lai informatīvās plūsmas efektīvi tiek novadītas no vienas struktūras uz otru vai arī visam tīklam kopumā. Viņu pienākums ir nodot uzdevumus, informēt par situāciju un nodrošināt atgriezenisko saiti;
- vervētāji, kuru uzdevums ir paplašināt tīklu, pieņemot darbā jaunus dalībniekus, kā arī, vienojoties ar citiem tīkliem, veicināt pārbēdzēju iesaistīšanos tīkla aktivitātēs. Vervētāji izmanto šādas darbības metodes: uzpirkšanu, pieņemšanu piespiedu darbā, draudus, šantāžu, kā arī stimulēšanu.

Daži virzieni transnacionālo organizēto kriminālo grupējumu pret darbībai

Eksperti atzīst, ka ir nepieciešama specializētu informatīvi analītisku struktūru izveide un to darbības nodrošināšana, lai tās spētu identificēt organizēto kriminālo grupējumu darbību, atklātu, novērstu un pārtrauktu to noziedzīgās aktivitātes. Ir iespējams arī plašāk un mērķtiecīgāk izmantot starptautisko organizāciju datu bāzes (Interpola, Eiropola, *Eirojust* u. c.).

Būtiski ir apzināt ne tikai kaitējumu un zaudējumus, kuri rodas organizēto kriminālo grupējumu darbības rezultātā, bet arī transnacionālā līmenī, izpētot šo grupu starptautiskās darbības jomas, sadarbības partnerus, visus tīkla struktūrās iesaistītos

elementus. Nepieciešams intensīvāk izmantot moderno tehnoloģiju iespējas un resursus. Šo grupu darbības izpētē ir iespējams izmantot unificētus operatīvi taktiskos uzdevumus. Modernās programmas dod iespējas ne tikai sekmīgi noteikt tīkla struktūru dalībniekus, apzināt to veiktās aktivitātes, bet arī paredzēt atbilstīgu darbību veikšanu nākotnē.

Lai izziņātu transnacionālo organizēto kriminālo grupējumu darbības jomu, ir nepieciešama sadarbība ne tikai ar Eiropas Savienības valstīm, bet arī visplašākajā starptautiskajā līmenī.

Transnacionālās kriminālās struktūras izmanto tiesiskās regulācijas nepilnības, starptautiskās tiesiskās sadarbības sadrumstalotību un fragmentārismu, kā arī jaunas metodes un paņēmienus noziedzīgo aktivitāšu īstenošanā, tostarp tīklveida darbības modeļus. Transnacionālā organizētā noziedzība ir drauds globālajai drošībai, un tā var nodarīt ievērojamu sociālu un ekonomisku kaitējumu sabiedrībai. Lai nepieļautu organizēto kriminālo grupējumu ietekmes palielināšanos, ir jāizstrādā un jārealizē papildu pasākumi, kuri būtu balstīti uz globalizācijas priekšrocībām un ietvertu jaunas informatīvās un komunikatīvās tehnoloģijas.

Transnational Organised Criminal Groups in International Criminal Network Structure Context

Abstract

Transnational organised crime is a major threat to global security and can cause significant social and economic damage. Prevention efforts need to be increased in order to encompass this phenomenon. Transnational organised crime benefits from certain legal loopholes, and law enforcement agencies have a difficulty in reacting quickly to criminal businesses which use very sophisticated methods to conceal their activities and the proceeds of their crimes, and take advantage of globalisation and the use of information and communication technologies. Through pyramidal structures, transnational organised crime has evolved to networks of cells with continuously changing partners and even locations. As organised criminals take advantage of the advances in ICTs and become ever defter in their methods, and with law enforcement authorities increasingly in need of additional resources, administrative synergies emerge as a natural and cost-efficient extension of the powers that counter organised crime.

Keywords: globalisation, criminological research, transnational crime, international criminal networks, transnational organised group.

Literatūra

1. White Paper on Transnational Organised Crime. European Committee on Crime. Strasbourg, 6 October 2014. Iegūts no: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/pc-oc/PCOC_documents/Documents%202014/CDPC%20\(2014\)%2011%20Fin%20-%20e%20-%20White%20paper.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/pc-oc/PCOC_documents/Documents%202014/CDPC%20(2014)%2011%20Fin%20-%20e%20-%20White%20paper.pdf)
2. <http://www.walkfree.org/>
3. Holmes, K. *In the Future, Your Drug Dealer Will Be a Printer*. July 4, 2012. Iegūts no: <http://www.vice.com/read/in-the-future-your-drug-dealer-will-be-a-printer> [sk. 02.08.2015.].
4. Global Organized Crime Bigger Than Indonesia's GDP: Australia. Iegūts no: <http://jakartaglobe.beritasatu.com/international/global-organized-crime-bigger-than-indonesias-gdp-australia/>
5. EU Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA 2013). Iegūts no: <https://www.europol.europa.eu/content/europol-identifies-3600-organised-crime-groups-active-eu-europol-report-warns-new-breed-crim>
6. Современная мафия вкладывает деньги в легальные компании, расширяя спектр преступной деятельности. Iegūts no: <https://russian.rt.com/article/53915>
7. Par organizētās noziedzības novēršanas un apkarošanas plānu 2014.–2016. gadam. *Ministru kabineta noteikumi Nr. 214 no 2014. gada 5. jūnija*. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=266722>
8. В этом году в Латвии задержано 25 организованных преступных группировок. Iegūts no: <http://www.mixnews.lv/ru/incidents/news/2015-09-23/185210>
9. Lampe, K. von, Johansen, P. O. *Criminal Networks and Trust*. Iegūts no: <http://www.organized-crime.de/criminalnetworkstrust.htm>
10. Arquilla, J., Ronfeldt, D., Zanini, M. *Networks, Netwar and Information-Age Terrorism*. RAND Corporation, 1999. P. 50.
11. *Global Terrorism Index 2015*. The Institute for Economics and Peace. Iegūts no: <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf>
12. Stilwell, B. *Sex, drugs, and Bitcoin: The 10 ways ISIS pays the bills*. Iegūts no: <http://www.weare-themighty.com/lists/10-ways-isis-pays-bills>

Drošības jautājumi: mūsdienu tendences Lietuvas tiesību aizsardzības sistēmā

Vladas Tumulavičius

Ģenerāļa Jonasa Žemaiša Lietuvas Militārā akadēmija, Lietuva
vladas.tumulavicius@gmail.com

Kopsavilkums

Problēmas Lietuvas nacionālās drošības jomā liek pievērst uzmanību faktam, ka informācijas pārvaldība un izmantošana kā tradicionāla tiesībaizsardzības iestāžu darba metode ir mainīga paaugstinātas specdienestu iesaistīšanās dēļ, jo mūsdienās pastāv drošības draudi. Esošo un mērķtiecīgi mainīgo Eiropas Savienības tiesību reformas jomas, drošības un nozīmīgu sociālo procesu nodrošināšanas integrācijas procesu novērošana un izpēte gūst ne tikai teorētisku, bet arī aizvien svarīgāku praktisku nozīmi, tāpēc ir pelnījusi ciešu zinātniskās sabiedrības, īpaši juridisko zinātņu pārstāvju, uzmanību.

Darbā atspoguļoti sabiedrības drošības tiesiskās regulēšanas attīstības pašreizējie jautājumi un jaunākās tendences, ko nosaka Lietuvas Republikas Kriminālās izlūkošanas likums, kas vēl nav pilnvērtīgi un detalizēti atspoguļots zinātniskās diskusijās. Tāpēc radās nepieciešamība analizēt šī tiesību instrumenta iemiesoju Lietuvas drošības dienestu slepenās darbības jomā mūsdienu globalizācijas procesā. Darbā tika izmantotas objektīvās realitātes izziņas un speciālā darba un paņēmieni vispārzinātniskās metodes, kuras raksturīgas juridiskajām zinātnēm. Rezultātā ir uzsvērts šī tiesību instrumenta kā demokrātisko vērtību un cilvēka tiesību un brīvības aizsardzības garanta svarīgums un savlaicīgums.

Atslēgvārdi: cilvēka tiesības un brīvība, kriminālā izlūkošana, sabiedrības drošība.

Ievads

Kopš seniem laikiem operatīvās izmeklēšanas, izlūkošanas un pretizlūkošanas darbības pamats un kodols ir aģentūras metode, t. i., slepenu darbinieku (aģentu) un tiesībsargājošo orgānu operatīvo darbinieku un specdienestu paņēmieni, veidu un

uzvedības modeļu kopums operatīvi nozīmīgas informācijas izdibināšanā un prettiesisku darbību dokumentēšanā, nodibinot vai attīstot uzticības pilnas attiecības ar šīs informācijas zinātāju.

Ievērojamā filozofa un domātāja Herodota (480. g. p. m. ē.) darbos tiek norādīts, ka senie grieķi izmantoja aģentus no Persijas. Aģentūru aktīvi izmantoja Maķedonijas Aleksandrs un kartāgiešu ģenerālis Hanibals. Daudz noderīga slepenā dienesta organizācijā un aģentūras darba taktikā ieviesa mongoļi. Čingishans aģentūru novērtēja un aktīvi izmantoja, un, saprotot pretizlūkošanas pasākumu bīstamību, cietsirdīgi un nežēlīgi izrēķinājās ar ienaidnieka spiegiem.

Kopš XVII gs. iezīmējās norobežošanās no aģentūras metodes valsts iekšējās drošības nodrošināšanā. Šim mērķim sāka veidoties patstāvīgas struktūras, ko vēlāk nosauca par pretizlūkošanas dienestu. Piemēram, Krievijā imperatora ģimenes un cariskā režīma drošības nodrošināšanai 1826. gadā tika organizēta politiskā policija kā Imperatora personīgās kancelejas trešā nodaļa, kas aktīvi vervēja aģentus un ziņotājus informācijas iegūšanai no personām, kuras tika turētas aizdomās par neloyalitāti pret carisko režīmu. Ieviesto vai iegūto aģentūru ārvalstīs organizatoriski parasti īstenoja patstāvīgas struktūras, kas realizēja mērķtiecīgu militāro vai iekšpolitisko izlūkošanu [9].

Kopš pirmajiem datiem par aģentūru darba paņēmieniem, kas minēti Vecajā Derībā, pagājuši gandrīz četri tūkstoši gadu, un vairāki simti tūkstošu cilvēku ik dienas tiek iesaistīti aģentūras darbā kā tiesībsargājošo un speciālo dienestu brīvprātīgie palīgi vai kā štata darbinieki, kuri nodrošina izlūkošanas, pretizlūkošanas un meklēšanas funkcijas. Kaut arī XXI gs. sākumā zinātniski tehniskā progresa ietekmē operatīvajā meklēšanas darbībā arvien aktīvāk tiek izmantotas informācijas tehnoloģijas, lai savāktu, analizētu un saglabātu konfidenciālu informāciju par personām un faktiem, kuri ir izraisījuši izlūkošanas, pretizlūkošanas un meklēšanas darbā iesaistīto interesi, daudzu gadsimtu garumā pārbaudītais darbs ar aģentūru tomēr ir viens no efektīvākajiem līdzekļiem cīņā ar pārkāpumiem pret valsts interesēm, konstitucionālajām tiesībām un pilsoņu brīvību [8].

Kriminālās izlūkošanas koncepcija – jaunas vēsmas Lietuvas nacionālās drošības nodrošināšanā

Tiesībsargājošo iestāžu un citu specdienestu darbību cīņā ar noziedzību Lietuvā līdztekus atklāta rakstura darbībām nosaka arī slēpta, nevienam neredzama darbība, ko reglamentē dažādu resoru dokumentu statūti, slepenas instrukcijas, prokuratūras rekomendācijas, kā arī tiesiskie akti, no kuriem vissvarīgākais ir jaunais likums, kas nosaka kriminālās izlūkošanas veikšanu un ar to saistītās darbības.

Lietuvas Republikas Kriminālās izlūkošanas likums stājās spēkā 2013. gada 1. janvārī [1]. Vienlaikus ar šī likuma stāšanos spēkā spēku ir zaudējis līdz šim pastāvošais Lietuvas Republikas Operatīvās darbības likums, kas nepietiekami sekmēja cilvēka tiesību un brīvības aizsardzības nodrošināšanu, operatīvās darbības subjektu kontroli, tikai daļēji noteica to uzvedības pamatus, kā arī neatbilda pastāvošajai situācijai. Pieņemtais Lietuvas Republikas Kriminālās izlūkošanas likums reglamentē kriminālās izlūkošanas pamatus, tās subjektu tiesības un pienākumus, izmeklēšanas veikšanu, finansēšanu, koordinēšanu un kontroli, kā arī personu piedalīšanos kriminālajā izlūkošanā un izlūkošanas informācijas izmantošanu. Likums precīzi regulē kriminālās izlūkošanas darbību – jēdzienus, veidus un instrumentus, informācijas vākšanas metodes, tās izmantošanu, aizsardzību un atbildību par nesankcionētu lietošanu; likumā arī nodalīta tiesībsargājošo iestāžu darbība noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā, t. i., kriminālā izlūkošana no izlūkošanas un pretizlūkošanas [2, 3].

Jaunajā dokumentā ir nostiprināta cilvēka tiesību un brīvības aizsardzība kriminālās izlūkošanas veikšanā. Tiek uzsvērts, ka atsevišķu tiesību un brīvības ierobežošanai ir īslaicīgs raksturs un to var izmantot tikai atbilstīgi likumdošanai un tikai cita cilvēka tiesību un brīvības, īpašuma, kā arī sabiedriskās un valsts drošības aizsardzības labā. Pamatojoties uz jauno likumu, kriminālās izlūkošanas izmeklēšana tiks veikta tikai gadījumos, kad ir informācija par gatavošanos izdarīt noziegumu vai par jau izdarītu noziegumu; aizdomās turamais, apsūdzētais vai notiesātais slēpjas; cilvēks ir pazudis bez vēsts; tiek īstenota personu aizsardzība no noziedzīgas ietekmes. Turklāt likums paredz, ka kriminālo izlūkošanu nevar veikt pret Valsts prezidentu [3].

Atbilstīgi likumam, ja kriminālās izlūkošanas subjekts ir konstatējis, ka kriminālās izlūkošanas gaitā iegūtā informācija par tās objektu neapstiprinājās, informācijas vākšana par objektu nekavējoties jāpārtrauc, bet savāktā informācija jāiznīcina. Ja pēc kriminālās izlūkošanas izmeklēšanas pabeigšanas tās gaitā savāktā informācija par objektu netiks izmantota, tad savāktā informācija par objekta privāto dzīvi jāiznīcina trīs mēnešu laikā. Ja pret personu tika izmantota kriminālā izlūkošana un tās gaitā ievāktā informācija neapstiprinājās, pirmstiesas izmeklēšana netika uzsākta, bet radās negatīvas juridiskas sekas personām, tad pēc šo personu lūguma jāuzrāda kriminālās izlūkošanas gaitā par tām savāktie dati. Ja persona uzskata, ka kriminālās izlūkošanas subjektu darbību dēļ ir pārkāptas tās tiesības un brīvība, tai ir tiesības tādas darbības pārsūdzēt galvenās kriminālās izlūkošanas iestādes vadītājam vai viņa vietniekam un prokuroram, bet gadījumā, ja nepiekrīt viņu lēmumam, – vērsties ar prasību tiesā [4].

Minētā tiesību akta skaidrojumā uzsvērts, ka jaunais likums nodrošinās arī daudz augstāku cilvēka tiesību un brīvības aizsardzības līmeni, būtiski palielinās prokuratūras un tiesu kontroli kriminālās izlūkošanas subjektu darbības jomā, ļaus tās subjektam nodrošināt apstākļus efektīvākai cīņai ar noziedzību. Pēc dažu augstākstāvošu valdības locekļu un parlamentāriešu domām, minētajam likumam piemīt noteikti “drošinātāji”, kuri sekmē un ļauj tiesībsargājošajām institūcijām vajadzīgā veidā nodrošināt cilvēka tiesību un brīvības aizsardzību pret nelikumīgu vajāšanu, izsekošanu vai citu darbību.

Tādējādi Operatīvās darbības kontroles parlamentārā komisija varēs iegūt vairāk informācijas, kuru nevarētu saņemt Operatīvās darbības likuma darbības laikā, kā arī efektīvi veikt parlamentāro kontroli [4]. Pēc bijušā Lietuvas Seima spikera domām, Lietuvas Republikas Kriminālās izlūkošanas likums ir sagatavots kvalitatīvi un profesionāli, ņemot vērā citu valstu pieredzi līdzīgos projektos. Turklāt Seima bijusī spikere Irēna Degutiene (*Irēna Degutienė*) akcentē, ka šī likuma pieņemšana ir konstruktīva un mērķtiecīga darba rezultāts, realizējot kontroles nostiprināšanas un izlūkošanas koordinēšanas koncepciju, ko apstiprinājusi Valsts drošības padome, kā arī atzīst, ka bija nepieciešams saskaņot Operatīvo darbību likuma normas un nodalīt izlūkošanas jēdzienu no kriminālās izlūkošanas jēdziena [7]. Tādējādi tika sagatavoti divi Lietuvas Republikas likumi: Lietuvas Republikas Izlūkošanas likums un Lietuvas Republikas Kriminālās izlūkošanas likums.

Un tomēr Lietuvas Republikas Kriminālās izlūkošanas likumam bija jāaizvieto Operatīvās darbības likums. Šī jaunā dokumenta autori apgalvo, ka operatīvās darbības tiesiskā reglamentēšana nebija pietiekama un negarantēja vajadzīgo cilvēka tiesību un brīvības aizsardzību [6]. Minētā likuma pretinieki šaubās par likuma īstenošanas caurspīdīgumu – kriminālās izlūkošanas gaitā persona var tikt pakļauta tiesiski nesankcionētai izsekošanai. Saskatot vispārējās izsekošanas draudus, daži parlamenta locekļi likuma pieņemšanas stadijā bija gatavi vērsties pie prezidenta, lai minētajam likumam noteiktu veto [5].

Kā apgalvoja Valerijs Simuliks (*Valerijus Simulikas*), viens no Seima Cilvēktiesību komitejas locekļiem, kurš bija pret šī likuma pieņemšanu, tas paver ceļu neierobežotai un nekontrolētai personu izsekošanai. Politikis uzsver faktu, ka tagad amatpersonas varēs veikt aizdomās turētās personas fizisku izsekošanu trīs dienas bez tiesas lēmuma, ņemot vērā tikai operatīvo informāciju, un atļauju tam izsniegs nevis tiesa, bet gan tiesībsargājošā resora darbinieka vadītājs, kurš veic izsekošanas darbību, vai viņa pilnvarots vietnieks, kas izraisīs spekulatīvas darbības [4].

Tiesību un kārtības parlamentārās komitejas vadītājs Stasis Šedbars (*Stasys Šedbaras*) atzina, ka dokuments, iespējams, nav absolūti pilnīgs, bet noraidīja apgalvojumus par iespējamu globālu un nekontrolētu personu izsekošanu, kā arī iespējamu ļaunprātīgu izmantošanu no amatpersonu, kriminālās izlūkošanas subjektu puses un, aizstāvot likuma statūtus, uzsvēra, ka līdz šim pastāvošais Lietuvas Republikas Operatīvās darbības likums vispār nedefinēja fizisko izsekošanu, tāpēc darbības nebija juridiski reglamentētas, bet minētais nolikums tiecas to sakārtot. Likuma autori arī uzsvēra, ka telefonsarunu noklausīšanās un ziņojumu kontrole citos elektroniskajos līdzekļos, tāpat kā līdz šim, būs iespējama tikai ar tiesas sankciju. Pēc likuma sankcijas uz sarunu slepenu noklausīšanos izsniegs tikai apgabaltiesu priekšsēdētāji vai viņu pilnvaroti tiesneši, pamatojoties uz prokuroru motivētiem priekšstatiem [6].

Turklāt steidzamos gadījumos, kad rodas draudi cilvēka dzīvībai, veselībai, īpašumam, sabiedrības vai valsts drošībai, kriminālās izlūkošanas darbības atļauts veikt, pamatojoties uz prokurora lēmumu [6].

Atbilstīgi likumam kriminālās izlūkošanas informācijas vākšanas veidi ir šādi:

- aģentūras darbība;
- aptauja;
- apskate;
- kontrolpārbaude;
- kontrolējama transportēšana;
- noziedzīga nodarījuma imitācija;
- slēpnis;
- izsekošana;
- slepena operācija;
- tiesībsargājošo institūciju uzdevums.

Likumā ir noteikts, ka galvenās kriminālās izlūkošanas institūcijas, kuras realizē kriminālās izlūkošanas informācijas vākšanu un šīs darbības metodes, ir šādas [1]:

1. Lietuvas Republikas Iekšlietu ministrijas Finansiālo noziegumu izmeklēšanas dienests;
2. Lietuvas Republikas Iekšlietu ministrijas Policijas departaments;
3. Lietuvas Republikas Iekšlietu ministrijas Vadības apsardzes departaments;
4. Lietuvas Republikas Iekšlietu ministrijas Valsts robežapsardzes dienests;
5. Lietuvas Republikas Iekšlietu ministrijas Muitas departaments;
6. Speciālās izmeklēšanas dienests.

Kriminālās izlūkošanas galveno institūciju tiesības un pienākumi deleģēti arī Lietuvas Republikas Aizsardzības ministrijas Operatīvo dienestu 2. departamentam un Valsts drošības departamentam, kad to apakšvienības veic kriminālās izlūkošanas izmeklēšanu.

Vienlaikus ar spēkā esošā Lietuvas Republikas kriminālās izlūkošanas likuma izmaiņām no 2014. gada 1. janvāra par pilnvērtīgu kriminālās izlūkošanas institūciju atkal kļuva Lietuvas Republikas Tieslietu ministrijas Ieslodzījuma vietu departaments, pēc 14 gadu pārtraukuma saņemot visas tiesības kā pamatinstitūcija, kas realizē kriminālās izlūkošanas darbību valsts labošanas sistēmā.

Secinājumi

Lietuvā sabiedrības drošības tiesiskās regulēšanas jomai ir tendence mainīties un attīstīties. Šajā posmā svarīgs faktors ir Lietuvas Republikas Kriminālās izlūkošanas likuma stāšanās spēkā. Varas pārstāvji atšķirīgi vērtē šī likuma pieņemšanu un tā ietekmi uz sabiedrības drošību. Pēc zinātniskās sabiedrības, īpaši juridisko zinātņu pārstāvju domām, Lietuvas Republikas Kriminālās izlūkošanas likuma pieņemšanā iezīmējas šī tiesību instrumenta svarīgums un savlaicīgums:

- tas ir savlaicīgi izstrādāts un iedzīvināts tiesiskās regulēšanas avots, kas virzīts uz demokrātisko vērtību aizsardzību, kā arī cilvēka tiesību un brīvības ievērošanu;

- tas garantē mērķtiecīgus, secīgus un objektīvus tiesībsargājošo institūciju darbības mērus un metodes, kas apveltītas ar leģitīmām pilnvarām valsts drošības nacionālās politikas realizācijā;
- tas sekmē valsts iestāžu darbinieku slepenas darbības uzlabošanu un pilnveidošanu, kas virzīta uz noziedzīgu nodarījumu novēršanu un personu notveršanu, nozagta īpašuma meklēšanu un citām darbībām, kas saistītas ar valsts un vērtību nacionālo drošību.

Security Issues: Current Trends in Lithuanian Law Enforcement System

Abstract

Problems in the sphere of national security of Lithuania draw attention to the fact that the management and use of information as a traditional working method of law enforcement institutions is changeable because of the increased involvement of security services and their attention towards current threats to security. Observation over the running and fast changing integration processes in the European Union in the sphere of law reforms, provision of security and significant social processes, as well as their study acquire not just a theoretical but also a more practical importance. It requires a close attention within a scientific community, namely, the representatives of legal sciences.

The work presents the current issues and latest trends of development in the sphere of law regulation of the public security stipulated by the adoption of the Law of Criminal Intelligence of the Republic of Lithuania, which have not received yet a comprehensive and detailed reflection in scientific debates. Therefore, it is necessary to analyse the implementation of this legal instrument in the sphere of secret activity of Lithuania's security at the present stage within the globalisation process. The author applied general scientific methods of studying objective reality and means and techniques peculiar to legal sciences. As a result, the significance and urgency of this legal instrument as a guarantee for protection of democratic values and human rights and freedoms have been emphasised.

Keywords: security of society, criminal intelligence, human rights and freedoms.

Literatūra

1. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas. 2012 m. spalio 2 d. Nr. XI-2234, Vilnius. Iegūts no: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437554
2. Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas. 2000 m. liepos 17 d. Nr. VIII-1861. Vilnius. Iegūts no: <http://www.infolex.lt/ta/161012:ver1:str1>

3. Принятый Закон о криминальной разведке позволяет 3 дня вести слежку без санкции суда. *Delfi.lt*. Iegūts no: <http://ru.delfi.lt/archive/article.php?id=59635701>
4. Seimas priēmē Kriminālīnēs žvalgybos īstatymā. *Delfi.lt*. Iegūts no: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimas-prieme-kriminalines-zvalgybos-istatyma.d?id=59633507#ixzz2ZaLоMHQ6>
5. Sukritikuotas Kriminālīnēs žvalgybos īstatymas. *Infolex.lt*. Iegūts no: <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&str=51303>
6. Seimas priēmē Kriminālīnēs žvalgybos īstatymā. *Lrytas.lt*. Iegūts no: <http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/seimas-prieme-kriminalines-zvalgybos-istatyma.htm?p=2>
7. Lietuvos politika. I. Degutienė: Kriminālīnēs žvalgybos īstatymas visuotinio sekimo neįteisins. *Respublika.lt*. Iegūts no: http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/lietuvos_politika/idegutiene_kriminalines_zvalgybos_istatymas_visuotinio_sekimo_neiteisins/print.1
8. Ронин, Р. *Своя разведка: способы вербовки агентуры, методы проникновения в психику, форсирование воздействия на личность, технические средства скрытого наблюдения и съема информации*. Практическое пособие. Мн: Харвест, 1998. 368 с. ISBN 985-433-180-6.
9. Сысалов, М. П. *Основы оперативно-розыскной деятельности*. Учебник. Алматы: Юридическая литература, 2006. 338 с. ISBN 9965-620-33-4.

Valsts teritorijas iegūšana un zaudēšana starptautiskajās tiesībās

Dr. iur. Jānis Grasis

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte,
Tiesību zinātņu katedra, Latvija
janis.grasis@rsu.lv*

Kopsavilkums

Autors rakstā aplūko valsts teritorijas iegūšanas un zaudēšanas veidus starptautiskajās tiesībās. Šis jautājums ir kļuvis īpaši aktuāls pēc pēdējiem notikumiem Krimā, kad Krievijas Federācija okupēja šo pussalu un vēlāk to anektēja.

Atslēgvārdi: efektīva okupācija, prettiesiska teritorijas sagrābšana, teritorijas cesija, valsts teritorija.

Jau iepriekšējā “Socrates” numurā autors pievērsās problēmai par valsts teritorijas izmaiņām. Pēc Jura Bojāra sniegtās definīcijas “valsts teritorija ir tā zemeslodes daļa, kura atrodas noteiktas valsts suverenitātē, teritoriālajā virsvadībā un jurisdikcijā un kuru norobežo tās sauszemes, jūras un gaisa robežas. Valsts teritorijā ietilpst sauszeme, iekšējie un teritoriālie ūdeņi, zemes dzīles zem un gaisa telpa virs tiem” [1]. F. Martenss īpaši uzsvēris, ka “teritorija, noteiktas tautas ekskluzīvā teritoriālā virsvadība absolūti nepieciešama valsts pastāvēšanai. Bez tā valsts nevar būt starptautisko tiesību subjekts” [2].

Šajā rakstā autors apkopojis galvenos valsts teritorijas iegūšanas un zaudēšanas veidus starptautiskajās tiesībās:

- 1) teritorijas sagrābšanu militārā ceļā;
- 2) teritorijas iegūšanu noilguma ceļā;
- 3) jaunu teritoriju atklāšanu;
- 4) valsts teritorijas pirkšanu un pārdošanu;
- 5) teritorijas brīvprātīgu cesiju;
- 6) teritorijas pieaugumu;
- 7) teritorijas iegūšanu plebiscīta ceļā.

Latviešu valodā par šiem jautājumiem ir rakstījis J. Bojārs [1, 296–307]; A. Fogelis savā grāmatā šos jautājumus aplūkojis ļoti īsi [3]. Raksta mērķis ir apskatīt teritorijas iegūšanas un zaudēšanas veidus starptautiskajās tiesībās, pievēršot īpašu uzmanību Krimas un Kaļiņingradas jautājumam.

Teritorijas sagrābšana militārā ceļā pasaules vēsturē ir bijis ļoti izplatīts paņēmieni valsts teritorijas iegūšanai. No mūsdienu starptautisko tiesību viedokļa šis paņēmieni var būt gan prettiesisks, gan arī tiesisks. Uzskatāms piemērs prettiesiskai teritorijas sagrābšanai ir Irākas armijas iebrukums Kuveitā 1990. gada 2. augustā. Ar naftas atradnēm bagātās valsts salīdzinoši mazās armijas pretestība tika pārvarēta ātri, un Kuveitas monarhs bija spiests pamest valsti un doties uz Saūda Arābiju. Tā laika Irākas līderis Sadams Huseins paziņoja, ka Irākas armija iebrukusi Kuveitā, lai atbalstītu briestošo sacelšanos pret šīs valsts monarhiju. Pēc Irākas iebrukuma Kuveitā Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Drošības padome noteica ekonomiskās sankcijas pret Irāku un pieņēma virkni rezolūciju, kurās nosodīja Irākas rīcību. 1990. gada 29. novembrī, kad bija izsmelti visi diplomātiskie centieni noregulēt krīzi, ANO Drošības padome 1991. gada 23. februārī noteica kā pēdējo termiņu, līdz kuram Irākas armijai jāpamet Kuveitas teritorija, un atbalstīja jebkuru nepieciešamo līdzekļu izmantošanu starptautisko prasību izpildes veicināšanai [5]. Tikmēr ASV un Lielbritānijas vadītie starptautiskie spēki, nesagaidījuši 1991. gada 23. februārī, jau 1991. gada 17. janvārī sāka Irākas bombardēšanu, un sākās militārā operācija “Tuksneša vētra” [4].

ANO Drošības padome 1991. gada 2. martā pieņēma rezolūciju, kurā tika apstiprināti miera nosacījumi, kas paredzēja tūlītēju karadarbības pārtraukšanu, Kuveitas aneksijas atsaukšanu, Irākas masu iznīcināšanas ieroču arsenāla publiskošanu un ārvalstu gūstekņu atbrīvošanu [6]. Pēc analogijas prettiesiska bija Krievijas Federācijas veiktā Krimas sagrābšana; taču ANO dalībvalsts Krievija izmantoja savas veto tiesības, lai bloķētu ANO Drošības padomes rezolūciju nosodījumam saistībā ar Krimas referendumu par pussalas pievienošanu Krievijai. Rezolūcijas projektu, kurā bija teikts, ka Krimā notikušā referendumā rezultāti nebūs uzskatāmi par spēkā esošiem, atbalstīja 13 no 15 Drošības padomes dalībvalstīm, bet pastāvīgā padomes dalībvalsts Krievija izmantoja savas veto tiesības. Savukārt Ķīna, kurai arī ir veto tiesības, no balsojuma atturējās [7].

Tiesiska teritorijas sagrābšana ar spēku var būt tikai gadījumos, ja spēks pielietots atbilstīgi starptautiskajām tiesībām pašaizsardzības karā, sodot agresoru. Uzskatāms piemērs ir PSRS veiktā Austrumprūsijas sagrābšana pēc Otrā pasaules kara. Krievijas Federācija joprojām ir šīs teritorijas īpašniece [1, 297].

Teritorijas ieguvums noilguma ceļā ir nevienam nepiederošas vai citas valsts teritorijas iegūšana ilgstošas okupācijas ceļā. Starptautisko tiesību grāmatās visbiežāk min Palmas salu lietu [8]. Lietu vienpersonīgi izlēma šķīrētjiesnesis Makss Hubers, kurš noteica, ka sala pieder Nīderlandei. Viņš argumentēja, ka holandieši vairāk nekā 200 gadu īstenoja salā savu jurisdikciju, tādējādi iegūstot to noilguma ceļā.

Šis teritorijas iegūšanas veids šobrīd aktualizējas saistībā ar Kaļiņingradas anklāvu Krievijas Federācijā. Sagrābjot Krimu un mēģinot pretendēt uz citām teritorijām Austrumukrainā, Krievija pārkāpj starptautiskos līgumus par valstu robežu neaizskaramību, un tas dod pamatu atgādināt Krievijai, ka tagadējo Kaļiņingradas apgabalu 1945. gadā Potsdamas konferencē Krievijai uzticēja administrēt vien uz 50 gadiem. Teorētiski Potsdamas konferences lēmumu par Kaļiņingradas statusu varētu pārskatīt šīs konferences dalībnieces – Lielbritānija un ASV. Juridiskais un politiskais pamats ir pietiekams, bet trūkst politiskās gribas [14]. Kopš 1995. gada, kad beidzās Krievijas Federācijas tiesības administrēt Austrumprūsiju, jau pagājuši divdesmit gadi. Diemžēl starpvalstu attiecībās šo jautājumu neviens nav aktualizējis, tāpēc nākotnē varēsim uzskatīt, ka Krievijas Federācija ir ieguvusi šo teritoriju ar noilgumu.

Jaunu teritoriju atklāšana vēsturiski bija vecākā un vissvarīgākā metode jaunu teritoriju iegūšanā. Kopš XVIII gadsimta starptautiskajās tiesībās sāka pieprasīt jaunatklātās teritorijas efektīvu okupāciju. F. Martenss savā grāmatā norādījis, ka “tikai efektīva okupācija okupantam rada zināmas tiesības un uzliek citām valstīm attiecīgus pienākumus” [2, 362].

Teritorijas pirkšana un pārdošana pasaules vēsturē ir bijis pietiekami populārs tiesisks teritorijas iegūšanas veids. Amerikas Savienotās Valstis pagātnē bieži izmantoja naudu jaunu teritoriju ieguvei: ASV no Francijas 1803. gadā nopirka Luiziānas štatu [9], 1819. gadā – Floridu [10], no Krievijas 1867. gadā – Aļasku [11], no Dānijas 1916. gadā – Virdžīnijas salas [12].

Brīvprātīga teritorijas cesija ir vienas valsts teritorijas nodošana citai valstij saskaņā ar starptautisku līgumu. Uzskatāms piemērs tam ir gadījums ar Helgolandes salu, kuru 1890. gadā Anglija samainīja pret līdzīgu Vācijas teritoriju Austrumāfrikā [13].

Teritorijas iegūšana pieauguma rezultātā jeb akrēcija ir vēl viens tiesisks teritorijas iegūšanas veids. Tas notiek, pieaugot jūras vai upes krastam, un uz tā rēķina valsts palielina savu teritoriju. Hamizalas teritorijas lietā šķirējtiesā tika risināts jautājums par 600 akru lielu teritoriju gar Riograndes upi starp Elpaso Meksikā un Teksasu ASV [15]. Šķirējtiesas lēmums nebija ASV labvēlīgs, tāpēc ASV atteicās to pildīt. Vēlāk jau lielākā daļa Hamizalas zemes gabala tika atdota Meksikai ar 1963. gada Hamizalas līgumu [16].

Plebiscīta ceļā iegūta teritorija ir vēl viens veids, kā valsts tiesiski var palielināt savu teritoriju. Pasaules vēsturē var rast daudzus piemērus, kad iedzīvotāju nobalsošanas rezultātā teritorija maina savu valstisko piederību. Pirmais valstsvīrs, kas plaši izmantoja plebiscītu, bija Napoleons. Iekarotajās teritorijās tika rīkoti plebiscīti, un tās tika pievienotas Francijai. Pāvesta pilsēta Aviņona bija pirmā, kas 1790. gadā tika iekļauta Francijas teritorijā [1, 301]. Arī Krimas iedzīvotāji varēja izmantot savas tiesības sarīkot plebiscītu, kas būtu tiesisks veids, kā iekļauties Krievijas Federācijā. Savukārt referendumu, ko sarīkoja Krimas varas iestādes Krievijas Federācijas bruņoto spēku klātbūtnē, pasaules sabiedrība joprojām neatzīst [7].

Secinājumi

Valsts teritorijas iegūšana un zaudēšana starptautiskajās tiesībās var notikt gan tiesiski, gan prettiesiski. Prettiesiska teritorijas sagrābšana Krimā, ko veica Krievijas Federācijas bruņotie spēki, nav uzskatāma par tiesisku teritorijas iegūšanu. Savukārt Kaļiņingradu Krievijas Federācijai bija tiesības pārvaldīt līdz 1995. gadam; tomēr pasaules sabiedrība jau 20 gadu nav mēģinājusi pārskatīt šo jautājumu, tāpēc jāuzskata, ka Kaļiņingradas apgabals nākotnē var palikt Krievijas sastāvā ar noilgumu.

Gain and Loss of State Territory under the International Law

Abstract

The author gives overview of the legal and illegal methods how to acquire and to lose state territory. It is recognised that seizure of the Crimea by military force was illegal during the spring of 2014. The Russian Federation had the rights to manage Kaliningrad till 1995; but as the international community has not expressed any objections concerning Kaliningrad, we could presume that the Russia Federation will own this territory in the future by prescription.

Keywords: territory of the state, effective occupation, illegal seizure of the territory, cession of the territory.

Literatūra

1. Bojārs, J. *Starptautiskās publiskās tiesības*. I sējums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004, 295. lpp.
2. Martenss, F. *Mūsdienu civilizēto tautu starptautiskās tiesības*. I sējums. Pēterburga, 1904, 354. lpp.
3. Fogels, A. *Modernās starptautiskās tiesības*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2009, 178.–179. lpp.
4. Persijas liča kara vēsture. TVNET/LTV Panorāma, 2003. gada 23. martā. Iegūts no: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/310848-persijas_lica_kara_vesture [sk. 30.11.2015.]
5. ANO Drošības padomes 1990. gada 29. novembra rezolūcija Nr. 678. Iegūts no: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement> [sk. 30.11.2015.].
6. ANO Drošības padomes 1991. gada 2. marta rezolūcija Nr. 686. Iegūts no: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/22/IMG/NR059622.pdf?OpenElement> [sk. 30.11.2015.].
7. Krievija bloķē ANO rezolūciju par Krimas referendumu. Iegūts no: http://www.tvnet.lv/zinas/arvalstis/501550-krievija_bloke_ano_rezoluciju_par_krimas_referendumu [sk. 01.12.2015.].
8. The Island of Palmas case (U.S. vs. Netherlands). Tribunal of the Permanent Court of Arbitration 1928. Iegūts no: http://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/829-871.pdf [sk. 01.12.2015.].

9. Milestones: 1801–1829. Purchase of Louisiana. Iegūts no: <https://history.state.gov/milestones/1801-1829/louisiana-purchase> [sk. 01.12.2015.].
10. Milestones: 1801–1829. Acquisition of Florida: Treaty of Adams-Onis (1819) and Transcontinental Treaty (1821). Iegūts no: <https://history.state.gov/milestones/1801-1829/florida> [sk. 01.12.2015.].
11. Milestones: 1866–1898. Purchase of Alaska, 1867. Iegūts no: <https://history.state.gov/milestones/1866-1898/alaska-purchase> [sk. 01.12.2015.].
12. Purchase of the United States Virgin Islands, 1917. Iegūts no: <http://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/wwi/107293.htm> [sk. 01.12.2015.].
13. Marshall, A. Yokell. The treaty of Helgoland-Zanzibar: the beginning of the end for the Anglo-German friendship? (2010) Iegūts no: <http://scholarship.richmond.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1711&context=masters-theses> [sk. 01.12.2015.].
14. Politologs: Kas atgādina Krievijai, ka Kaļiņingrada tai vairs nepieder? Iegūts no: http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/527442-politologs_kas_atgadinas_krievijai_ka_kaliningrada_tai_vairs_nepieder/print [sk. 01.12.2015.].
15. The Chamizal Case (Mexico, United States), 15 June 1911. *Reports of International Arbitral Awards*. Vol. XI, p. 309–347. United Nations, 2006.
16. Chamizal Treaty of 1963. Iegūts no: <http://www.los-paisanos-chamizal.com/about-los-paisanos-de-el-chamizal/chamizal-treaty-of-1963/> [sk. 01.12.2015.].

Šaujamoču pielietošanas tiesības un amatpersonu profesionālā izglītība

Kitija Bite

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
kitija.bite@rsu.lv*

Kopsavilkums

Katrā demokrātiskā sabiedrībā tiek ievērotas cilvēka pamattiesības un brīvības, kuras valsts atzīst par vērtību un aizsargā. Lai vērtības tiktu aizsargātas, valsts ar normatīvajiem aktiem ir paredzējusi tiesības ierobežot cilvēka pamattiesības un brīvības. Viena no pamattiesībām ir cilvēka tiesības uz dzīvību, kuru nav paredzēts ierobežot. No otras puses, valsts speciālajos likumos ir noteikusi tiesības valsts dienestā esošām personām pielietot šaujamieroci tikai likumdevēja uzskaitītajos gadījumos. Šāda situācija ļauj prezumēt secinājumu, ka šaujamoču pielietošanas gadījumā var tikt apdraudētas valsts atzītās cilvēka tiesības uz dzīvību un arī veselību. Lai nodrošinātu šaujamoču pareizu pielietošanu, valstij ir jārada tiesiskais regulējums, kurš nosaka pietiekamu profesionālās izglītības sistēmu, kura ļautu amatpersonai gūt profesionālu kompetenci.

Šajā darbā pētītas trīs iestādes, kuru amatpersonām ir tiesības pielietot šaujamočus, – Valsts policija, Valsts robežsardze un Ieslodzījuma vietu pārvalde. Tajā dots ieskats šaujamoču pielietošanas tiesiskajā regulējumā un analizēti tie normatīvie akti, kuri nosaka profesionālo kompetenču veidošanu ar formālo izglītību. Raksta sagatavošanas laikā nebija stājušies spēkā Valsts policijas jaunākā un vecākā virsnieka standarti, rakstā analizēta informācija līdz 2015. gada 1. decembrim.

Atslēgvārdi: cilvēktiesības, galēja nepieciešamība, izglītības programma, profesijas standarts, profesionālā izglītība, studiju kurss, šaujamoču pielietošana.

Darba mērķis – izvērtējot šaujamoču izmantošanas un profesionālās izglītības tiesisko regulējumu, izdalīt problēmas, kas saistītas ar profesionālo kompetenču iegūšanu, un ieteikt to risinājumu.

Materiāls un metodes – normatīvo aktu, tiesu prakses un zinātniskās literatūras analīze un apraksts, indukcijas un dedukcijas, kā arī grafiskā metode. Darbā izmantotas tiesību normu interpretācijas metodes: gramatiskā, sistēmiskā, vēsturiskā un teleoloģiskā metode.

Rezultāti. Valsts konstitūcija aizsargā cilvēka pamattiesības un brīvības, norādot, ka Latvijā tiek atzītas demokrātiskas sabiedrības vērtības – cilvēka dzīvība. Šo vērtību valsts aizsargā tiktāl, ka nepieļauj tās ierobežošanu, tādējādi pasludinot cilvēka dzīvību par absolūtu cilvēktiesību. Tomēr valsts arī paredz – lai aizsargātu sabiedrību un tās vērtības no prettiesiskiem apdraudējumiem, speciālajās tiesību normās ir dota iespēja valsts amatpersonām pielietot šaujāmieroči. Tas rada iespējamību, ka cilvēka dzīvība tomēr nav absolūta cilvēka pamattiesība.

Izpētot triju valsts iestāžu – Valsts policijas, Valsts robežsardzes un Ieslodzījuma vietu pārvaldes – amatpersonu ar likumu noteiktās tiesības pielietot šaujāmieroči, autore secina, ka valsts ir noteikusi gadījumus, kad šaujāmieroči drīkst pielietot. Lai amatpersona varētu adekvāti izmantot likumā noteiktās tiesības, tai ir jābūt profesionāli labi sagatavotai, respektīvi, amatpersonai ir jāpiemīt tām kompetencēm, kas noteiktas profesijas standartā un kuras nepieciešamas dienesta pienākumu izpildei augstā līmenī. Jāsecina, ka Valsts policijas darbiniekiem nav izstrādāts neviens profesijas standarts, tāpēc nav iespējams izveidot profesionālās izglītības programmu, kura ļautu nepieciešamās kompetences iegūt. Valsts robežsardze un Ieslodzījuma vietu pārvalde profesijas standartā ir iekļāvusi zināšanas, prasmes un iemaņas, pēc kuru apgūšanas būtu jāveidojas profesionālai kompetencei – prasmei izmantot šaujāmieročus. Tomēr arī šo izglītības iestāžu programmās vērojamas nianšes, kuras jānovērš, lai amatpersonas iegūtu atbilstošas profesionālās kompetences.

Diskusija

Latvijas sabiedrības politiskie pārstāvji 1918. gada 18. novembrī vienojās, ka turpmāk vēlas dzīvot demokrātiskā tiesiskā valstī [4, 176]. No šīs pamattēzes 1922. gadā tika veidota Latvijas Republikas Satversme [11] un pieņemti turpmākie normatīvie akti, kuri nedrīkst būt pretrunā ne ar pamattēzi, ne Satversmi. Valsts kā visas tautas organizēta kopība un publiskās administrācijas subjekts var īstenot savu varu un funkcijas tikai caur varas nodošanu. Tāpēc valsts daļu savas varas nodod (deleģē) publiski tiesiskām juridiskām personām. Deleģēšana notiek ar likumu palīdzību, balstoties uz stingri noteiktu kompetenci [3, 88].

Jautājumā par šaujāmieroča pielietošanu valsts ar likumu palīdzību ir deleģējusi daļu savas varas, respektīvi, sabiedriskās kārtības un iekšējās drošības funkciju, īstenot dažām iestādēm uz likuma pamata (salīdzinājums 1. tabulā), nosakot šo iestāžu darbības mērķi, no kura izriet funkcijas / uzdevumu deleģējumi. Līdz ar deleģējumu ir noteikta šo iestāžu kompetence – šaujāmieroču pielietošana, lai iestāde varētu sasniegt deleģēto mērķi.

1. tabula. Iestāžu darbības mērķis

Valsts policija [13, 1. pants]	Valsts robežsardze [17, 2. pants]	Ieslodzījuma vietu pārvalde [8, 2. pants]
Apbruņota militarizēta valsts vai pašvaldības institūcija, kuras pienākums ir aizsargāt personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem apdraudējumiem.	Iekšlietu ministra pārraudzībā esoša tiesās pārvaldes iestāde. Robežsardze ir bruņota, un tās funkcijas ir valsts robežas neaizskaramības nodrošināšana un nelegālās migrācijas novēršana.	Tieslietu ministrijas padotībā esoša valsts pārvaldes iestāde, kas īsteno valsts politiku apcietinājuma kā drošības līdzekļa un brīvības atņemšanas kā krimināl soda izpildes jomā.

Satversmē kā augstākā ranga juridiskajā dokumentā ir deklarēts – valsts atzīst ikviena tiesības uz dzīvību, ko aizsargā likums [11, 93. pants], un valsts aizsargā cilvēka veselību [11, 111. pants]. No Satversmes 116. panta izriet, ka šīs normas nevar ierobežot ar likuma palīdzību. Kā atzinis E. Levits, šis Satversmes pants uzskatāms par Satversmes 8. nodaļas viskomplicētāko un arī visvājāko konstrukciju, jo Satversmes tekstā *expressis verbis* formā nav paredzēta iespēja ierobežot vairākas Satversmē noteiktās pamattiesības (piemēram, Satversmes 90., 110.–115. pants) [12, 760, 763]. No tā var secināt, ka cilvēka dzīvība un veselība ir uzskatāma par absolūtu tiesību.

Eiropas cilvēktiesību un pamatvērtību aizsardzības konvencija nosaka, ka dzīvības atņemšana nav uzskatāma par konvencijas pārkāpumu, ja tas notiek spēka pielietošanas rezultātā, nepārsniedzot galējas nepieciešamības robežas. Un konvencijā izdalīti trīs gadījumi, kad galēja nepieciešamība tiks uzskatīta par pārkāpumu: 1) lai aizstāvētu jebkuru personu pret nelikumīgu vardarbību; 2) lai veiktu tiesisku aizturēšanu vai aizkavētu tiesiski aizturētas vai apcietinātas personas izbēgšanu; 3) lai saskaņā ar likumu savaldītu dumpi vai apvērsumu [5, 2. panta otrā daļa].

Redzams, ka konvencijas, kuru vispārīgās vadlīnijas ir uzskaitītas, aptver plašu jautājumu loku, paredzot spēka un arī šaujāmieroča pielietošanu īpašos gadījumos. Mūsdienu krimināltiesību doktrīna ļauj atbalstīt viedokli, ka ikvienai personai, kas apzinās apdraudējuma esamību, ir tiesības aktīvi aizsargāt svarīgu interesi, pat nodarot kaitējumu citām mazāk svarīgām vērtībām [10, 140].

Deklarācija par policiju nosaka, ka, veicot savus pienākumus, policijas ierēdnis pielieto visus iespējamus līdzekļus tāda mērķa sasniegšanai, kas ir tiesiski prasīts vai atļauts, tomēr viņš nedrīkst pielietot vairāk spēka, nekā tas saprātīgi nepieciešams [6, 12. punkts].

Konvencijā un deklarācijā ietverto regulējumu Latvijā likumdevējs ir iestrādājis speciālajās tiesību normās [8, 13, 17], tajās paredzot, ka tiesības uz dzīvību un veselību nav absolūtas. Tas tāpēc, ka pētījumā iekļauto iestāžu kompetencē ir paredzētas tiesības pielietot šaujāmieroči. Tātad valsts prezumē, ka tiesības uz dzīvību un veselību var tikt aizskartas, ja pati persona ir bijusi iniciatore sabiedriskās kārtības un drošības apdraudējumam, respektīvi, ar savu rīcību ir radījusi situāciju, kuras novēršanai ir jāizmanto

likumdevēja atļautā šaujāmieroča pielietošana. Krimināltiesību teorijā atzīts, ka galējās nepieciešamības pamatā ir vēlme aizsargāt svarīgas intereses. Tās pamatā ir arī interešu kolīzija. Abas intereses – aizsargājamo un to, kurai nodarīts kaitējums, – tiesiski nodrošina likums, bet bezizejas situācijā likums atļauj nodarīt kaitējumu vienai interesei [1, 11.1. apakšpunkts].

Valsts ar likumu ir uzskaitījusi visus gadījumus, kuriem iestājoties šaujāmieroča pielietošana tiek uzskatīta par attaisnojamo (galēja nepieciešamība un pēkšņs uzbrukums). Pētījuma autore pārskatāmības labad šaujāmieroča pielietošanas gadījumus apkopojusi 2. tabulā, lai attēlotu katras iestādes šaujāmieroča pielietošanas kompetenci, kuras apjoms izriet no valsts deleģētās funkcijas.

2. tabula. Tiesības pielietot šaujāmieroči

Valsts policija [13, 14. pants]	Valsts robezsardze [17, 18. pants]	Ieslodzījuma vietu pārvalde [8, 24. pants]
1	2	3
Tiesības pielietot šaujāmieroči galējas nepieciešamības gadījumā		
Lai aizsargātu citas personas un sevi no uzbrukuma, kas reāli apdraud dzīvību vai var nodarīt kaitējumu veselībai, novērstu mēģinājumu vardarbīgi iegūt šaujāmieroči.	Lai aizturētu valsts robežas pārkāpēju, ja nav citas iespējas viņu aizturēt.	Lai novērstu apcietinātā vai notiesātā bēgšanu, aizturētu izbēgušu apcietināto vai notiesāto. Lai pārtrauktu personu nelikumīgu vardarbīgu iekļūšanu ieslodzījuma vietā.
Lai atbrīvotu ķīlniekus.	—	—
Lai atvairītu grupveida vai bruņotu uzbrukumu policijas darbiniekiem vai citām personām, kuras pilda dienesta pienākumus sabiedrības drošības garantēšanā un cīņā pret noziedzību.	Lai atvairītu bruņotu iebrukumu Latvijas teritorijā vai izbeigtu uzbrucēju bruņotu pretošanos.	Lai aizstāvētos pret personām, kuras reāli apdraud viņa vai citu personu dzīvību vai veselību.
Lai atvairītu grupveida vai bruņotu uzbrukumu apsargājamiem objektiem, telpām, ceļņiem, iestādēm, privāto tiesību juridiskajām personām un personu apvienībām.	Lai atvairītu uzbrukumu un izbeigtu pretošanos, arī neapbruņotu personu uzbrukumu un pretošanos, ja tiek radīti reāli draudi robezsarga vai citu personu dzīvībai un citādā veidā tos nav iespējams novērst vai ja ir nepieciešams novērst mēģinājumu vardarbīgi iegūt šaujāmieroči.	Ja ieslodzījuma vietā notiek ar grautiņiem, dedzināšanu vai ķīlnieku sagrābšanu saistītas masu nekārtības, masveida pretošanās amatpersonām un ja ar citiem līdzekļiem pārtraukt šīs darbības nav iespējams, šaujāmieročus drīkst pielietot pēc tieslietu ministra, Tieslietu ministrijas valsts sekretāra, pārvaldes priekšnieka vai viņa vietnieka mutvārdu rīkojuma.

(tabulas turpinājumu sk. nākamajā lappusē)

2. tabulas turpinājums

1	2	3
Lai aizturētu personu, kura izrāda bruņotu pretošanos vai kura pārsteigta smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanas brīdī, vai izbēgusi no apcietinājuma, kā arī lai aizturētu apbruņotu personu, kura atsakās izpildīt likumīgu prasību nodot ieroci vai sprāgstvielas.	—	Lai aizturētu personu smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanas brīdī vai tūlīt pēc tā izdarīšanas. Lai aizturētu personu, kura izrāda bruņotu pretošanos vai atsakās izpildīt amatpersonas likumīgo prasību nodot ieroci vai sprāgstvielas.
Lai apturētu transportlīdzekli, nodarot tam bojājumus, ja tā vadītājs ar savu rīcību rada reālus draudus personu dzīvībai un veselībai un nepakļaujas policijas darbinieka prasībai apstādināt transportlīdzekli un ja nav citas iespējas viņu aizturēt.	Lai apturētu transportlīdzekli, nodarot tam bojājumus, ja tā vadītājs ar savu rīcību rada reālus draudus robežsarga vai citu personu dzīvībai un veselībai un nepakļaujas robežsarga prasībai apstādināt transportlīdzekli, un nav citas iespējas viņu aizturēt.	—
Lai padarītu nekaitīgu dzīvnieku, kurš apdraud cilvēka dzīvību vai veselību.	—	—
Lai dotu trauksmes signālu vai izsauktu palīdzību.	Lai dotu trauksmes signālu vai izsauktu palīdzību.	—
—	—	Lai novērstu mēģinājumu vardarbīgi iegūt šaujāmieroči.
Tiesības pielietot šaujāmieroči bez brīdinājuma		
Ja uzbrukums ir pēkšņš vai uzbrukumā tiek izmantoti ieroci, kaujas tehnika, jebkura veida mehāniskie transportlīdzekļi.	Ja uzbrukums ir pēkšņš vai uzbrukumā tiek izmantoti ieroci vai jebkura veida mehāniskie transportlīdzekļi.	Ja notiek pēkšņš bruņots uzbrukums ieslodzījuma vietai. Ja notiek pēkšņš bruņots uzbrukums amatpersonai vai citai personai, kā arī tad, ja uzbrukumā tiek izmantots transportlīdzeklis.
Ja tas nepieciešams ķīlnieku atbrīvošanai.	—	Ja tas nepieciešams ķīlnieka atbrīvošanai.
Ja notiek bēgšana no apcietinājuma, pielietojot ieroci vai izmantojot transportlīdzekli, vai notiek apcietināto bēgšana no transportlīdzekļa tā braukšanas laikā.	—	Ja notiek bēgšana no ieslodzījuma vietas, pielietojot ieroci vai izmantojot transportlīdzekli, kā arī tad, ja bēgšana notiek naktī vai sliktas redzamības apstākļos, vai no transportlīdzekļa tā braukšanas laikā, vai bēgšana notiek grupā.
—	—	Ja tiek aizturēts apcietinātais vai notiesātais, kurš izrāda bruņotu pretošanos.

No likuma regulējuma redzams, ka uzskaitījums ir stingri noteikts un ne iestāde, ne amatpersona to nevar paplašināt. Tāpēc normas piemērotājam šis uzskaitījums uzliek pienākumu interpretēt un piemērot tiesību normas – piepildīt ar saturu likumā ietvertos jēdzienus. Tādējādi būtisks kļūst jautājums par personu, kuras pielieto šaujāmieroči, profesionālo sagatavotību un zināšanu un praktisko iemaņu pastāvīgu papildināšanu. Tāpēc raksta turpmākajā daļā autore analizēs katras iestādes izveidoto izglītības sistēmu un rīcību, profesionāli sagatavojot amatpersonas rīcībai ar šaujāmieroči.

Konkretizējot tiesību normās šaujāmieroča pielietošanu, likumdevējs ir radījis pozitīvās tiesības, kuras sniedz objektīvas tiesības pielietot šaujāmieroči (bet ir iespējams, ka amatpersonai šīs objektīvās tiesības nekad nevajadzēs īstenot) un uzliek subjektīvos pienākumus, kad šaujāmieroči pielietot (atļaut pielietot un noteikt, kad pielietot). Tādējādi subjektīvais pienākums piekrīt arī valstij – ievērot tās objektīvās tiesības, kuras pati valsts – likumdevējs – ir ietvēris pozitīvās likuma normās. Viens no valsts pienākumiem ir nodrošināt izglītības sistēmu, kuras rezultātā topošais profesionālis iegūst attiecīgas kompetences (zināšanas, prasmes, iemaņas un attieksmi), lai varētu īstenot valsts noteikto iestādes mērķi, tostarp pielietot šaujāmieroči.

Valsts ir noteikusi tās profesijas, kuras Latvijā atzītas par legītīmām. Uzskaitījums ir dots Profesiju klasifikatorā [14]. Autore pētīja tikai 2.–4. profesionālās kvalifikācijas līmeni (turpmāk – PKL), jo izglītības iestādes realizē šīs programmas. Profesiju klasifikatorā mazās grupas “335 Valsts varas īstenošanas speciālisti” (policijas darbinieks, robežsargs) kompetences noteiktas šādi: **zina** (šeit un turpmāk tekstā autores teksta izcēlumī): uzdotā darba izpildes teorētiskos un praktiskos pamatus; **prot**: lietot praksē teorētiskās zināšanas, tās pastāvīgi papildināt; pašizglītoties; lietot ieroci un aizsargāt sevi un citus no iespējamiem uzbrukumiem; **atbild**: par savas profesionālās darbības rezultātiem; par uzdotā darba norisi un rezultātiem; par paša pieņemtajiem lēmumiem; par uzticētajiem darba līdzekļiem un priekšmetiem; par citu savā darbībā skarto personu drošību; **izglītība**: augstākā izglītība, dažos gadījumos – vidējā profesionālā izglītība [14, 335 *mazā grupa*].

“3355 Iekšlietu inspektori un izmeklētāji” (netika iekļauti inspektori nodokļu jomā un pašvaldības policijas darbinieki):

708.1. Policijas INSPEKTORS – profesijas kods “3355 01”;

708.5. Vecākais INSPEKTORS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 05”;

708.6. Vecākais INSPEKTORS – posteņa KOMANDIERIS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 06”;

708.7. Valsts robežsardzes INSPEKTORS – profesijas kods “3355 07”;

708.9. Valsts robežsardzes vecākais VIRSNIEKS – profesijas kods “3355 09”;

708.10. Sevišķi svarīgu lietu INSPEKTORS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 10”;

708.11. Vecākais iecirkņa INSPEKTORS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 11”;

708.12. Sevišķi svarīgu uzdevumu INSPEKTORS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 12”;

708.13. INSPEKTORS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 13”;

708.15. INSPEKTORS – KRIMINĀLISTS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 15”;

Kitija Bite. Šaujāmieroču pielietošanas tiesības un amatpersonu profesionālā izglītība

- 708.16. INSPEKTORS – SAPIERIS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 16”;
708.17. INSPEKTORS – SNAIPERIS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 17”;
708.18. INSPEKTORS – KINOLOGS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 18”;
708.19. DežūrINSPEKTORS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 19”;
708.20. DežūrINSPEKTORS – vada KOMANDIERIS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 20”;
708.21. Iecirkņa INSPEKTORS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 21”;
708.22. Ceļu policijas INSPEKTORS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 22”;
708.23. Administratīvās prakses INSPEKTORS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 23”;
708.24. INSPEKTORS – DEŽURANTS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 24”;
708.25. INSPEKTORS(KINOLOGS–SAPIERIS)(iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 25”;
708.28. *Valsts robežsardzes jaunākais VIRSNIEKS(iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 28”*;
708.29. Jaunākais INSPEKTORS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 29”;
708.30. Jaunākais INSPEKTORS – SAPIERIS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 30”;
708.31. Jaunākais INSPEKTORS – KINOLOGS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 31”;
708.35. KĀRTĪBNIEKS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 35”;
708.36. Jaunākais KĀRTĪBNIEKS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 36”;
708.38. Koledžas KADETS (iekšlietu jomā) – profesijas kods “3355 38”.

Profesiju klasifikatorā tiek izdalītas trīs dažādu veidu profesijas: policijas inspektors – viena profesija; 23 profesijas, kurām tiek norādīta darbība iekšlietu jomā, un trīs profesijas robežsardzes jomā. Vēl Profesiju klasifikatorā ir ietverta profesija atsevišķā grupā “5412” – policisti, kuri sargā sabiedrisko kārtību, nodrošina likumu un instrukciju izpildi. Tomēr šī profesija ir jānodala no atsevišķās grupas “335”, jo tā neīsteno valsts varu. Tātad var pieņemt, ka Valsts policijas profesijas var tikt īstenotas arī iekšlietu jomā, tādējādi ir 24 profesijas policijas darbiniekiem un trīs robežsargiem.

Šis uzskaitītās profesijas ir signāls augstākās izglītības iestādēm, ka valsts atzīst šādu profesiju pārstāvju darbību Latvijas teritorijā un ir nepieciešamas izglītības programmas, kuras sagatavo topošos profesionāļus. Lai to varētu īstenot, Profesiju klasifikatorā ir ietvertas jau tekstā iepriekš norādītās kompetences. Šo kompetenču apgūšanai / iegūšanai ir jāizstrādā profesijas standarts, kas ir Profesiju klasifikatora daļa un nosaka profesijai atbilstošos profesionālās darbības pamatuzdevumus un pienākumus, profesionālās kvalifikācijas pamatprasības, to izpildei nepieciešamās vispārējās un profesionālās zināšanas, prasmes, attieksmes un kompetences. Citiem vārdiem sakot, tie ir vienoti kritēriji, kuri jāizpilda, lai persona varētu tikt uzskatīta par profesijai atbilstīgu. Profesijas standartu veido saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem [16] trīspusējā procesā – izglītības iestādes, nozares pārstāvji un darba devēji. Tikai pēc profesijas standarta izstrādes izglītības iestādei ir tiesības izstrādāt programmu, lai sagatavotu jauno speciālistu atbilstīgu kompetenču iegūšanai.

Atgriežoties pie mazās grupas “335”, jāsecina, ka Valsts robežsardzē ir izstrādāti profesijas standarti visām trijām profesijām. Bet nevienai policijas profesijai (tostarp iekšlietu jomā) nav izstrādāts profesijas standarts. Izglītības un zinātnes ministrija ir

nozīmējusi ekspertus Profesionālās izglītības un nodarbinātības trīspusējās sadarbības apakšpadomei divu standartu izstrādei – Valsts policijas vecākais virsnieks un Valsts policijas jaunākais virsnieks [9]. Tajā pašā laikā Nacionālajā izglītības iespēju datubāzē parādās spēkā neesoši policijas profesijas standarti sadaļā pie aktuālajiem uzņemšanas noteikumiem Valsts policijas izglītības iestādēs gan 2. PKL [7], gan 4. PKL [18]. Vai to var uzskatīt par apzinātu reflektantu maldināšanu, ka izglītības iestādes īsteno programmas, kas nav izstrādātas atbilstīgi noteiktai kārtībai? Par to lai atbild atbildīgās amatpersonas, bet šajā pētījumā autore izmantoja minētos spēkā neesošos profesiju standartus, lai būtu iespējams izpētīt attiecīgajās izglītības programmās ietvertās kompetences.

Valsts policijas spēkā neesošajos profesijas standartos bija noteiktas šādas prasības: 2. PKL – ierindas sastāva policists. Ne pie pienākumiem, ne uzdevumiem nav noteiktas specifiskas darbības ar šaujamočiem, tas ir jāatvasina no pienākumiem, piemēram, apturēt transportlīdzekli, nodrošināt sabiedrisko kārtību. Tomēr kā riska faktors darbā ir noteikts: paaugstinātas bīstamības risks – darbs ar ieročiem un speciāliem līdzekļiem. Kopīgās prasmes profesijai – pielietot speciālos līdzekļus un šaujamočus. Pie zināšanām norādīts: šaujamoču un speciālo līdzekļu pielietošana, uzbūve un darbības principi – lietošanas līmenī.

Vidējā komandējošā (jaunākais virsnieks) sastāva policistam (4. PKL) – tieši tas pats. Kopīgās prasmes – pielietot speciālos līdzekļus un šaujamočus. Zināšanas lietošanas līmenī – šaujamoču un speciālo līdzekļu pielietošana, uzbūve un darbības principi. Jāsecina, ka šajos profesijas standartos neparādās atšķirības starp 2. PKL un 4. PKL, kas nav pieļaujams, jo pēc būtības prasībām ir jāatšķiras katrā profesionālās kvalifikācijas līmenī. To paredz Profesionālās izglītības likums [15], nosakot, ka profesionālā kvalifikācija ir teorētiskā un praktiskā sagatavotība, kas dod iespēju veikt noteiktai sarežģītības un atbildības pakāpei atbilstošu darbu [15, *1. pants, otrā daļa, 9. punkts*]. Tieši tāpēc profesionālā kvalifikācija ir iedalīta piecos līmeņos, kuros atšķiras prasības konkrētas profesijas kvalifikācijas pakāpei [15, *5. pants*]. Autore izsaka cerību, ka jaunajos profesijas standartos šāda rupja nepilnība netiks pieļauta.

Valsts robezsardzes profesijas standarti diferencē izglītības / profesijas līmeņus, bet ir vērojamas arī nepilnības. Pārskatāmības labad autore informāciju izkārtojusi 3. tabulā.

Pašreizējie profesijas standarti paredz, ka kompetencēm jāpiemīt tikai inspektoram; tādējādi izslēdzot, ka šīs kompetences būs nepieciešamas turpmāk karjeras laikā, respektīvi, ka ne jaunākajam, ne vecākajam virsniekam nebūs nepieciešamība izmantot subjektīvo pienākumu pozitīvo tiesību ietvaros. Prasmēm jābūt inspektoram un vecākajam virsniekam, pēc būtības diferencējot, ka inspektors pielieto vairākus šaujamočus, bet vecākais virsnieks tikai dienesta šaujamočiem. Šāds formulējums paredz, ka jaunākajam virsniekam nebūs nepieciešamas konkrētās prasmes. Vēl lielākas neprecizitātes vērojamas zināšanu apgūvē: *inspektors* iegūst zināšanas priekšstata un

lietošanas līmenī; prasmes pielietot šaujamočus un kompetenci nepieciešamības gadījumā lietot šaujamočus. *Jaunākajam virsniekam* priekšstata līmenī ir zināšanas par šaujamoču uzbūvi un darbības principiem un bruņojuma apriti Valsts robežsardzē, bet lietošanas līmenī – šaujamoču lietošana. *Vecākajam virsniekam* zināšanas noteiktas lietošanas līmenī par šaujamoču uzbūvi un darbības principiem. Jāsecina, ka nav ievērota kompetenču un zināšanu pēctecība.

3. *tabula*. Profesionālās darbības pamatuzdevumu veikšanai nepieciešamās kompetences, prasmes un zināšanas saistībā ar šaujamočiem

	Kompetences	Prasmes	Zināšanas		
			Priekšstats	Izpratne	Lietošana
Inspektors	Spēja pamatotas nepieciešamības gadījumā lietot šaujamočus.	Pielietot šaujamočus.	Šaujamoču uzbūve un darbības principi.	Nav noteikts.	Šaujamoču lietošana.
Jaunākais virsnieks	Nav noteikts.	Nav noteikts.	Šaujamoču uzbūve un darbības principi; bruņojuma aprites kārtība Valsts robežsardzē.	Nav noteikts.	Šaujamoču lietošana un šaujamoču nodarbību organizēšana.
Vecākais virsnieks	Nav noteikts.	Lietot dienesta šaujamočus.	Nav noteikts.	Nav noteikts.	Šaujamoču uzbūve, darbības principi.

Vēl viena profesija, kurai noteikta šaujamoču izmantošana, ir Ieslodzījuma vietu pārvalde. Profesiju klasifikatorā šīs profesijas noteiktas atsevišķā grupā **5413 “ieslodzījuma vietu apsardzes un uzraudzības darbinieki”** [14, 5413 atsevišķā grupa]:

1045.1. Vecākais INSPEKTORS (apcietinājuma un brīvības atņemšanas jomā) – profesijas kods “5413 01”;

1045.2. Ieslodzījuma vietas vecākais INSPEKTORS – profesijas kods “5413 02”;

1045.3. INSPEKTORS (apcietinājuma un brīvības atņemšanas jomā) – profesijas kods “5413 03”;

1045.4. Ieslodzījuma vietas INSPEKTORS – profesijas kods “5413 04”;

1045.5. Mācību centra INSPEKTORS (apcietinājuma un brīvības atņemšanas jomā) – profesijas kods “5413 05”;

1045.6. Ieslodzījuma vietu pārvaldes centrālā aparāta jaunākais INSPEKTORS – profesijas kods “5413 06”;

1045.7. Ieslodzījuma vietas vecākais UZRAUGS – profesijas kods “5413 07”;

1045.8. Ieslodzījuma vietas UZRAUGS – profesijas kods “5413 08”;

1045.9. Ieslodzījuma vietas vecākais APSARGS – profesijas kods “5413 09”;

1045.10. Ieslodzījuma vietas APSARGS – profesijas kods “5413 10”;

1045.11. Ieslodzījuma vietas jaunākais INSPEKTORS – profesijas kods “5413 11”.

Tātad kopā 11 profesijas, no kurām tikai vienai izstrādāts profesijas standarts. Acīmredzot iestāde izlēmusi, kurš profesijas standarts tai ir visnozīmīgākais, un izstrādājusi to, lai varētu īstenot izglītības programmu.

Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonām kā profesionālā kompetence noteikta spēja atbilstīgi situācijai izvēlēties un profesionāli lietot šaujāmieročus; kā prasme noteikts normatīvajos aktos paredzētajos gadījumos pielietot šaujāmieročus. Savukārt nepieciešamās zināšanas noteiktas priekšstata līmenī – šaujāmieroču uzbūve un darbības principi, bet lietošanas līmenī – šaujāmieroču pielietošana. Vērojama pēctecība zināšanu jomā, kā arī noteiktas visas profesijas standartā iekļautās jomas – kompetence, prasmes un zināšanas.

Apkopojot analizēto informāciju par profesijas standartiem, autore secina, ka Valsts policijai nav spēkā esošu profesijas standartu, tāpēc izglītības iestādēm nav dots leģitīms uzdevums – izstrādāt profesijas standartam atbilstīgas izglītības programmas un sagatavot attiecīgus profesionāļus, kā arī izsniegt diplomu par profesionālo kvalifikāciju. Valsts robežsardzei un Ieslodzījuma vietu pārvaldei profesijas standarti profesijas pamatuzdevumu veikšanai paredz profesionālās kompetences, prasmes un zināšanas. Tomēr vērojamas dažas neprecizitātes Valsts robežsardzes profesijas standartos.

Profesijas standartos iekļautajām zināšanām par šaujāmieroču izmantošanu ir noteiktas zināšanas gan priekšstata, gan lietošanas līmenī. Tātad šai pozīcijai obligāti jāatspoguļojas izglītības programmā. Autore pētīja arī vienu arodizglītības programmu 2. PKL (policijas darbs), divas programmas 3. PKL (Valsts robežsardzes inspektors un Ieslodzījuma vietas pārvaldes jaunākais inspektors) un divas programmas 4. PKL (VRS jaunākais virsnieks un policijas darbs).

Izglītības programmas kritēriji apkopoti 4. tabulā (pielikumā).

Tajā redzams, ka **Valsts policijas** izglītības programmu mērķis 2. PKL no 4. PKL vispār neatšķiras, kaut gan Profesionālās izglītības likums izdala piecus profesionālās kvalifikācijas līmeņus [15, 5. pants], lai diferencētu profesionalitātes pakāpes un tādējādi arī izglītības programmu saturu. Turklāt šo mērķi paredzēts sasniegt ar krasi atšķirīgu programmas apjomu – 39 KP un 112 KP. Tajā pašā laikā atzinīgi vērtējams koledžas studiju kursa nosaukums “*Šaušanas nepieciešamības izvērtēšanas stratēģija*”, kas paredz amatpersonas prasmi pieņemt lēmumu, izmantot šaujāmieroči vai pielietot citus līdzekļus iestādes mērķa sasniegšanai. Kurša apjoms ir 3 KP jeb 2,7% no kopējās programmas. Piecas stundas par šaujāmieročiem paredzētas Dienesta organizācijas un Policijas tiesību studijuursos.

Valsts Policijas koledžas (turpmāk – VPK) Policijas skolas programmā šaušanas mācība paredzēta 2,5 KP apjomā jeb 6,4% no kopējās programmas.

Studiju kursa mērķis VPK Policijas skolas programmai paredz iepazīstināt ar šaujāmieroču pamatuzbūvi un tehniskajiem šaušanas paņēmieniem, kā arī šaujāmieroču teorētisko un praktisko pielietošanu, ko jārealizē 96 stundās. VPK programma nosaka iegūtās iemaņas un prasmes pielietot likumā noteiktajā kārtībā dažādās situācijās. Šis mērķa formulējums liek domāt, ka moduļu veidā vai situatīvās spēlēs / poligona

treniņos tiks trenētas iemaņas un prasmes situācijās, kuras noteiktas likumā “Par policiju” kā gadījumi, kad var pielietot šaujāmieroči. Tomēr, izvērtējot studiju kursa programmu, jāsecina, ka no 78 kursa stundām 28 kontaktstundas un 10 pastāvīgā darba stundas atvēlētas tēmai “Šaušanas taktika dažādās situācijās”. Tas ir lielākais stundu skaits no studiju kursā ietvertajām tēmām, tomēr vai pietiekami, lai sasniegtu kursa mērķi? Tāpat jāšaubās, kā studenti patstāvīgā darbā apgūs šaušanas taktiku dažādās situācijās.

VPK studiju programmas kompetences, prasmes un zināšanas ir atbilstīgas studiju kursa mērķim, diemžēl to nevar novērtēt saskaņā ar profesijas standartu, jo tāds nav izstrādāts. VPK programmā nav norādītas kompetences un kā prasmes un zināšanas noteiktas policijas izmantojamo speciālo līdzekļu, šaujāmieroču, sakaru un tehnisko līdzekļu pielietošana.

Izanalizējot Valsts policijas koledžas īstenotās izglītības programmas, jāsecina – nav iespējams izvērtēt programmu atbilstību Profesiju klasifikatoram. Tāpat jāšaubās, vai, apguvuši VPK Policijas skolas programmā iekļautās studiju kursa tēmas, policijas darbinieki būs spējīgi īstenot likumā noteikto iestādes mērķi – aizsargāt personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un prettiesiskiem apdraudējumiem un pielietot šaujāmieroči galējas nepieciešamības gadījumā. Vai ar šo programmu tiek mācīts, kā, piemēram, pielietot šaujāmieroči ķīlnieku atbrīvošanas gadījumos vai atvairītu grupveida vai bruņotu uzbrukumu? Ņemot vērā, ka šīs programmas absolventi ir skaitliski lielākā daļa policijas darbinieku, rodas pamatots jautājums, vai 2. PKL atbilst nepieciešamajām zināšanām, prasmēm un iemaņām? Var jau kā argumentu minēt, ka Valsts policijā ir speciālas vienības, kuru uzdevums ir īstenot speciālas operācijas un uzdevumus, tomēr likums ir noteicis visu policijas darbinieku tiesības un pienākumus izmantot šaujāmieročus, neizdalot īpašas prasmes vai zināšanas kādai policijas darbinieku kategorijai. Arī Profesiju klasifikators neparedz policijas profesiju speciālo uzdevumu vienībā.

Valsts robežsardze īsteno trīs profesionālās izglītības programmas, bet autore analizēja tikai divas no tām, lai būtu iespēja vienlīdzīgi salīdzināt visu pētāmo iestāžu izglītības programmu saturu.

Tātad Valsts Robežsardzes koledžas (turpmāk – VRK) Robežsargu skola īsteno 3. PKL programmu 29 KP apmērā un VRK jaunāko virsnieku programmu 80 KP apjomā. Atšķirībā no VPK tās izglītības programmas mērķi ir atšķirīgi un atbilst profesijas standartos noteiktajām atšķirībām inspektora un jaunākā virsnieka profesijai.

Studiju kurss abās programmās ir nodēvēts identiski – “*Ieroču un šaušanas mācība*”; 1,5 KP Robežsargu skolā un 3 KP Valsts Robežsardzes koledžā. Salīdzinot ar Valsts policijas koledžas realizētajām izglītības programmām, redzams, ka Valsts Policijas koledžas izglītības programmu apjoms ir lielāks, kas būtu saistīts ar iestādes mērķi. Valsts policijai tas ir plašāks un attiecas uz valsts funkciju visas sabiedrības veselības, dzīvības un mantas aizsardzību, savukārt Valsts robežsardze īsteno valsts funkciju – nodrošināt robežas neaizskaramību un novērst nelegālo imigrāciju. Ja ievēro šo likuma redukciju arī attiecībā uz galējas nepieciešamības gadījumā pielietot šaujāmieroči,

tad redzams, ka robežsargu tiesības pielietot šaujamočus ir noteiktas mazākā apjomā nekā policijas darbiniekiem; un tas atbilst valsts funkciju īstenošanai. Tādējādi arī izglītības kursu programmai iestādē būtu jābūt pēc apjoma atšķirīgai. Redzams, ka VRK Robežsargu skolā ieroču un šaušanas mācībai atvēlēts 1,5 KP no kopējā 29 KP apjoma, kas veido 5% izglītības programmas, bet VPK Policijas skolas programmas apjoms ir 6,4% programmas. Tātad loģiskā proporcionalitāte tiek saglabāta.

VRK programmā ieroču un šaušanas mācībai atvēlēti 3,75% no 80 KP, kas ir par 1,05% vairāk nekā VPK, tāpēc var secināt, ka jaunāko virsnieku izglītības programmā nav ievērota likumā noteiktā diference attiecībā uz šaujamoču izmantošanas kompetences apjomu. Tomēr praktiski šis fakts nerada problēmu, jo iestāde saskaņā ar tai deleģēto kompetenci var noteikt izglītības programmas saturu, ievērojot normatīvo aktu prasības.

Studiju kursa mērķis VRK Robežsargu skolas programmā ir noteikts – iepazīstināt izglītojamos ar šaujamoču uzbūvi, darbības principiem un pielietošanas paņēmieniem, kas, salīdzinot ar VRK programmas studiju kursa mērķi – sniegt studējošajiem zināšanas ieroču šaušanas mācībā, pilnveidot iemaņas dienesta šaujamoču, munīcijas un speclīdzekļu glabāšanā, apkopē un pielietošanā, lai to pielietotu padotā personāla apmācībā –, paredz, ka saskaņā ar profesijas standartos noteikto jaunāka virsnieka programma atšķiras.

Tomēr, vērtējot VRK Robežsargu skolas studiju programmā noteiktās kompetences, prasmes un iemaņas, vērojamas zināmas atkāpes no profesijas standarta: abos dokumentos kompetences saskan, bet prasmes un zināšanas ir noteiktas tikai profesijas standartā, taču nav izdalītas studiju kursa programmā. VRK studiju kursa programmā un profesijas standartā nav noteiktas kompetences, bet atšķirībā no profesijas standarta, kurš neparedz nekādas prasmes jaunākajiem virsniekiem, studiju programma nosaka šaušanas vingrinājuma izpildes prasmi, kā arī prasmi plānot, organizēt un vadīt šaušanas nodarbības padotajam personālam (saskaņā ar studiju kursa mērķi noteikto). Konkrētu studiju kursa tēmu analīze norāda, ka šaušanas nodarbību plānošanas, organizēšanas un vadīšanas prasmes apmācībai ir veltīta viena tēma 12 stundu apjomā, kas ir otrs lielākais apjoms aiz praktiskās šaušanas apmācības nodarbībām. Tātad profesijas standartā iekļautās zināšanas atspoguļojas studiju kursa programmā.

Kopumā jāsecina, ka Valsts robežsardze ievēro profesijas standartā noteiktās prasības un ir tās iekļāvusi izglītības programmās, izņemot dažas nianšes, kas ir vienkārši novēršamas, veicot grozījumus izglītības programmās.

Ieslodzījuma vietu pārvalde (turpmāk – IeVP) Mācību centrā īsteno 3. PKL jaunāka inspektora programmu. Ieslodzījuma vietu pārvaldei deleģētā valsts funkcija ir saturiski visāurākā, kas attiecināma tikai uz kriminālsodu izpildes jomu noteiktās valsts vietās (cietumos), un arī šaujamoču izmantošanas tiesiskais regulējums ir noteikts šaurāks pielietošanas kompetences apjoma ziņā, bet vienlaikus paplašināts atsevišķu gadījumu uzskaites ziņā (kazuistisks regulējums). Tāpēc arī izglītības programma apjoma ziņā ir visīsākā; tā noteikta 24 KP apjomā, no kuriem tikai 1 KP noteikts

studiju kursa “Ieroči un šaušana” apgūšanai. Tas ir 4,2% no kopējās izglītības programmas apjoma. Tādējādi procentuāli šaujamoču apmācība IeVP ierindo starp VRS abām izglītības programmām. VPK noteiktais KP skaits ir lielāks nekā IeVP saskaņā ar normatīvo regulējumu. VPK programmā KP ir lielāks, jo lielāka ir VP kompetence šaujamoču pielietošanā.

Studiju kursa mērķis – sagatavot profesijas standartam atbilstīgus speciālistus un palīdzēt izglītojamiem gūt priekšstatu par ieroču uzskaites un glabāšanas organizāciju, apgūt ieroču un munīcijas uzbūvi, drošības tehnikas noteikumiem un prasmi rīkoties ar ieročiem, precīzi šaut – precīzi atspoguļots studiju programmā ietvertajās kompetencēs, prasmēs un zināšanās. Turklāt kompetences, prasmes un zināšanas pilnībā saskan ar profesijas standarta prasībām.

Kopumā jāsecina, ka IeVP Mācību centrā īstenotā izglītības programma vispilnīgāk saskaņota ar profesijas standartu.

Lai varētu secināt, kā praksē tiek īstenota amatpersonu kompetence šaujamoču pielietošanā, būtu jāpēta tiesu prakse. Diemžēl publiski nav pieejami spriedumi par amatpersonu šaujamoču izmantošanas gadījumiem, tāpēc nevar izteikt vispārinātus secinājumus par amatpersonu adekvātu darbību atbilstīgi noteiktajai kompetencei. Autorei izdevās atrast tikai vienu tiesu spriedumu [1], kur tiesa vērtēja šaujamoča pielietošanu galējas nepieciešamības gadījumā, proti, ka ierocis tika izmantots, lai novērstu tā nokļūšanu citas personas rokās, kura konkrētajā situācijā bija stiprā psihiskā uzbudinājumā. Tiesa norādīja, ka šaujamoča nelikumīga pielietošana ir smags pārkāpums, kas vērsts uz citu sabiedrības locekļu tiesību nopietnu apdraudējumu [1, 14. punkts]. Tomēr tā secināja, ka likumā “Par policiju” noteiktajos gadījumos policijas darbiniekam ir tiesības izvilkt šaujamočus un sagatavot to šaušanai, ja viņš uzskata, ka konkrētajā situācijā nav izslēgta tā pielietošana vai izmantošana [1, 11.2. punkts], bet tiesas ieskatā pieteicēja aprakstītā situācija neietver reālas briesmas, kas varētu radīt galējās nepieciešamības stāvokli, kā arī minētā situācija neatbilst likuma “Par policiju” norādītajam, kad pieļaujama šaujamoča izmantošana [1, 11.3. punkts]. Tādējādi šaujamoča pielietošana tika atzīta par nelikumīgu un tika noraidīts pieteicēja apgalvojums, ka viņš rīkojies galējas nepieciešamības gadījumā.

Secinājumi

1. Valsts ir deleģējusi savas funkcijas dažām iestādēm, tādējādi deleģējot arī tiesības izmantot šaujamočus.
2. Cik lielā apjomā var tikt izmantotas tiesības uz šaujamoča lietošanu, paredz likums, nosakot katras iestādes deleģējuma apjomu un tiesības izmantot šaujamočus šī deleģējuma ietvaros, lai sasniegtu deleģējumā noteiktās funkcijas īstenošanu.
3. Tādējādi Valsts policijai deleģējums un tiesības izmantot šaujamočus ir visplašākais – visa valsts teritorija, lai aizsargātu personu dzīvību, veselību, tiesības, brīvības, īpašumu un intereses. Valsts robežsardzei deleģējums ir šaurāks un

- šaurākas ir arī tiesības izmantot šaujāmieroči, kas izriet no iestādei deleģētās funkcijas – valsts robežas neaizskaramības nodrošināšana un nelegālās imigrācijas novēršana. Kaut gan teritoriāli šo funkciju ir jāīsteno visas valsts teritorijā, pieļaujamie gadījumi, kad var pielietot šaujāmieroči, ir apjoma ziņā šaurāki. Ieslodzījuma vietu pārvalde pilda valsts funkciju tikai kriminālsodu izpildes jomā, un teritoriāli tas attiecināms uz dažām valsts vietām (cietumiem).
4. Lai iestāde varētu īstenot tai noteikto funkciju un likumā noteiktajā kārtībā pielietotu šaujāmieroči, būtiski ir veikt amatpersonu izglītošanu, kuras rezultātā tiktu iegūta attiecīga profesionālā kompetence. Ar kompetentu amatpersonu darbību iestāde sasniedz likumā noteikto mērķi.
 5. Valsts funkcijas deleģējums, kas atspoguļots likumā noteiktā iestādes mērķī, atšķiras, tāpēc būtu jāatšķiras arī profesijas standartā noteiktajām kompetencēm un izglītības programmas saturam.
 6. Profesiju klasifikatorā nav ietverts neviens profesijas standarts Valsts policijas profesijām, tāpēc neviena izglītības iestāde nevar īstenot izglītības programmas, kuru rezultātā tiek sagatavoti speciālisti kādā no policijas profesijām. Profesijas standartus visām trim Profesiju klasifikatorā iekļautajām profesijām izstrādājusi Valsts robežsardze, bet Ieslodzījuma vietu pārvalde no Profesiju klasifikatorā iekļautajām 11 profesijām izstrādājusi vienu profesijas standartu – zemākajai profesijai – jaunākais inspektors.
 7. **Priekšlikums:** valstij jānodrošina kontroles mehānisms, izmantojot studiju virzienu akreditācijas procesu, un tai nevajadzētu akreditēt tos virzienus, kuru izglītības programmas izstrādātas bez attiecīga procesijas standarta vai spēkā esoša profesijas standarta. Lai arī pašlaik spēkā esošajos Augstskolu, koledžu un studiju virzienu akreditācijas noteikumos [2] ir paredzēts, ka akreditācija notiek, ja studiju programma, virziens izstrādāti, balstoties uz profesijas standartiem, šajā pētījumā tika noskaidrots, ka reāli tas tā nenotiek. Tāpēc nepieciešams pastiprināt akreditācijas komisijas atbildību par pieņemtajiem lēmumiem. Autore piedāvā Augstskolu, koledžu un studiju virzienu akreditācijas noteikumu 8. punktu, kurā noteikta akreditācijas komisijas atbildība, papildināt ar apakšpunktu šādā redakcijā “8.9. *ir atbildīga par akreditācijas lēmuma tiesiskumu*”.
 8. Profesijas standarts nosaka profesionālās kvalifikācijas līmenim atbilstīgu personas gatavību veikt attiecīgos profesijas pienākumus. Tāpēc kompetencēm katrā līmenī būtu jāatšķiras. Piemēram, inspektoram svarīgi šaut praktiski un saprast, kādos gadījumos var un nevar pielietot šaujāmieroči; jaunākajam virsniekam svarīgi ne tikai pašam šaut praktiski, bet arī prast apmācīt šaušanas teorētiskos un praktiskos pamatus padotajam personālam; bet vecākajam virsniekam jābūt ne tikai praktiskām un teorētiskām zināšanām, bet arī kompetencei plānot un organizēt šaušanas apmācības. Tikai šādā loģiskā profesionālās kvalifikācijas līmeņu ceļā var tikt sagatavoti profesijas klasifikācijai atbilstīgi profesionāļi.

9. Praktiski redzams, ka VPK 2. PKL un 4. PKL programmā ir iestrādāti identiski izglītības programmas mērķi, kas neļauj sagatavot profesionālās kvalifikācijas līmenim atbilstīgus profesionāļus.
10. VRK Robežsargu skolas izglītības programmā kompetences, prasmes un zināšanas nedaudz atšķiras no profesijas standartā noteiktā.
11. **Priekšlikums:** būtu nepieciešams precizēt izglītības programmu “*Ieroču un šaušanas mācības*” kursā.
12. Kopumā iestādes īsteno likumā deleģēto valsts funkciju, un jautājumā par šaujāmieroča izmantošanu izglītības sistēma ir izstrādāta, ievērojot normatīvo aktu prasības. Turpretī Valsts policija kā darba devējs līdz 2015. gada 1. decembrim nav izveidojusi profesiju standartus, lai izglītības iestāde varētu izstrādāt izglītības programmu, kas balstītos uz normatīvajos aktos noteiktām kompetencēm.
13. **Priekšlikums:** visām iestādēm izglītības programmās iekļaut ne tikai tēmu iedalījumu šaujāmieroča pielietošanas apgūšanai, bet arī ieviest moduļu apmācību, kurā tiktu simulētas konkrētas situācijas, lai mācības pietuvinātu reālās dzīves apstākļiem, kādos amatpersonai var nākties pieņemt lēmumu un pielietot šaujāmieroči.
14. Publiski nav pieejami tiesas spriedumi, kas ļautu izteikt vispārīgus secinājumus par amatpersonu kompetenci vai nekompetenci, izmantojot šaujāmieroči.

The Legal Use of Firearms and Professional Education of State Officials

Abstract

Every democratic society has respect for basic human rights and liberties that are acknowledged by the State as having value and are preserved. To preserve such values the State with the help of Law has determined to restrict human rights and liberties. One of the basic values is the right to live which is not meant to be restricted. On the other hand, the State has granted the right to use a firearm by the State employed officials in the exclusive cases pointed out by the Legislator in special legal regulations. Such a situation presumes a conclusion that in case of firearms' utilization an individual's rights to life and health, which are recognized by the State itself, are put in jeopardy. In order to ensure a correct use of firearms, the State must create legal regulations that would control the system of professional education, enabling an officer to gain their professional competence there.

The Author reviews three institutions of which the employees have the right to use a firearm – The State Police, The State Border Guard and The Prison Administration.

The article gives an insight into the law of firearm utilization and an analysis of such legal regulations that regard the development of professional competencies in the framework of formal education.

Keywords: human rights, use of firearms, extreme necessity, profession's standard, professional education, education programme, study course.

Literatūra

1. Administratīvās apgabaltiesas 27.03.2009. spriedums lietā Nr.AA43-1663-09/19.
2. Augstskolu, koledžu un studiju virzienu akreditācijas noteikumi: Ministru kabineta 14.07.2015. noteikumi Nr. 407. *Latvijas Vēstnesis*, 146, 29.07.2015.
3. Dišlers, K. *Ievads administratīvo tiesību zinātnē*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938. 246 lpp.
4. Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzišanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem 1918.–1998./Sast. dr. hum. A. Sarkanis. Rīga: Nordik, 1999. 542 lpp.
5. Eiropas cilvēktiesību un pamatvērtību aizsardzības konvencija: starptautisks dokuments. Iegūts no: <http://www.humanrights.lv/doc/regional/eckkons.htm> [sk. 07.10.2015.].
6. Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas 1979. gada 8. maija 690. rezolūcija *Par deklarāciju par policiju*, A daļa *Ētika*, 12. punkts.
7. Ierindas sastāva policista (2PKL) spēkā neesošs profesijas standarts. Iegūts no: http://www.niid.lv/niid_search/program/916?qy=policijas%20darbs&level_1=&qualification=Vid%C4%93j%C4%81%20komand%C4%93jo%C5%A1%C4%81%20%28jaun%C4%81ko%20virsnieku%29%20sast%C4%81va%20policists%404 [sk. 20.08.2015.].
8. Ieslodzījuma vietu pārvaldes likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 168 (2743), 19.11.2002.
9. Izglītības un zinātnes ministrija. Profesijas standarti. Iegūts no: <http://www.izm.gov.lv/lv/izglitiba/augstaka-izglitiba/profesiju-standarti> [sk. 17.08.2015.].
10. Judins, A. *Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi*. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2000. 265 lpp.
11. Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 43, 01.07.1993.
12. Latvijas Republikas Satversmes komentāri / R. Baloža zin. redakcijā. *Latvijas Vēstnesis*, 2011. 864 lpp.
13. Likums "Par policiju": Latvijas Republikas likums. *Ziņotājs*, 37, 24.09.1992.
14. Par profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošo pamatuzdevumu un kvalifikācijas pamatprasību, profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību: Ministru kabineta 18.05.2010. noteikumi Nr. 461. *Latvijas Vēstnesis*, 84, 28.05.2010.
15. Profesionālās izglītības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 213/215, 30.06.1999.
16. Profesiju standartu izstrādes kārtība: Ministru kabineta 27.02.2007. noteikumi Nr. 149. *Latvijas Vēstnesis*, 37, 02.03.2007.
17. Valsts robežsardzes likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 329/330 (1044/1045), 16.12.1997.
18. Vidējā komandējošā (jaunāko virsnieku) sastāva policista (4PKL) spēkā neesošs profesijas standarts. Pieejams: http://www.niid.lv/niid_search/program/21063?qy=policijas%20darbs&level_1=&qualification=Ierindas%20sast%C4%81va%20policists%402 [sk. 20.08.2015.].

Kitija Bite. Šaujamo ierocu pielietošanas tiesības un amatpersonu profesionālā izglītība

4. tabula. Iestāžu izglītības programmu kritēriji

Kritērijs	VPK Policijas skola (2. PKL)	VPK (4. PKL)	VRK Robežsargu skola (3. PKL)	VRK (4. PKL)	IeVP Mācību centrs (3. PKL)
1	2	3	4	5	6
Programmas kopējais apjoms	39 KP	112 KP	29 KP	80 KP	966 stundas (24 KP)
Programmas mērķis	Nodrošināt kvalitatīvas, uz tiesību zinātni balstītas, profesionālās studijas, kuru apguves rezultātā studējošie spētu turpināt dienestu Valsts policijā un pildīt savus dienesta pienākumus saskaņā ar starptautiskajiem, Eiropas Savienības un nacionālajiem normatīvajiem aktiem.	Nodrošināt kvalitatīvas, uz tiesību zinātni balstītas, profesionālās studijas, kuru apguves rezultātā studējošie spētu turpināt dienestu Valsts policijā un pildīt savus dienesta pienākumus saskaņā ar starptautiskajiem, Eiropas Savienības un nacionālajiem normatīvajiem aktiem.	Izglītības procesa rezultātā sagatavot Valsts robežsardzes dienesta inspektoros dienesta pienākumu pildīšanai Valsts robežsardzes struktūrvienību inspektoru un jaunāko inspektoru amatos atbilstoši spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem un Valsts robežsardzes uzdevumiem.	Programmas mērķis ir sagatavot Valsts robežsardzes jaunākos virsniekus dienesta pienākumu veikšanai Valsts robežsardzē, spējams organizēt un vadīt robežsardzību un robežpārbaudes, kā arī organizēt un veikt ārzemnieku iecelšanas, uzturēšanu, izceļošanas un tranzīta noteikumu ieviešanas kontroli.	Izglītības procesa rezultātā sagatavot apsardzes un uzraudzības nozares kvalificētu darbinieku, kurš dienas Tieslietu ministrijas ieslodzījuma vietu pārvaldes ieslodzījuma vietās instruktoru sastāva amatos.
Studiju kurss	Šaušanas mācība	Šaušanas nepieciešamības izvērtēšanas stratēģija	Ieroču un šaušanas mācība	Ieroču un šaušanas mācība	Ieroču un šaušana
Studiju kursa mērķis	Iepazīstināt ar šaujamo ierocu uzbūvi, apkopi, ieroču klasifikāciju, šaušanas tehniskajiem aspektiem un apgūt šaujamo ierocu pielietošanas tiesiskos un praktiskos aspektus.	Iegūtās iemaņas un prasmes likuma noteiktā kārtībā pielietot dažādās situācijās, ievērojot drošības tehniku un izvērtējot konkrētu situāciju.	Iepazīstināt izglītojamos ar šaujamo ierocu uzbūvi, darbības principiem un pielietošanas paņēmieniem.	Sniegt studējošajiem zināšanas ieroču šaušanas mācībā, pilnveidot iemaņas dienesta šaujamo ierocu, municiju un speciālzekļu glabāšanā, apkopē un pielietošanā, lai turpmāk pielietotu iegūtās zināšanas padotā personāla apmācībā.	Sagatavot profesijas standartam "Ieslodzījuma vietas jaunākais inspektors" atbilstošus speciālistus. Palīdzēt izglītojamiem iegūt priekšstatu par ieroču uzskaites un glabāšanas organizāciju, apgūt ieroču un municijas uzbūvi, drošības tehnikas noteikumus un prasmes rīkoties ar ieročiem, precīzi šaut.

(tabulas turpinājumu sk. nākamajā lappusē)

Kitija Bite. Šaujāmieroču pielietošanas tiesības un amatpersonu profesionālā izglītība

1	2	3	4	5	6
Kursa apjoms	96 stundas (gandrīz 2,5 KP)	3 KP	66 stundas (1,5 KP)	120 stundas (3 KP)	40 stundas (1 KP)
Kompetences		Spēja pieņemt lēmumu atbilstoši likumā noteiktai kārtībai; spēja patstāvīgi izvēlēties darbības stratēģiju konfliktssituāciju gadījumos.	Pamatotas nepieciešamības gadījumā lietot fizisko spēku, speciālos līdzekļus, speciālos cīņas paņēmienus un šaujāmieročus. Nav izdalītas.	Prot izpildīt šaušanas vingrinājumus no Valsts robežsardzes bruņojumā esošajiem šaujāmieročiem; prot plānot, organizēt un vadīt šaušanas nodarības padotajam personālam.	Spēja atbilstoši situācijai izvēlēties un profesionāli lietot šaujāmieročus, ievērojot normatīvo aktu prasības. Normatīvajos aktos paredzētajos gadījumos pielietot šaujāmieročus.
Prasmes		Studējošie prot izmantot un pielietot ieročus un to municiju; prasme analizēt konfliktssituāciju, veikt vispārīgākus un pieņemt pareizus lēmumus; prasme šaušanas taktikā; prasme pielietot iegūtās zināšanas praksē; prasme precīzi šaut.	Nav izdalītas.	Pārziņa un pielieto normatīvo aktu prasības bruņojuma, speciālo līdzekļu glabāšanā, uzskaitē un pielietošanā; zina bruņojuma tehniskos datus, parametrus un ekspluatācijas noteikumus; zina šaujāmieroču uzbūvi un darbības principus; zina un ievēro drošības noteikumus, rīkojoties ar ieročiem, un drošības noteikumus šautuvē.	Priekšstats: šaujāmieroču uzbūve un darbības principi. Izpratne: nav. Lietošana: šaujāmieroču pielietošana.
Zināšanas		Studējošie zina ieroču tapšanas vēsturi un klasifikāciju; var raksturot šaujāmieroču attīstību un perspektīvas nākotnē policijā; izprot normatīvos aktus, kas regulē ieroču un speciālo līdzekļu apriti; zina drošības tehnikas noteikumu prasības, rīkojoties ar ieročiem.	Nav izdalītas.	Pārziņa un pielieto normatīvo aktu prasības bruņojuma, speciālo līdzekļu glabāšanā, uzskaitē un pielietošanā; zina bruņojuma tehniskos datus, parametrus un ekspluatācijas noteikumus; zina šaujāmieroču uzbūvi un darbības principus; zina un ievēro drošības noteikumus, rīkojoties ar ieročiem, un drošības noteikumus šautuvē.	Priekšstats: šaujāmieroču uzbūve un darbības principi. Izpratne: nav. Lietošana: šaujāmieroču pielietošana.
Kontroles forma	Ieskaite	Eksāmens	Eksāmens	Eksāmens	Eksāmens

Medību tiesiskais regulējums medību drošības un sabiedrības interesešu aspektā

Inga Kudeikina

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte,
Tiesību zinātņu katedra, Latvija
inga.kudeikina@rsu.lv*

Kopsavilkums

Medības jau sen vairs nav nepieciešamas, lai izdzīvotu, tomēr tās ieņem stabilu vietu sociālajā dzīvē. Pēc Latvijas Mednieku asociācijas datiem Latvijā ir ap 25 000 mednieku, kuriem medības ir svarīgs un nozīmīgs nodarbošanās veids, dzīves un pasaules uztvere [1]. Cilvēku piedalīšanās medībās ir viens no individuālās pašrealizācijas veidiem, kura pamatā nav peļņas gūšana. Secināms, ka medības pēc juridiskā satura nav komercdarbība [2]. Jāpiebilst, ka šī nav vienīgā medību izpratne. Dabas zinātņu pētnieki uz medībām raugās no cita skatupunkta, galvenokārt vērtējot to devumu tautsaimniecībai (medījuma gaļas vērtība, kažokādu vērtība, ieņēmumi par medību atļaujām u. c.) [3], tādējādi uzsverot to saimniecisko piesešumu.

Neraugoties uz medību privāttiesisko raksturu, medību tiesiskā regulējuma nepieciešamība ir saistīta ar vairākiem aspektiem, tostarp ar sabiedrības interešu ievērošanu. Pirmkārt, medības ir saistītas ar paaugstinātu bīstamību, jo tajās tiek izmantoti medību šaujamočļi un speciāli rīki, kas prasa noteikt īpašas prasības drošībai. Otrkārt, tās ir saistītas ar iejaukšanos faunā, dabā eksistējošā dabiskā līdzsvara ietekmēšanu, kas nozīmē nepieciešamību pēc medību norises vietas, laika, līdzekļu un medijamo dzīvnieku izvēles normatīvas regulēšanas. Nepieciešamība saglabāt un aizsargāt medijamo dzīvnieku sugas tika uzsvērtā arī, izstrādājot un pieņemot 2003. gadā jaunu Medību likumu [4]. Praksē vērojamas tiesiskā regulējuma piemērošanas problēmas, kas saistītas ar tiesību normu interpretāciju vai izriet no dažu jautājumu nepilnīgas noregulēšanas. Tiesību zinātnieki nav pievērsuši pienācīgu uzmanību medību tiesisko attiecību problemātikas izpētei.

Atslēgvārdi: medības, medību drošība, medību noteikumi, mednieka apliecība.

Raksta **mērķis** ir izanalizēt medību tiesisko regulējumu divos sabiedrībai būtiskos aspektos – medību drošība un sabiedrības intereses vides aizsardzībā saistībā ar medībām.

Materiāls un metodes. Pētāmā objekta struktūras noskaidrošanai un mērķa sasniegšanai izmantota analīze. Iegūtie rezultāti ir novērtēti, izmantojot loģisko metodi, savukārt tiesību normas analizētas, izmantojot tiesību normu interpretācijas metodi.

Kādi tiesību principi ir medību tiesiskā regulējuma pamatā? Medību pamatjautājumu tiesiskais regulējums ir noteikts Medību likumā [5]. Tajā ir formulēts likuma mērķis – reglamentēt medību saimniecības pamatnoteikumus. Jau no definētā mērķa un arī no likuma turpmākā teksta ir redzams, ka tiesību normas regulē ar medību norisi saistītus praktiskus jautājumus, mazāk pievēršoties medību kā tiesību institūta teorētiskam apskatam. Likumā nav definēti medību pamatprincipi. Šis fakts ir vērtējams kā tiesību akta trūkums, kas neļauj skaidri novilkt robežas tiem pamatpienākumiem, kas tiesību subjektiem jāievēro, uzturot medību saimniecības un organizējot medības, lai nodrošinātu savu privāto interešu samērīgumu ar sabiedrības interesēm un vajadzībām.

Medību likuma izpratnē medības ir “darbību kopums vai atsevišķas darbības, kad, izmantojot medību šaujamieročus, rīkus vai paņēmienus, tiek izsekoti vai meklēti, ķerti, sagūstīti, ievainoti vai nonāvēti medijamie dzīvnieki” [5]. Medības ir definētas kā process, tiesību norma nesatur medību materiāltiesisko raksturojumu. To var gūt, interpretējot tiesību normu. Medību leģitimitāti nosaka šādi apstākļi:

- medības var izpausties kā komplekss pasākums, kas sastāv no vairākām darbībām (medijamo dzīvnieku piebarošana, izsekošana un nonāvēšana) vai kā atsevišķa darbība;
- medībās var tikt izmantoti tikai medību šaujamieroči, rīki vai paņēmieni;
- medijamie dzīvnieki var tikt izsekoti, meklēti, ķerti, sagūstīti, ievainoti vai nonāvēti.

Pazīmju uzskaitījums ir izsmeļošs un nav papildināms. Tādējādi par nelikumīgām tiks atzītas, piemēram, medības, kurās izmantots militārais šaujamierocis.

Jāatzīst, ka medības kā procesu un ar to saistītās prasības vienā tiesību normā aptvert nevar. Tādējādi minētā tiesību norma pilnībā neatspoguļo visas prasības, ko likumdevējs izvirza medībām un medniekiem. Lai medības būtu likumīgas, nepieciešams ievērot arī prasības par medijamo dzīvnieku sugām, medību termiņiem, medību teritorijām un mednieka tiesisko statusu. Šos jautājumus regulē Latvijas Republikas Ministru kabineta 2014. gada 22. jūlija noteikumi Nr. 421 “Medību noteikumi”, kas stājās spēkā 2014. gada 1. augustā. Medību likumību nosaka to atbilstība visiem šo jomu reglamentējošiem tiesību aktiem. Medību tiesiskais regulējums ir izklaidēts vairākos tiesību aktos, kas vērtējams kritiski, jo traucē tiesisko regulējumu aplūkot kā vienu veselu. Savukārt citu valstu tiesību sistēmās tiesiskais regulējums ir apkopots un ietverts kodeksā [6].

Medībās ir primāri tieši drošības jautājumi. Tajās ir jānodrošina mednieku, trešo personu un nemedijamo dzīvnieku drošība, maksimāli nepieļaujot ievainojumu vai nogalināšanas iespēju. Mednieku pienākumi nav izteikti atsevišķā tiesību normā, bet nosakāmi, aplūkojot vairākas tiesību normas to kopsakarībā. Drošības pasākumi medībās tiek organizēti vairākos veidos, kas savstarpēji veido vienotu kompleksu.

Pirmkārt, viens no drošības pasākumu īstenošanas instrumentiem ir speciālu prasību izvirzīšana personām, kas vēlas nodarboties ar medībām. Mednieks ir speciālais tiesību subjekts, kas tiesību aktos noteiktajā kārtībā ir ieguvis mednieka apliecību, t. i., apliecinājis savas teorētiskās un praktiskās zināšanas medību jomā. Saskaņā ar Medību likuma 12. pantu “mednieka apliecība ir dokuments, kas nepieciešams, lai saņemtu medību atļauju, mednieka sezonas karti un medību šaujamieroča iegādes atļauju, kā arī drīkstētu medīt šajā likumā un citos medības reglamentējošajos normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā” [5]. Tātad mednieka apliecība ir mednieka statusu apliecinošs dokuments, kas nepieciešams, lai persona varētu nodarboties ar medībām, un vienlaikus ar šī dokumenta saņemšanu persona iegūst tiesību aktos noteiktos mednieka pienākumus.

Mednieku un mednieku vadītāju eksamināciju veic Zemkopības ministrijas padotībā esošais Valsts meža dienests. Teorētiskās un praktiskās apmācības tēmas nosaka Latvijas Republikas Ministru kabineta 2014. gada 23. septembra noteikumi Nr. 567 “Noteikumi par mednieku un medību vadītāju apmācību un eksamināciju, kā arī medību dokumentu izsniegšanu un anulēšanu”, kas stājās spēkā 2015. gada 1. jūlijā.

Kā trūkums vērtējams fakts, ka tiesību aktos nav noteiktas vispārējās prasības personām, kas vēlas kļūt par mednieku. Mednieka statusa iegūšana ir saistīta ar speciālo zināšanu – medijamo dzīvnieku bioloģija, anatomija, fizioloģija, uzvedība un slimības, medību organizēšana, medību veidi un paņēmieni, drošības prasības medībās – iegūšanu un demonstrāciju, bet netiek vērtētas pretendenta personiskās kvalitātes: rīcībspēja, veselība, tostarp garīgā veselība un psihoemocionālā noturība, kā arī pretendenta vecums. Jāpiebilst, ka īpašas prasības noteiktas gadījumos, ja mednieks vēlas iegūt medību šaujamieroci. Saskaņā ar Medību likuma 13. panta pirmo daļu medīt ar medību šaujamieročiem drīkst mednieki, kuriem ir Valsts policijas iestādes izsniegta medību šaujamieroča glabāšanas atļauja. Tādējādi medniekiem izvirzītās prasības tiek diferencētas atkarībā no tā, vai mednieks izmanto medībās šaujamieroci vai ne. Stingrākas prasības tiek izvirzītas medniekiem, kuri vēlas saņemt medību šaujamieroča glabāšanas atļauju, jo uz viņiem ir attiecināmas Ieroču un speciālo līdzekļu aprites likuma [7] prasības. Uz medību šaujamieroča atļauju var pretendēt persona, kas ir vismaz 21 gadu veca un kura ir saņēmusi mednieka apliecību. Turklāt tiesību subjektiem ir noteikti papildu ierobežojumi, nosakot personu kategorijas, kuras nedrīkst saņemt šaujamieroču vai lielas enerģijas pneimatisko ieroču iegādāšanās, glabāšanas, nēsāšanas vai kolekcijas atļauju. To nosaka Ieroču un speciālo līdzekļu aprites likuma 17. pants. Tātad tiesības uz šaujamieroci ir tas papildu filtrs,

kas nošķir personas, kuru iepriekšējā vai pašreizējā sociālā uzvedība vai veselības stāvoklis izraisa pamatotas šaubas par viņu labticīgumu un godprātīgumu. Pieņemot, ka visi mednieki medībās izmanto medību šaujamo ierociņus, varētu secināt, ka ieroču un speciālo līdzekļu aprītes likuma prasības ir pietiekams veids, kā nodrošināt mednieku atlasī. Tomēr šāds secinājums vērtējams kritiski, jo medībās bez medību šaujamo ierociņiem pastāv iespēja izmantot citus pietiekami bīstamus ierociņus un rīkus, piemēram, nažus, ar kuriem var tikt nodarīts kaitējums citām personām. Turklāt jāņem vērā, ka apdraudēts var tikt arī pats mednieks, piemēram, tam var uzbrukt meža dzīvnieks. Lai izvairītos no uzbrukuma vai to atvairītu, būtisks ir mednieka veselības stāvoklis. Ievērojot minēto, lietderīgi būtu Medību likumā paredzēt stingrākas prasības attiecībā uz mednieku personību raksturojošām pazīmēm, kā arī vecumu un veselības stāvokli. Īpaši tas uzsverams kontekstā ar mednieka pienākumu būt personīgi atbildīgam par drošības prasību un medības reglamentējošo normatīvo aktu prasību ievērošanu medībās [8].

Otrs drošības pasākumu komplekss ir saistīts ar medību procesa norisi. Prasības, kas ievērojamas medībās, ir noteiktas Medību noteikumos [8]. Tās var klasificēt kā vispārīgus noteikumus, kas jāievēro jebkurās medībās, un kā papildu nosacījumus, kas jāievēro īpaša veida medībās, piemēram, dzinējmedībās, ūdensputnu medībās. Tātad medību organizācija ir atkarīga no medību veida. Par medību organizāciju atbildīgs ir medību vadītājs. Paaugstinātas prasības pret medību vadītāju ir noteiktas dzinējmedībās, kur medību vadītājs var būt persona, kas ir saņēmusi medību vadītāja apliecību, tātad ir guvusi noteiktas zināšanas un prasmes medību vadīšanā. Dzinējmedībās medību vadītājam ir noteikti konkrēti pienākumi, tostarp nodrošināt medību organizāciju un norisi, saņemt un aizpildīt medību dokumentāciju, noteikt medību sākuma laiku, beigu laiku un medību pārtraukumus, zināt medību iecirkņa robežas. Turklāt viņam ir dotas plašas pilnvaras – noteikt medībās izmantojamo ieroču, municijas un šķirnes medību suņu izmantošanas ierobežojumus, pārbaudīt medību dalībnieku medību dokumentus un medību ierociņus, pārtraukt medības vai aizliegt tās turpināt konkrētiem medību dalībniekiem, pārtraukt vai aizliegt medības sliktas redzamības apstākļos un vētras laikā, noteikt medījuma un medību trofeju piederību [8]. Prasības par paaugstinātu medību vadītāja kvalifikāciju dzinējmedībās ir samērojamas ar viņa tiesībām un pienākumiem medību laikā. Lai arī Medību noteikumos nav paredzēta atbildība par nepakļaušanos medību vadītāja rīkojumiem, tas nenozīmē, ka medību vadītāja tiesībām un prasībām ir tikai deklaratīvs raksturs. Atbildība par medību noteikumu neievērošanu noteikta Administratīvo pārkāpumu kodeksa 80. pantā [9], kā arī Krimināllikuma 112. pantā [10]. Medību vadītāja rīkojumu neizpilde vai nepakļaušanās viņam traktējama kā medību noteikumu pārkāpums.

Kopumā drošības noteikumi vērtējami pozitīvi, tomēr daži aspekti izraisa kritiskas piezīmes. Tā, piemēram, Medību noteikumu 68. punkts nosaka, ka “dzinējmedībās aizliegts piedalīties medību dalībniekiem, kuriem nav spilgtas krāsas apģērba vai viegli pamanāmu spilgtas krāsas apģērba elementu, kas no jebkura skatu

punkta izceļas uz apkārtnes fona” [8]. Krāsu uztvere un izpratne par spilgtu krāsu dažādām personām var būt atšķirīga. To apliecina arī termina “spilgts” skaidrojums – tāds, kas izraisa redzes analizatorā samērā stipru kairinājumu [11]. Tāpēc nevar runāt par vienas noteiktas krāsas apgērba vai tā elementu izmantošanu, bet katrs individuāli ir tiesīgs izmantot apgērbu tādā krāsā, kas atbilst nēsātāja izpratnei par spilgtu krāsu. Prasība izmantot vienotu krāsu apgērbā vai tā elementos palīdzētu novērst dažādas interpretācijas. Citu valstu pieredze rāda, ka tiesību aktā tiek noteikts precīzs apgērba elementu uzskaitījums, piemēram, galvassega, veste vai virsjaka, kas ir oranžā krāsā [6].

Daļa prasību un aizliegumu ir jābūtības formā, bez reāliem kontroles mehānismiem, kas tādējādi prasību izpildi atstāj pašu mednieku ziņā. Piemēram, katram medniekam, atrodoties norādītajā vietā, jāzina mednieku līnijas izvietojuma virziens un blakusesošo mednieku atrašanās vietas, vai – atļauts šaut tikai sektorā, kas nepārsniedz 70 grādu uz abām pusēm no perpendikula pret mednieku līniju mastā vai ārpus masta. Aizliegta šaušana pa mednieku līniju – lādiņš vai tā daļa nedrīkst lidot tuvāk par 15 metriem no mednieka. Neatbildēts ir jautājums, kā gūt pārliecību, ka konkrētais mednieks ir iepazinies un atceras pārējo mednieku atrašanās vietas, ka prot aprēķināt šaušanas sektoru un lodes lidojuma trajektoriju. Lielā mērā Medību noteikumu prasību precīza izpilde ir saistīta ne tikai ar tiesību indivīda likumpaklausību, bet arī ar spēju tās faktiski izpildīt, kas savukārt saistīta ar mednieka zināšanām un pieredzi. Par to, ka starp jābūtību un faktiskajiem apstākļiem nedrīkst likt vienlīdzības zīmi, liecina šāds tiesu prakses gadījums [12]: nelimitēto medijamo dzīvnieku medību laikā nemedīts viens un sašauts viens nemedijamais dzīvnieks – medību šķirnes suns – labradors-retrīvers, pārkāpjot Medību likuma 3. panta pirmās daļas prasības, par ko medniekam uzlikts administratīvais sods, kas pārsūdzēts tiesā, jo mednieks administratīvā pārkāpuma izdarīšanu neatzina. Paskaidrojumos tiesai mednieks norādīja, ka Latvijas Republikas tiesību aktos nav noteiktas medību suņu šķirnes un viņš nav zinājis, ka labradors-retrīvers ir medību suns. Kā izriet no tiesas sprieduma, suņa piederību noteiktai šķirnei nenosaka normatīvie akti, bet gan šķirnes izveidošanas mērķis. Medību suns ir suns, kas pieder šķirnei, kas izveidota izmantošanai medībās. Pārbaudot lietā esošos pierādījumus, tostarp Latvijas Kinoloģiskās federācijas izziņas, tiesa atzina, ka labradors-retrīvers ir medību suņu šķirne, tātad administratīvais sods uzlikts pamatoti.

Tiesas sprieduma analīze pierāda, ka medniekam ir būtiski ne tikai formāli zināt tiesību aktu prasības, bet arī izprast to būtību un prast zināšanas pielietot praksē. Tiesību pārkāpumu nav pamata attaisnot ar mednieka zināšanu apjomu par tiesiskajiem vai faktiskajiem apstākļiem un viņa veikto situācijas analīzi, tā neiespaido tiesību pārkāpuma faktisko sastāvu. Tādēļ, lai mazinātu gadījumus, kad mednieks izdara tiesību pārkāpumu, nepareizi novērtējot lietas faktiskos apstākļus vai tos nepārzinot, lemjams būtu jautājums par mednieku kvalifikācijas diferencētu ieviešanu, regulārām mednieku apmācībām un regulāru zināšanu un prasmju pārbaudi.

Ne mazāk būtisks ir jautājums par medību ietekmi uz dabas resursu saglabāšanu. Saskaņā ar Medību likuma 1. panta deviņto punktu medību tiesības pieder zemes īpašniekam vai tiesiskajam valdītājam, kura īpašumā vai valdījumā esošajā zemes gabalā ietilpst medību platības [5], tātad medības notiek privātīpašumā esošos īpašumos, kas *prima face* norāda uz to privāttiesisko raksturu, ar izrietošajām no tā iespējām brīvi, pēc saviem ieskatiem rīkoties ar īpašumu. Un tomēr šāds traktējums nav pareizs, jo medību resursi ir nepieciešami sabiedrībai kopumā. Nevar noliegt, ka medijamo dzīvnieku skaits un veselības stāvoklis atstāj būtisku iespaidu uz ikviena indivīda tiesībām dzīvot kvalitatīvā vidē. Tiesības uz labvēlīgu vidi ir pamattiesības, tāpēc “valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu” [13]. Šajā aspektā medību tiesiskais regulējums iekļaujas vides tiesību struktūrā.

Aizsardzības mehānisms ir paredzēts Medību likumā, nosakot, ka medību resursi ir izmantojami, nodrošinot to ilgtspējīgu apsaimniekošanu, proti, drīkst veikt “medijamo dzīvnieku populācijas un apdzīvotās vides un ar to saistīto dabas resursu apsaimniekošanu tādā veidā, lai saglabātu medību resursu bioloģisko daudzveidību un atjaunošanās spēju, nodrošinot medību resursus nākamajām paaudzēm, kā arī veicinātu medijamo dzīvnieku aizsardzību, ņemot vērā saimnieciskās, sociālās un vides intereses un neapdraudot dabas aizsardzības pasākumu īstenošanu medijamo dzīvnieku sugu izplatības teritorijā” [5].

Tādējādi medību tiesību īpašnieks tiek ierobežots savu īpašuma tiesību realizēšanā un viņam ir uzlikti pienākumi dabas resursu apsaimniekošanā ievērot noteiktus principus un prasības. Sabiedrības interešu ievērošana, izlietojot īpašuma tiesību, vienmēr rada jautājumu par ierobežojumu samērīgumu. Literatūrā norādīts: “Privātā īpašuma ilgtspējīga attīstība ir atkarīga no kopienas (sabiedrības) pastāvīgas piekrišanas privātīpašuma institūtam, jo kopienas akcepts aizsargā gan pašu kopienas, gan privātīpašnieku, plašāk nodrošinot cilvēku labklājību. Priekšplānā izvirzās jautājumi par to, ka īpašuma tiesībām vajadzētu attīstīties šādu vērtību virzienā: autonomija, efektivitāte, stabilitāte, cilvēcība, vienlīdzība.” [14; 1] Jāpiekrīt, ka privātīpašuma attīstība un izmantošana, ievērojot sabiedrības, arī šaurākā nozīmē, piemēram, konkrēta reģiona vai pašvaldības iedzīvotāju, vajadzības, atstāj pozitīvu iespaidu arī uz īpašnieka tiesībām, saglabājot sociālo stabilitāti. Protams, jāņem vērā, ka ierobežojumiem jābūt legītimiem, objektīvi nepieciešamiem un vienlīdzīgiem visiem tiesību subjektiem. Šajā sakarā jāatsaucas uz Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras docētājas S. Meieres teikto: “Atbilstoši prevencijas loģikai ievērojami efektīvāku vides aizsardzību iespējams īstenot tad, ja vides izmantošanas regulējums ir noteikts nevis vispārīgi, bet gan maksimāli ievērojot noteiktas saimnieciskās darbības (projekta) parametrus, kā arī apstākļus katrā konkrētā saimnieciskās darbības (projekta) īstenošanas vietā.” [15; 88]

Medību aspektā aizsardzības līdzeklis ir medijamo dzīvnieku iedalījums limitētajos, proti, medijamo dzīvnieku skaits ir ierobežots, piemēram, aļņi, lūši, medņi, un

nelimitētajos, kas nozīmē, ka medijamo dzīvnieku skaits nav ierobežots, piemēram, pelēkie zaķi, āpši, fazāni. Limitēto dzīvnieku medīšanai ir noteikti vieni medību termiņi, nelimitētajiem dzīvniekiem – citi [8]. Dabas aizsardzības entuziasti vairākkārt ir aicinājuši aizliegt medības. Tā, piemēram, Eiropas Parlamentā 2014. gadā tika iesniegti lūgumraksti par ūdensputnu medību aizliegšanu un par medību aizliegšanu vispār [16]. Autore pievienojas Eiropas Parlamenta viedoklim, ka nav pamata aizliegt medības vispār, jo “ilgtspējīgām medībām var būt pozitīva ietekme, palīdzot sasniegt saglabāšanas mērķus attiecībā uz sugām un dzīvotnēm, piemēram, kontrolējot invazīvas sugas un plēsējus, kas var apdraudēt sugas, kuras aizsargā dabas direktīvas, un medniekiem veicot pozitīvas darbības attiecībā uz dabisko dzīvotņu apsaimniekošanu” [16]. Vienlaikus jāuzsver, ka tas iespējams, precīzi un godprātīgi ievērojot tiesību aktus, kas reglamentē medības.

Secinājumi

Tiesību akti medību drošības un vides ilgtspējīgas attīstības aspektā ir vērtējami pozitīvi. Lai arī tajos medību principi nav izteikti rakstveidā, tomēr tie iegūstami interpretācijas ceļā, proti, autore izšķir šādus medību principus: medību saimniecība tiek organizēta, ievērojot ilgtspēju un sugu bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, nosakot diferencētu pieeju medijamajiem dzīvniekiem, iesaistot medniekus lēmumu pieņemšanā, ievērojot sabiedrības intereses, medībās izmantojot tādus ieročus un rīkus, kas nepieļauj cietsirdīgu vai nežēlīgu izturēšanos pret medijamiem dzīvniekiem. Tiesiskais regulējums medību drošības jautājumiem nenoliedzami pievērš pietiekamu uzmanību, un jāatzīst, ka mednieku un trešo personu, tostarp sabiedrības kopumā, intereses ir sabalansētas.

Tomēr nelaimes gadījumi medībās un sabiedrības daļas negatīvā attieksme pret medībām liek uzdot jautājumu par tiesiskā regulējuma efektivitāti. Problēmas pamatā ir medību tiesiskā un faktiskā daba. Drošu un likumīgu medību garants ir mednieks, viņa prasmes, zināšanas un gatavība precīzi ievērot Medību likuma, Medību noteikumu un citu saistošo tiesību aktu prasības. Tādējādi līdzeklis situācijas uzlabošanai ir mednieka profesionālās kvalitātes paaugstināšana. Tas sasniedzams vairāku kompleksu pasākumu realizēšanas ceļā. Autore ierosina:

- 1) noteikt minimālo un maksimālo vecumu mednieka apliecības iegūšanai, piemēram, kā minimālo vecumu nosakot 21 gadu, bet maksimālo – 60 gadus;
- 2) noteikt obligātu personas veselības stāvokļa izvērtējumu pirms mednieka apliecības saņemšanas;
- 3) paredzēt medniekiem regulāras kvalifikācijas un veselības stāvokļa pārbaudes, piemēram, reizi piecos gados;
- 4) par medību noteikumu pārkāpšanu kā papildsondu noteikt mednieka apliecības anulēšanu un tiesību nodarboties ar medībām atņemšanu uz laiku, piemēram, no viena līdz pieciem gadiem.

Hunting Legislation from Viewpoint of Hunting Safety and Public Interest

Abstract

Hunting has long ceased to be a necessary means for survival. However, hunting has its fixed place in social life. In spite of the private nature of hunting, the need for special hunting legislation arises from several aspects associated with public interest. First, hunting involves an increased risk because of the use of hunting firearms and special devices, which implies special safety requirements. Second, hunting can be interpreted as interference with fauna, affecting the balance of nature, which therefore calls for a legal framework dealing with the place, time and means of hunting and game to be selected for this purpose. The objective of the article is to analyse two aspects of hunting legislation, which are essential for society, and namely hunting safety and public interest related to environmental protection in the hunting area.

The author concludes that the existing legal framework sufficiently deals with hunting safety and that the interests of hunters and third parties, including society in general, are well-balanced. Safe and lawful hunting is guaranteed by the hunter, hunter's skills, knowledge and readiness to comply with the requirements laid down in the Hunting Law, the Hunting Regulation and other binding laws and regulations. Hence, the existing situation could be improved by enhancing the professional quality of hunters. This could be achieved by means of a set of measures. The author suggests that the issuance of hunting licences could be subject to more stringent requirements and the annulment of a hunting licence could be applied as an extra penalty for infringements of hunting regulations.

Keywords: hunting, hunting safety, hunting licence, hunting regulations.

Literatūra

1. *Medības ir dzīves veids*. Latvijas Mednieku asociācija. Iegūts no: <http://www.latma.lv/lv/medibas-latvija/> [sk. 11.11.2015.].
2. *Komerclikums*. Latvijas Republikas likums, pieņemts 13.04.2000., stājās spēkā 01.01.2002. Latvijas Vēstnesis, 158/160, 04.05.2000..
3. Baumanis, J. *Pārnadžu (artiodactyla) populāciju stāvokļa novērtējums un apsaimniekošanas principi Latvijā*. Promocijas darba kopsavilkums. Iegūts no: http://lufb.llu.lv/dissertation-summary/forest_zoology/JanisBaumanis_prom_darba_kopsavilkums_2013_LLU_MF.pdf [sk. 12.11.2015.].
4. *Likumprojekta Medību likums anotācija*. Iegūts no: http://www.saeima.lv/bi8/asa?dd=LP0243_0 [sk. 11.11.2015.].
5. *Medību likums*: Latvijas Republikas likums, pieņemts 08.07.2003., stājās spēkā 06.08.2003. Latvijas Vēstnesis, 107, 23.07.2003.

6. *Missouri Wildlife Code*. Iegūts no: <http://www.sos.mo.gov/adrules/csr/current/3csr/3csr.asp> [sk. 12.11.2015.].
7. Ieroču un speciālo līdzekļu aprites likums: Latvijas Republikas likums, pieņemts 28.10.2010., stājās spēkā 01.01.2011. *Latvijas Vēstnesis*, 183, 17.11.2010.
8. Medību noteikumi: LR Ministru kabineta 2014. gada 22. jūlija noteikumi Nr. 421., stājās spēkā 01.08.2014. *Latvijas Vēstnesis*, 150, 01.08.2014.
9. Administratīvo pārkāpumu kodekss: Latvijas Republikas likums, pieņemts 07.12.1984., stājās spēkā 01.07.1985. *Ziņotājs*, 51, 20.12.1984.
10. Krimināllikums: Latvijas Republikas likums, pieņemts 17.06.1998., stājās spēkā 01.04.1999. *Latvijas Vēstnesis*, 199/200, 08.07.1998.
11. *Spilgts*. Elektroniskā vārdnīca Tezaurs. Iegūts no: <http://tezaurs.lv/#/sv/spilgts> [sk. 11.11.2015.].
12. *Administratīvās apgabaltiesas 24.05.2013. spriedums lietā Nr. 142131711*. Iegūts no: <http://www.l2d.lv/v.php?i=12503> [sk. 13.11.2015.].
13. Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums, pieņemts 15.02.1922., stājās spēkā 07.11.1922. *Latvijas Vēstnesis*, 43, 01.07.1993.
14. Byrne, J. P. *The Public Nature of Property Rights and the Property Nature of Public Law. The Public Nature of Private Property*. Ed. by Malloy, R. P., Diamond, M. Farnham, Surrey, England; Burlington, VT: Ashgate, 2011.
15. Meiere, S. *Vides aizsardzības principu tiesiskais raksturs un to ievērošana lēmumu pieņemšanā. Aktuālās tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69. konferences rakstu krājums*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2011.
16. *Eiropas Parlamenta 30.03.2015. Paziņojums Komitejas locekļiem*. Iegūts no: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/peti/cm/1056/1056128/1056128lv.pdf [sk. 23.11.2015.].

Implementation of International Legal Standards in the Revision of the Judgements that are in Force by Supreme Court of Finland

Vladimir Jilkinė

Mg. iur. Doctorant of Law, Counsel, Finland
info@lawcenter.fi

Abstract

The article deals with the basis and procedure for review of court decisions that have entered into force, after the rulings of the European Court of Human Rights on violations of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in review of the cases by the Supreme Court of Finland, in connection with the decision by which the applicant appealed to The European Court of Human Rights. The author's analysis and comparison of judicial practice and the European legal system shows that when making decisions, the Supreme Court applies current national constitutional and legislative provisions.

Keywords: European Court of Human Rights, human rights, the conviction, the international law.

Introduction

In 1990, Finland had already ratified the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and thereby recognised it as a part of its legal system, and the jurisdiction of the European Court of Human Rights (ECHR), by virtue of Article 46 of the Convention, *ipso facto* and without special agreement – obligatory for the interpretation and application of the Convention and its Protocols in cases of alleged violation. Accordingly, since the decision of the ECHR implies acceptance by the respondent State of specific measures for its execution, the person against whom the violation of the Convention has occurred should be able to apply to the competent court for review of the judicial act, give rise to the complaint with the ECHR, and to be sure that his application will be considered.

Vladimir Jilkinė. The implementation of international legal standards in the revision of the judgements that are in force by Supreme Court of Finland

According to Recommendation No R (2000) 2 in exceptional cases, the most effective way to new investigation of the case is for the applicant to return to an earlier stage. In particular, when the applicant, after the decision of the Court of Human Rights, is still suffering post sentence of a national court as a consequence of serious adverse effects that cannot be fixed without a new investigation at a national level. An example would include such consequences specified in the recommendation of a long prison sentence, which the convicted person is still serving [1]. The recommendation encouraged all Contracting Parties to ensure that their national legal systems have necessary abilities to achieve, as far as possible, *restitutio in integrum*, and in particular to provide appropriate opportunities for case review, including reopening of the case.

Currently, national law of many European countries provides for the review of judicial decisions, which have entered into force, in order to remedy the consequences of violations found by the European Court. In Austria, Bulgaria, Germany, Greece, Lithuania, Luxembourg, Malta, Norway, Poland, Slovenia, the United Kingdom, France, Croatia and Switzerland, internal law establishes such a right. A number of states clearly allows for the possibility of judicial review of decisions by a broad interpretation of general constitutional or legal provisions, such as Belgium, Denmark, Spain, Slovakia, Finland and Sweden. Jurisprudence of other member countries of the Convention contains sufficiently flexible provisions, which, if necessary, can be interpreted so that a review of final judgments in the given situation was possible.

Aim

The purpose of the study is to determine the meaning of the decisions by the ECHR for the national proceedings in Latvia and Finland.

Material and Methods

Dialectical method was used in the analysis of the implementation of the European Convention while maintaining sovereignty of the Member States of the Council of Europe. Formal-logical method was used to study the provisions of the Constitutions of the Republic of Latvia and Finland, the European Convention, the European Court, and others.

Historical method, however, has allowed to consider the most vital stages of development of the control mechanism of the European Convention. Comparative-legal method was used as a foundation for the study of the placement of the European Convention in the legal system of the Member States of the Council of Europe.

Vladimir Jilkinė. The implementation of international legal standards in the revision of the judgements that are in force by Supreme Court of Finland

Discussion

Review by the Supreme Court of claims for abolishing an earlier decision of the court after recognition of ECHR article/articles of the Convention breach

The author believes that in spite of the commitments taken up by Finland to make every effort for the realisation of the right to a fair trial, in practice a formalistic approach has to be noted.

In particular, the Supreme Court often refers to the earlier decision KKO:2008:24 [2], which established that a conviction does not mean that the earlier made decision of the national court should be lifted. Using the example of the decision KKO:2008:24, the Court noted that the legislation of 1960, concerning the abolition of the sentence that came into force, does not fit into the situation relating to the decisions of the European Court of Human Rights. In the same decision, the court stated that the Finnish legislation does not include specific provisions for the abolition of national convictions and the grounds for re-examination of cases on the basis of a violation of the ECHR violations except those of Chapter 31 §2 sub-paragraph 3 of the Procedural Code for the submission of the claim deadline.

In practice, the Supreme Court of Finland, for example, in the decision (KKO:2009:84) [3] found that the European Convention on Human Rights as such **does not oblige** participating States to engage in the cancellation or annulment of the sentences of national courts in the statement of the European Court of violations of Article 6 of the Convention for fair trial. Prerequisites for further appeal, i.e. claim for annulment of the verdict and complaint application for judicial error (in particular this new case was solely about the complaint regarding a procedural error), it is necessary to assess each situation on the basis of the national law of the participant State of the convention.

During the period from 1995 to October 1, 2015 in **133 cases** the ECHR found violations made by Finland of one or more articles of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. On the basis of the European Court decisions in the recognition of a violation of articles of the Convention, the applicants filed multiple actions for cancellation of prior decisions to the Supreme Court.

After reviewing all the decisions of the Supreme Court of Finland for the period of 2010–2014, the author presents the following data. During this period, the SC of Finland issued just **156** decisions to change previously made decisions of national courts.

The author emphasises that, on the one hand, the Convention and its Protocols are important for Finland as a Participant State, as well as the case law of the ECHR, which the Supreme Court constantly refers to. On the other hand, the SC applies current national constitutional and legislative provisions, in particular Procedure Code of 1960 with 2005 amendment to abolish the court order, which was previously imposed and has entered into force.

Vladimir Jilkinė. The implementation of international legal standards in the revision of the judgements that are in force by Supreme Court of Finland

As a result of consideration of claims based on the decisions of the ECHR recognising one or more violations of articles of the Convention, none of the earlier decisions by national courts of Finland were immediately and completely abolished in all the articles of the allegations of coercive measures, the full amount of the damage or the size of the court costs.

At the same time the SC of Finland decides to abolish all or part of the charges that came into force of the decisions handed down by national courts, complaints that have not been filed and reviewed by the ECHR in violation of articles of the Convention. For example, the authors cite the demonstrative decision made by the Supreme Court of Finland in KKO:2011:109, the Supreme Court twice in 2011 returned the criminal case of **Jippii Group Oyj** for the review by the Court of Appeal of Helsinki. The Supreme Court referred to §21 of the Finnish Constitution and Article 6 of the European Convention, which guarantees everyone the right to a fair trial and judicial precedents of the European Court.

The conclusion in the investigation of suspicions between 2000–2011 in economic crimes arrived on 21.12.2012 when, after 24 hearings, the Court of Appeal of Helsinki found 14 accused to be not guilty, abolished all 26 counts in the indictment and ordered the state to pay the defendants approximately **4 million euros** legal costs. In reaching a decision, the court took into account the earlier rulings of the ECHR in violation of Article 6 of the Convention [Foucher v. France. 18.03.1997; Kahraman v. Turkey, 31.10.2006; V.v. Finland, 24.04.2007].

The author of the criminal case, senior Inspector Keijo Suuripää, most fully represents a real picture of the recognition of judgments of the ECHR and the protection of human rights in Finland, the time frame of the proceedings compared to the size of the gained benefit and the final judgment.

Keijo Suuripää was elected the Chairman of the police rally driving club called Handcuff Team Police Finland ry. In May 1998, the applicant took part in a rally in Belgium with a car he had rented. As he was bringing the car back to Finland, the Customs Authorities took note of the fact that the registration of the car had been changed. They started a criminal inquiry into the matter. On July 7, 1998, the Office of the Prosecutor General decided that a police investigation should be carried out into whether the applicant had been aware of the change in the registration. The money 18,000 FIM (approximately 3,000 EUR) in question had been intended expressly as financial support for the applicant (the navigator) and another policeman (the driver) in the rally.

On 22.06.2000 Court of Appeal reversed the charges of taking bribes and unintended malfeasance presented by district public prosecutor. The public prosecutor appealed to the Supreme Court, in its decision from 13.06.2002 Suuripää was sentenced to a fine at the rate of 40-day income for bribery and payment received from the state crime of economic benefits in the amount of 3,027 euros [4].

Vladimir Jilkinė. The implementation of international legal standards in the revision of the judgements that are in force by Supreme Court of Finland

The applicant appealed to the ECHR. There has accordingly been a breach of Article 6 §1 of the Convention in respect of the lack of a verbal testimony and a violation of Article 6 §1 of the Convention in respect of the length of the proceedings.

After the judgment by the ECHR Case of Suuripää v. Finland on violation of Article 6 of the Convention, the State Chancellor of Justice filed a lawsuit against the abolition of the Supreme Court decision from 13.06.2002 on the basis of procedural error, which could materially affect the final verdict. The Chancellor referred to a ruling by the ECHR from 12.01.2010 for the recognition of Finland's violation of Article 6 §1 when considering criminal cases, the Supreme Court ruled that a verbal testimony of Keijo Suuripää is not necessary.

In a case from 24.05.2012 [5] the SC referred to the Recommendation of the Council of Ministers of the Council of Europe – Recommendation No R (2000) 2 [6] on the re-examination of cases in national courts when the injured party did not have the time or opportunity to prepare his defence in criminal proceedings.

The decision from 24.05.2012 of the Supreme Court en banc of 12 judges overturned the earlier decision of the Supreme Court from 13.6.2002 and referred the case to the Judicial Chamber of the Supreme Court of five judges [7]. Trial Division of the Supreme Court consisting of 5 judges considered the case again on 08.10.2012. In the new trial the State prosecutor also claimed the loss to the state resulting from the economic benefits by the committed crime in the amount of 3,027 euros.

The Supreme Court did not change the final result of the Court of Appeal as well as the demand for the return of Suuripää expenses previously paid to the state in the sum of 15,964 euros were left without review.

Also, according to the author an important example of the lawsuit in the SC, and a decision is the case of the former tax service expert Anna-Liisa Mariapori. Acting as a witness for the defence in court of Lappeenranta on 3 December, 1997, which considered the case of tax offenses, Mariapori stated that senior tax inspector Nissinen Grönroos has deliberately distorted the expert assessments in the tax decision not supported by the facts and therefore suspected of official crimes. The difference between the applicant's estimation of the defendant's taxable income and the estimation given by the tax inspectors was about 2.5 million Finnish Marks (about 494,000 euros).

According to article 24 of the Criminal Code §10 Finnish court sentenced Mariapori to 4-month suspended prison sentence for defamation of a person, and also ordered the state to transfer Mariapori's books, CD-ROMs, as well as the possible copies, if books and subjects of manufacturing did not have any changes, Nissinen also had to pay for the anguish a sum of 5,000 euros. The court ordered Mariapori to pay legal costs to employees and the State Tax Service in the amount of 36,895.03 EUR, excluding accrued interest.

The European Court of Human Rights in *Mariapori v. Finland* (37751/07) on 6 July 2010 ruled that Finland in the verdict of *Mariapori* violated the 10th article of the Charter of Human Rights and the 1st paragraph of Article 6 of the Charter

at the excessive length of the process. The ECHR decided to pay compensation to Mariapori in a sum of 49,390 euros.

When considering a claim for an abolishment of the decision by the Supreme Court [8] that has entered into force on the verdict, referring to the application in practice of Article 46 of the Convention believed that the ruling by the ECHR on *Mariapori v. Finland* not only obliges the Member States of the Treaty by the final judgment of the Treaty obligations and to pay compensation to victims, but also an obligation under the supervision of the European Committee of Ministers by the final supervision of the implementation of the decisions and the impact of the elimination of violations. At the same time, the Supreme Court referred to the earlier decision KKO:2008:24, which established that a conviction **does not mean** that the earlier decision of the national court should be lifted anyway.

As part of the criminal prosecution, the Supreme Court did not abolish criminal penalties, but only a consequence of the sentence, that is, repealed the probation period, which ended back on 31.07.2005.

The Supreme Court ruled that because the prosecution of Mariapori has not been lifted, there is no reason to oblige the government to compensate the cost of the Supreme Court. The Supreme Court found no reason to cancel the sentence in particular compensation damages to Nissinen in the amount of 5,000 euros. The SC also ruled that designated compensation set by the European Court was sufficient for the state to cover legal expenses that Mariapori should compensate plaintiffs, due to there being no grounds for overturning a verdict in this part [9].

In other parts of the claim the SC has ruled that there is no viable cause for the abolition of the sentence pursuant to article 31 §8 Procedure Code of Finland. The SC noted that the Court of Appeal reversed the decision only in part of the criminal sentence, which, as stated above, was conditional and its validity ended more than 6 years ago.

This case clearly characterises the State using the Supreme Court as a tool to evade execution of judgments of the European Court. This is just one of many such cases in which the SC of Finland adheres to this policy in the process of interpretation of the European Court.

According to the author the most telling example in the application of constitutional or legislative rules, terms of cases, the size of legal costs and the impact of the final decision of the Supreme Court of Finland for changes in legislation and the importance of this decision for the applicant to be considered at all stages of the national courts of Finland and the ECHR from **1994 to 2010**, is the criminal process of brothers Kari Uoti and Jussi Uoti.

The late 80s saw an investigation of economic crime, where LSP-bank suffered losses amounting to about 134 million euros from unpaid real estate investments.

The suspect in this case was a businessman and lawyer Kari Uoti, in December 1997 affidavit of liability for perjury did not report part of their property during the preliminary investigation on suspicion of serious tax crimes related to the sale of

Vladimir Jilkine. The implementation of international legal standards in the revision of the judgements that are in force by Supreme Court of Finland

shares in 1993 of Interbank. Kari Uoti believed that during the criminal investigation into suspicions from the 90s, and also in the investigation of serious crime of the debtor he had no obligation to report his personal assets to their bankruptcy property manager and that the suspect had the right to remain silent.

Jussi Uoti was declared bankrupt in 1997 and ordered, in December 1998 under oath, to make an inventory of the bankruptcy estate. At the same time he was charged with the crime of tax debtor for the amount of debt of 87 million euros and tax fraud under aggravating circumstances. Suspect affidavit of liability for perjury concealing from the bankruptcy administrator of the property, transferred to offshore companies.

In 1999, the district court of Helsinki sentenced Jussi Uoti to 5 years and 8 months, and Kari Uoti to 6 years in prison, which came into force in 2001, after consideration of the case by the Court of Appeal in Helsinki.

On 21.03.2006, Salo district Court rendered the decision which sentenced Kari Uoti for a grievous offense as the debtor to 6 months and 20 days in jail and former director of the Bank Interbank Juha Sorvisto to one year and 6 months in prison, as well as ordering payment of damages of more than 12 million euros to property bankruptcy management company Arsenal.

On 07.01.2007, the ECHR found a violation of Article 6 of the Convention and pointed to the long-term of procedural time with the case of Kari Uoti starting in August 1994 and lasting for 11 years and 7 months, and has ordered the respondent State to pay 5,220.24 Euros for legal costs compensation.

On October 23, 2007, the ECHR ruled that the case of Jussi Uoti holds that there has been no violation of Article 6 §1 and §3 (d) of the Convention taken together; has been no violation of Article 6 §2 of the Convention.

The court of second instance commuted his sentence in Helsinki with Kari Uoti to serve 4 months in prison. Finland's Supreme Court in its judgment from 17.04.2009 indicated that Uoti had no right to evade testifying under oath, found him guilty of the crime and sentenced to 5 months and 10 days imprisonment.

Four days later, on April 21, 2009, the Court delivered its judgment in the case of *Marttinen v. Finland* (no. 19235/03, 21 April, 2009) in which it found that there had been a violation of the applicant's right to silence and his right not to incriminate himself guaranteed by Article 6 §1 of the Convention.

"... The application of the right not to incriminate oneself [as provided for in the Convention] to the debt recovery procedure might hinder effective enforcement without cause." [10]

The Supreme Court of 20.10.2009, for the first time, with reference to the recognition of a violation by Finland in *Marttinen v. Finland* abolished criminal conviction of Kari Uoti (this ruling should not be confused with the verdict of the Court of Appeal of Helsinki from 30.03.2001 which defined a punishment of 6 years), as well as freeing him from paying the bankruptcy mass of 2,189,982.62 USD and 3,006,754.91 DEM.

Vladimir Jilkinė. The implementation of international legal standards in the revision of the judgements that are in force by Supreme Court of Finland

At the same time, this solution cannot be considered to have completely abolished the previous sentence. While cancelling a prior ruling by the Supreme Court in regards to the prison sentence of 5 months and 10 days, the court has not overturned decision that Kari Uoti previously imputed in terms of weight of the total Bankruptcy payments of 1,187,981.63 EUR and 1,557,181.76 USD.

In December 2006, Salo County Court sentenced Jussi Uoti to 1 year and 2 months in prison. Turku Court of Appeal has determined criminal penalties of imprisonment for 11 months for tax fraud in a large scale (shares of the company housing and property valued at more than 11.4 million euros) in accordance with paragraph 1 of persecution [11].

On 02.12.2010 in its decision the Supreme Court quashed the charge brought against Jussi Uoti as a felony tax debtor [12]. 2 count-forgery of a document – the sentencing court found sufficient and final penalty appointed by absorption of less severe by stricter punishment. The court freed Jussi Uoti from covering legal costs of bankruptcy estate in the district and appellate court in the amount of 170,756.09 euros.

The rest of the appellate court decision was left unaltered by the SC.

Among those convicted by Turku Court of Appeal in 2006, together with Kari Uoti was the former director of Interbank Juha Sorvisto, sentenced to 1 year and 6 months imprisonment. The court also awarded damages to the Arsenal bank of 11 million euros.

In the case of Case of Sorvisto v. Finland [13] the ECHR found a violation of Article 6 §1 and Article 13 of the Convention on account of the excessive length of civil court proceedings and the lack of effective mean of juridical protection in this respect.

When considering a claim for abolition of Sorvisto's sentence [14], the SC pointed out that the recognition of a violation by the ECHR is not a valid reason to cancel the decision of the national court in accordance with section 4 §8 of Chapter 31 of the Procedural Code for abolition of the previous sentence ruled by the court and as a result has dismissed the claim.

Also, in the case of the Uoti brothers the LSP Bank lawyer Ari Lehtonen was convicted to 4 years and 6 months imprisonment with an estimate damages of 23.5 million euros. On 17.2.2003, the Supreme Court rejected his case review, and Lehtonen filed a complaint with the ECHR. On 13 June, 2006, the ECHR held that there had been a violation of Article 6 §1 and a violation of Article 13 of the Convention.

Despite the violations of the Convention, the Supreme Court examined the three claims made by Ari Lehtonen, two of which were dismissed and one is currently under consideration.

In the case of Kari Uoti, former professor of commercial law (stripped of his rank after the verdict) and Doctor of Law, Ari Huhtamäki, was convicted under article of non-confidence to the debtor for concealing assets of Kari Uoti during the bankruptcy.

Vladimir Jilkinė. The implementation of international legal standards in the revision of the judgements that are in force by Supreme Court of Finland

When considering a claim from 22.06.2010 for abolition of criminal conviction, the Supreme Court ruled that, although the case mentions the overturned verdict for Kari Uoti and the charges were dropped, this does not mean that the accusation directed at Huhtamäki can be dismissed.

The Value of the Judgment by the ECHR on Marttinen v. Finland for further Changes to the Legislation of Finland

A particularly important role in the jurisprudence of Finland was played by a decision from 2009 by the ECHR *Marttinen v. Finland* and subsequent ruling by the Supreme Court to abolish an earlier criminal conviction of Kari Uoti, which marked the beginning of revisions in Finnish legislation and subsequent amendments, which provide guarantees for suspects in criminal cases in accordance with the universally recognised norms of international law.

The Ministry of Justice has acknowledged that the current system in which users of law directly apply §1 and §21 of the Constitution of Finland, as well as the International Covenant on Civil and Political Rights, and orders relating to legitimate judicial practice agreements on civil rights, did not work so that control procedure of Bankruptcy was sufficiently clear and predictable.

Ministry of Justice of Finland, in January 2010 appointed a working group to amend the Law on Bankruptcy and renovate the 17th chapter of the Procedural Code.

Finnish Bankruptcy Law, as amended, came into force on 01.01.2013; the effect of the new article "Protection against self-incrimination" §5 [31.01.2013/86] entered into force on 31.01.2013:

"If the debtor is a suspect in pre-trial investigation or accused of a crime, he is not obliged to give the bankruptcy administrator information on the facts on which the suspicion is based."

Nevertheless, the author also stresses that the case of *Marttinen* lasted for more than nine years and, under consideration of the application for abolition of the sentence, the SC ruled that the grounds for the quashing of the final decision of the court stated in accordance with chapter 31 §8 are not available. Basis for refusal of *Marttinen* criminal conviction abolition by the Supreme Court are in reference to the case of Kari Uoti KKO:2009:80 and national legislation. The SC pointed out in the decision that the court ruling on human rights with the delay shows that *Marttinen* should not have been sentenced to pay a court fine for failing to appear in court. *Marttinen* still has not paid his court fine imposed for failure to appear in court as well as not substituted the payment of a fine by serving a prison sentence. The Supreme Court determined that the amount of the fine imposed by the court expired five years after the decision of the court, so a decision on the payment of the fine is no longer enforceable. Subsequently *Marttinen* was not hurt, and no longer suffers from the negative consequences of the decision on the payment of the fine.

Vladimir Jilkinė. The implementation of international legal standards in the revision of the judgements that are in force by Supreme Court of Finland

Thus, the Supreme Court held that in this case there are no grounds on which the court decision that has entered into force might be revoked in accordance with Chapter 31 §8 of the Procedural Code.

Review by the Supreme Court of Claims from 12.12.2014 regarding a Breach of the ne bis in idem Principle

The author also cites an example of four ECHR decisions against Finland from 20 May, 2014. In two of them the ECHR found a violation of the principle of ne bis in idem and Article 4 of Protocol No 7 to the Convention and ordered the respondent State to pay compensation for moral damages and all legal costs [Glantz, Nykänen, Häkkä, Pirttimäki]. All four, as well as J. Kangasvieri and T. Rintala, with reference to the recognition of violations of the ECHR from 20.05.2014 have applied for abolition of the earlier decisions.

On 12.12.2014, the Supreme Court found in all 6 of the decisions that the conditions of revocation should be evaluated on the basis of national legislation, even if the basis of an application is a conviction of the ECHR.

When considering a claim for abolition of the sentence in the KKO:2014:95 Glantz from 12.12.2014, the Supreme Court pointed out that the decision of the ECHR does not imply that the finding of a violation of the Convention **does not require the abolition** of the sentence. In the jurisprudence of the Supreme Court there are many cases which request dismissal of such decisions made by national courts.

The SC noted that the decision of the KKO:2009:80 concerned circumstances (self-incrimination suspect in bankruptcy) which were not taken into account in the legislation adequately; however, those were later rectified.

The Supreme Court's decision in the case of Kaj-Erik Torsten Glantz consists of 34 pages and 26 references to the decisions of the ECHR and 12 references to the earlier decisions of the Supreme Court, which provides a ground for refusal for abolition of the verdict by the national court.

The Supreme Court referred to Chapter 31 §8 of the Procedural Code, according to which the sentence in a criminal case can be revoked in favour of the defendant if the decision was based on a clearly erroneous application of the law.

The SC has revoked an action of only one of eight counts in the rest of the claim and referred the case to the judicial board of the five judges.

Results and Evaluation

In recent decisions, the Supreme Court increasingly and repeatedly refers to the decisions and case law of the ECHR, in detail justifying the reason for refusal, referring to international practice and its own case law. In practice, after finding a violation of the ECHR by the respondent State of Articles of the Convention, none of the earlier

Vladimir Jilkinė. The implementation of international legal standards in the revision of the judgements that are in force by Supreme Court of Finland

decisions were abolished completely, and the timing of consideration of cases as well as the amount of legal costs point to a weak defence of human rights and the need for radical change of the existing situation in the judicial system.

During the study, 133 ECHR judgments against Finland in the period of 1995–2015 were analysed, which found violations of articles of the Convention. Considering the grounds for rejection of claims absolving prior rulings by the national courts, the author allows for the following conclusions:

1. In accordance with the provisions of Article 46 of the Convention, interpreted by taking into account the recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe No R (2000) 2 on January 19, 2000, the basis for judicial review of the act due to new circumstances is not only based of violation by Finland established in the European Court but also the Convention or the Protocols. In this regard, it should be appreciated that a judicial act is subject to review in the event that the applicant continues to suffer adverse effects of such an act and paid compensation to the applicant awarded by the Court pursuant to Article 41 of the Convention does not provide a remedy and freedoms.
2. The principle of the presumption of innocence, provisions of Article 6 §2 of the Convention, is one of the main aspects of fair trial in the criminal case law.
3. On the basis of Article 46 of the Convention, taking into account recommendations for revision in case of violation of the procedural rights of individuals found by the European Court, the Supreme Court in the revision of a judicial act must eliminate violation of the Convention or the Protocols thereto. The Supreme Court must take the same stance as the court in Strasbourg and adopt a final judicial act, instead of taking the decision to return the case to the appellate court.

Conclusions and Evaluation

Based on the study of the Supreme Court of Finland's decisions, it is possible to make the following conclusions. The Supreme Court, after the decision by the ECHR against Finland in the review of cases and applications for cancellation of the sentence, makes decisions by applying national legislation and is guided by the protection of national government agencies and are not guided by the principles of the rule of international law.

Since national judicial act is not a subject to revision in the international jurisdiction, the state made a commitment to adopt the final judgments of the ECHR, which require abolition of prior judicial decisions made in framework of national jurisdiction and must be entered in national legislation of a mechanism to restore the rights of applicants.

Vladimir Jilkinė. The implementation of international legal standards in the revision of the judgements that are in force by Supreme Court of Finland

The author concludes that despite numerous references to the case law of the ECHR, the Supreme Court of Finland decides by national legislation, in particular Procedure Code of 1960. Therefore, despite the fact that the first attempts were made for the implementation of the legal system of the Finnish judicial precedent as a source of law in the form of judgments and commitment of their decisions, the mechanism for the functioning of judicial precedent requires improvement and amendments to the legislation.

According to the authors cited, there is a distinct lack of compatibility of Article 6 of the Convention with the regulatory provisions of the Finnish legislation, in particular in the Procedural Code of Finland having no grounds for overturning a verdict, based on recognition by the ECHR, with violations of articles of the Convention, leading Supreme Court of Finland not making decisions on abolition of prior court decisions which have entered into force, thereby avoiding both the implementation of decisions made by the ECHR and severe need to improve and update the national legal system to guarantee opportunities *restitutio in integrum* for the injured party.

References

1. Recommendation No R (2000) 2 of the Committee of Ministers to member states on the re-examination or reopening of certain cases at domestic level following judgements of the European Court of Human Right. (Adopted by the Committee of Ministers on 19 January, 2000 at the 694th meeting of the Ministers' Deputies) i.3.
2. Judgment of Supreme Court, case of Selistö on 14.03.2008.
3. Judgment of Supreme Court, case of Eino Laaksonen on 27.10.2009.
4. Judgment of Supreme Court KKO:2002:51, 13.06.2002.
5. Judgment of Supreme Court R2010/116, 24.05.2012.
6. Recommendation No R (2000) 2. Art. 12.
7. Judgment of Supreme Court H2010/116, 24.05.2012.
8. KKO:2011:100, Judgment of Finnish Supreme Court, 22.11.2011.
9. KKO:2011:100, Judgment of Finnish Supreme Court, 22.11.2011/ para 36.
10. Case of Marttinen v. Finland (no. 19235/03, 21 April, 2009. [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Case of Marttinen v. Finland"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER"\],"CHAMBER"},"itemid":\["001-92233"\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{))
11. Decision of the Appeal court of Turku on 25.06.2008 No 1420.
12. Judgment of Supreme Court, No R2008/876, on 02.12.2010.
13. Case of Sorvisto v. Finland, No 19348/04, 13 January, 2009.
14. [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Case of Sorvisto v. Finland"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER"\],"CHAMBER"},"itemid":\["001-90581"\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{))
15. Judgment of Finnish Supreme Court, 11.11.2011.; H2009/174.

“Tiesības tikt aizmirstam” kā tiesības uz privātumu un to tiesiskais regulējums

Svetlana Sitņikova

*Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
s_sitnikova@yahoo.com*

Kopsavilkums

“Tiesības tikt aizmirstam” ir samērā jauns tiesību institūts, kura aktualizēšanas priekšnosacījums ir tehnoloģiju attīstība un globalizācija, kas šobrīd ļauj padarīt informāciju, tostarp arī personas datus un sensitīvus datus, publiski pieejamu visā pasaulē. Iepriekš minētais rada nepieciešamību veicināt personas datu aizsardzību.

“Tiesības tikt aizmirstam” īpaši tika aktualizētas saistībā ar Eiropas Savienības tiesas lēmumu lietā C-131/12 *Google Spain SL, Google Inc. pret Agencia de Protección de Datos, Mario Costeja González* (t. s. *Google v Spain* lieta). Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa saskaras ar jaunām koncepcijām, no kurām viena ir “tiesības tikt aizmirstam”.

Veicot pētījumu, tika iegūtas šādas atziņas: “tiesības tikt aizmirstam” var tikt iekļautas zem privātuma tiesībām, un šīs tiesības izriet no spēkā esošiem gan Eiropas Savienības tiesību aktiem, gan Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem.

Atslēgvārdi: Direktīva 95/46/EK, Fizisko personu datu aizsardzības likums, fizisko personu datu apstrāde, “tiesības tikt aizmirstam”, personas dati, personas datu aizsardzība, Vispārīgā datu aizsardzības regula.

Ievads

2012. gada 25. janvārī Eiropas Komisija ierosināja Eiropas Savienības datu aizsardzības noteikumu radikālu reformu, lai padarītu tos atbilstīgus 21. gadsimtam, t. i., lai nostiprinātu tiesības uz privātumu tiešsaistē un stimulētu Eiropas digitālo ekonomiku [9]. Pamantojums tam ir ne tikai tas, ka “informācijas apstrādes iespēju attīstības ātrums apstiež to normatīvu izstrādi, kas šos procesus regulē” [48, 5], bet arī tas, ka 27 ES dalībvalstis Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti noteikumus

ir īstenojušas atšķirīgi [9]. Viena no galvenajām ar reformu piedāvātajām izmaiņām ir "tiesības tikt aizmirstam", kas palīdzēs cilvēkiem labāk pārvaldīt datu aizsardzības riskus tiešsaistē: cilvēki varēs dzēst savus datus, ja nebūs likumīgu iemeslu tos saglabāt [9].

Raksta mērķis – izprast "tiesības tikt aizmirstam" kā vienu no tiesību uz privātumu sastāvdaļām, kā arī izpētīt to tiesisko regulējumu.

Materiāls un metodes – starptautisko līgumu, Eiropas Savienības tiesību aktu, Latvijas Republikas normatīvo aktu un Eiropas Cilvēktiesību tiesas, kā arī Eiropas Savienības tiesas prakses apskats un analīze.

Tiesības uz privātumu un tiesības tikt aizmirstam

Jau 1890. gadā žurnālā *Harvard Law Review* publicētajā rakstā "Tiesības uz privātumu" (*The Right to Privacy*) tā autori, Semjuels Vorens (*Samuel D. Warren*) un Luiss Brendajs (*Louis D. Brandeis*), pauda nožēlu, ka "jaunākie izgudrojumi un komercdarbības metodes", piemēram, "momentfotogrāfijas un preses klātbūtne, sasniedz arī privātās un ģimenes dzīves dziļākos nostūrus" [53, 195]. S. Vorena un L. Brendaja skatījumā privātums ir paražu tiesības, un kā paražu tiesībām tam ir jābūt neatkarīgi atzītam un vispārēji un konsekventi piemērotam [46, 23–24]. Raksta "Tiesības uz privātumu" mērķis bija noteikt tiesiskus pamatus prasījumam pret masu mediju (tolaik – preses) iejaukšanos personu privātajā dzīvē. S. Vorena un L. Brendajs raksts "Tiesības uz privātumu" kļuva ne tikai par pamatu ASV tiesībām uz privātumu [44, 1295], bet arī par juridiskās literatūras klasiku [46, 23]. Minētie autori bija tie, kas pirmo reizi pasaulē privātumu pasludināja par vērtīgu sociālo interesi, kuru tiesai nepārprotami būtu jāaizsargā [46, 23].

Par "tiesību tikt aizmirstam" izcelsmi valda viedoklis, ka tās attīstījušās no tiesībām uz privātumu [4, 144; 16, 365]. "Tiesības tikt aizmirstam" ir ideja, kas balstās uz Alana Vestina (*Alan Westin*) 1967. gadā publicēto privātuma koncepciju: tā ir cilvēku, apvienību un iestāžu nostāja "pašiem noteikt, kad, kā un cik lielā mērā informācija par tiem tiktu paziņota citiem" [34, 10; 35, 120–121]. Taču, neraugoties uz to, netika pietiekami definēts, ko "tiesības tikt aizmirstam" paredz [36, 121] un ko īsti šis termins nozīmē [29, 2].

2010. gada 4. novembrī Eiropas Komisija paziņojumā Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai par Vispusīgu pieeju personas datu aizsardzībai definēja "tiesības tikt aizmirstam" kā indivīdu tiesības prasīt, lai viņu datus vairs neapstrādā un dzēs, ja tie vairs nav vajadzīgi likumīgo mērķu sasniegšanai [8, 7]. 2012. gada 25. janvārī paziņojumā presei Eiropas Komisija uzsvēra, ka "tiesības tikt aizmirstam" palīdzēs cilvēkiem labāk pārvaldīt datu aizsardzības riskus tiešsaistē [9].

Analizējot B. Kopa (*Bert-Jaap Koops*) [29], A. Ruvrojas (*Antoinette Rouvroy*) [45], R. Vēbera (*Rolf H. Weber*) [54], N. Gomeza de Andrade (*Norberto Nuno Gomes de Andrade*) [1], R. Veka (*Raymond Wacks*) [51], B. R. Ruizas (*Blanca R. Ruiz*) [46] un citu

autoru atziņas, šī raksta autore secina, ka "tiesības tikt aizmirstam" izriet no tiesībām uz privātumu un ir ar tām nesaraucjami saistītas, jo tās nodrošina personas kontroli pār informāciju par sevi – saviem personas datiem.

Personas dati interneta kontekstā

Interneta kontekstā saistībā ar personas datiem var izšķirt trīs situācijas [12]; ar "tiesībām tikt aizmirstam" var saistīt gan pirmo, gan otro situāciju:

1. Personas datu elementu publicēšana jebkurā tīmekļlapā internetā.
2. Interneta meklētājprogrammas meklēšanas rezultātu sniegšana. Šajā gadījumā interneta meklētājprogramma sniedz meklēšanas rezultātus, kuri interneta lietotāja uzmanību pievērš avota tīmekļlapai.
3. Personas datu automātiskā pārsūtīšana interneta meklētājprogrammas pakalpojumu sniedzējam. Šī ir situācija, kad interneta lietotājs veic meklēšanu, izmantojot interneta meklētājprogrammu: daži no viņa personas datiem, piemēram, IP adrese, no kuras tiek meklēta informācija, automātiski tiek pārsūtīti interneta meklētājprogrammas pakalpojumu sniedzējam.

Eiropas Tīklu un informācijas drošības aģentūra (ENISA) savā 2012. gada ziņojumā saistībā ar tehniskajiem pasākumiem, lai nodrošinātu "tiesības tikt aizmirstam", atzina, ka, tiklīdz personas dati tiek publicēti internetā, nav iespējams novērst vai pat ievērot ar tehniskajiem līdzekļiem, lai tie netiek neatļauti kopēti [20, 14]. Internets ir atvērta tehniska platforma, un tajā visas esošās tehniskās iespējas, lai nodrošinātu "tiesības tikt aizmirstam", ir neaizsargātas pret nesankcionētu datu kopēšanu, kamēr tie ir publiski pieejami, un pret neatļautu kopiju izplatīšanu, kad dati vairs nav publiski pieejami. Tādējādi, kā uzsver ENISA, "tiesības tikt aizmirstam" nevar tikt nodrošinātas, izmantojot tehniskos līdzekļus vien. ENISA piedāvātais risinājums "tiesību tikt aizmirstam" nodrošināšanā ir balstīts uz tehnisko līdzekļu un starptautiskā tiesiskā regulējuma kombināciju [20, 14].

Normatīvie akti, kas regulē personas tiesības uz privātumu un datu apstrādi elektroniskajā vidē

Kaut gan nav vienotas kopīgas privātuma definīcijas, visā pasaulē ir bijis ievērojams privātuma vai datu aizsardzības likumu skaita pieaugums [27, 2]. Šajā rakstā tiks aplūkoti gan starptautiskie līgumi un dokumenti, gan ES tiesību akti un LR normatīvie akti ar tajos ietverto privātuma un datu aizsardzības tiesisko regulējumu.

Starptautiskie līgumi un dokumenti

Starptautiskā līmenī indivīda tiesības uz privātās dzīves aizsardzību kā vienas no pamattiesībām ir nostiprinātas ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 3. pantā, kas tika pieņemta un pasludināta ar Ģenerālās asamblejas 1948. gada 10. decembra

217. A (III) rezolūciju [3]. Tiesības uz privātās dzīves aizsardzību ir nostiprinātas arī 1966. gada 16. decembra ANO Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 17. pantā [2].

Eiropas valstīs viens no svarīgākajiem dokumentiem ir 1950. gada 4. novembrī pieņemtā Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (Eiropas Cilvēktiesību konvencija) un tās papildprotokoli [48, 18]. Tiesību uz privātumu, kuru nodrošina Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8. pants, definīcija tiek sniegta Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas 1970. gada 23. janvārī pieņemtās 428. rezolūcijas, kurā ir iekļauta Deklarācija par masu komunikācijas medijiem un cilvēktiesībām, C daļas otrajā paragrāfā: "Tiesības uz privātumu būtībā ir tiesības dzīvot savu dzīvi ar minimālu iejaukšanos no ārpusē [..]" [42]

Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas 1165. rezolūcijas (1998) "Par tiesībām uz privātumu", kurā "Eiropas Padomes asambleja uzdevusi dalībvalstīm nodrošināt savas nacionālās likumdošanas ietvaros efektīvas privātuma aizsardzības garantijas, tai skaitā nodrošināt aizskartās personas tiesības civiltiesiskā kārtībā prasīt iespējamo nodarītā kaitējuma atlīdzību par neatļauto iejaukšanos personas privātajā dzīves sfērā un masu mediju pārstāvjiem uzlikt atbildību par tādu materiālu publiskošanu, kas pārkāpj personas privātās dzīves neaizskaramību," [25, 250] 5. paragrāfā ir noteikts, ka, ņemot vērā jaunās komunikāciju tehnoloģijas, kas ļauj uzglabāt un apstrādāt personas datus, tiesības kontrolēt savus datus būtu jāpievieno tiesību uz privātumu definīcijai [41].

Eiropas Padomes 1981. gada 28. janvārī Strasbūrā parakstītā Konvencija par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu automātisko apstrādi (t. s. Eiropas Padomes Konvencija Nr. 108), kura Latvijas Republikā stājusies spēkā 2001. gada 12. aprīlī [39], bija atbilde uz 70. gadu beigās un 80. gadu sākumā skaitļošanas un informātikas attīstību un likumdevēja bailēm, ka jaunās skaitļošanas tehnikas izmantošana var pavājināt vai pat apdraudēt individuālo cilvēktiesības [27, 1]. 2015. gada 16. maijā pieņemtā Konvencija Nr. 108 ir spēkā 45 Eiropas Padomes valstīs [6].

Eiropas Padomes Konvencijas Nr. 108 8. pantā ir noteikta datu subjekta papildu aizsardzība, kura izpaužas kā personas iespēja [28]:

- c) panākt, ja tas nepieciešams, šādu datu labošanu vai dzēšanu, ja tie ir tikuši apstrādāti pretēji nacionālo normatīvo aktu noteikumiem, kas ievieš šīs Konvencijas 5. un 6. pantā paredzētos pamatprincipus;
- d) izmantot tiesiskās aizsardzības līdzekļus, ja netiek izpildīts lūgums sniegt apstiprinājumu, vai attiecīgā gadījumā iepazīties, labot vai dzēst datus, kā noteikts šī panta b) un c) apakšpunktos.

Tātad jau kopš 2001. gada 12. aprīļa Latvijā ir spēkā starptautiskais līgums, kura mērķis ir "nodrošināt jebkurai personai neatkarīgi no nacionalitātes vai dzīves vietas tās tiesību un pamatbrīvību, it īpaši tiesību uz privātumu, ievērošanu attiecībā uz personas datu automātisko apstrādi ("datu aizsardzība)". Konvencijas Nr. 108 preambulā ir

noteikts, ka Eiropas Padomes dalībvalstis, kuras to parakstījušas, uzskata par vēlamu paplašināt katras personas tiesību un pamatbrīvību aizsardzību, it īpaši tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, ņemot vērā arvien pieaugošo automatiski apstrādāto personas datu plūsmu pāri robežām [28]. Tādējādi Satversmes VIII nodaļas 96. panta komentētāju ieskatā "tiesība uz personas datu aizsardzību Eiropas mērogā ir attīstījusies kā viens no būtiskiem mūsdienu tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību satura elementiem" [31, 246].

Jāuzsver, ka personas tiesības neizriet tieši no Konvencijas Nr. 108 un tā nav tieši piemērojama. Taču tā uzliek valstij pienākumu garantēt personas datu aizsardzību ar ES dalībvalstu likumu palīdzību [48, 48]. Eiropas Padomes Konvencija Nr. 108 vēl joprojām ir vienīgais juridiski saistošais starptautiskais instruments, kas nodrošina personas datu aizsardzību [19, 16].

Eiropas Savienības datu aizsardzības politikas attīstības dinamika un veidošanas perspektīvas

Šajā nodaļā tiks aplūkoti normatīvie akti, kas regulē personas tiesības uz privātumu un datu apstrādi internetā.

ES Pamattiesību harta

2000. gada 7. decembra ES Pamattiesību hartas preambulā ir pateikts, ka tajā, "ievērojot Savienības kompetences un uzdevumus, kā arī subsidiaritātes principu, no jauna ir apstiprinātas tiesības, kuru pamatā ir dalībvalstu konstitucionālās tradīcijas un starptautiskās saistības, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, Savienības un Eiropas Padomes pieņemtās Sociālās hartas, kā arī Eiropas Savienības Tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra" [32].

ES Pamattiesību hartas 7. pantā privātās un ģimenes dzīves neaizskaramības tiesība ir noteikta šādi: "Ikvienai personai ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un saziņas neaizskaramību." [32]

Savukārt vairāki autori [43, 7, 71, 77] uzsver, ka pirmo reizi datu aizsardzība ir kļuvusi par atzītu Eiropas Savienības konstitucionālajā līmenī un ES Pamattiesību hartas 8. pantā kā autonomas noteiktas šādas pamattiesības:

1. Ikvienai personai ir tiesības uz savu personas datu aizsardzību.
2. Šādi dati ir jāapstrādā godprātīgi, noteiktiem mērķiem un ar attiecīgās personas piekrišanu vai ar citu likumīgu pamatojumu, kas paredzēts tiesību aktos. Ikvienam ir pieejas tiesības datiem, kas par viņu savākti, un tiesības ieviest labojumus šajos datos.
3. Atbilstību šiem noteikumiem kontrolē neatkarīga iestāde.

Kā atzīmē P. De Herts un S. Gatvirts (*Paul De Hert, Serge Gutwirth*), Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā nav pantu, kuri pēc savas nozīmes līdzinātos šiem noteikumiem [43, 7]. Viņuprāt, gan Eiropas Padomes

Konvencija Nr. 108, gan Direktīva 95/46/EK uztver datu aizsardzību kā vienu no esošās pamattiesības – tiesības uz privātumu – aspektiem. Tātad ES Pamattiesību hartas 8. pantā likumdevējs ir spēris vienu soli tālāk un paredzējis autonomo pamattiesību [43, 7].

Savukārt, pēc R. Džejas (*Rosemary Jay*) domām, Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8. pants ir radis atspulgu ES Pamattiesību hartas 7. pantā, un jaunākajās lietās EST atsaucas nevis uz Eiropas Cilvēktiesību konvenciju, bet gan uz ES Pamattiesību hartu, kaut gan abām ir vienāds spēks [27, 137]. Arī šajā rakstā aplūkotajā lietā C-131/12 EST atsaucās tieši uz ES Pamattiesību hartu, nevis uz Eiropas Cilvēktiesību konvenciju [13].

Direktīva 95/46/EK

1995. gada 24. oktobrī stājās spēkā Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti, kuras mērķis, no vienas puses, ir aizsargāt "fizisku personu pamattiesības un brīvības un jo īpaši viņu tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību attiecībā uz personas datu apstrādi", no otras puses, neierobežot un neaizliegt "personas datu brīvu plūsmu starp dalībvalstīm, pamatojoties uz 1. punktā paredzēto aizsardzību" [11].

Attiecībā uz "tiesību tikt aizmirstam" ievērošanu Direktīvas 95/46/EK 12. panta b) punkts paredz, ka dalībvalstis garantē katram datu subjektam tiesības iegūt no personas datu apstrādātāja "atkarībā no apstākļiem datu izlabošanu, dzēšanu vai piekļuves noslēgšanu, ja šo datu apstrāde neatbilst šīs direktīvas noteikumiem, īpaši datu nepilnības vai neprecizitātes dēļ" [11].

Savukārt Direktīvas 95/46/EK 14. panta a) punkts nosaka, ka dalībvalstis gadījumos, ja datu apstrāde vajadzīga sabiedrības interesēs (Direktīvas 95/46/EK 7. panta e) apakšpunkts) un norādītā personas datu apstrādātāja vai trešo personu likumīgo interešu ievērošanai (Direktīvas 95/46/EK 7. panta f) apakšpunkts), piešķir datu subjektam šādas tiesības:

[..] jebkurā laikā uz viņa konkrēto situāciju attiecināmu nenoraidāmu likumīgu iemeslu dēļ iebilst pret datu apstrādi, kas attiecas uz viņu, ja vien attiecīgās valsts tiesību akti neparedz citādi. Ja iebildums ir pamatots, personas datu apstrādātāja ierosinātajā apstrādē vairs nedrīkst iesaistīt šos datus [11].

Direktīvas 95/46/EK 22.–24. pantā ir paredzēta tiesiskas aizsardzības līdzekļu esamība par tiesību pārkāpumu, ja šādas tiesības personai garantē attiecīgās valsts likums, atbildība par kaitējumi, kas radies sakarā ar nelikumīgu datu apstrādi vai ar šo Direktīvu nesavienojamas rīcības rezultātā, kā arī sankcijas par saskaņā ar šo Direktīvu pieņemto noteikumu pārkāpumiem [11]. Taču to ieviešana vai formu un metožu, kuras var nodrošināt direktīvā noteiktā mērķa īstenošanu, izvēle ir katras dalībvalsts ziņā saskaņā ar LESD 288. pantu (bijušais EKL 249. pants) [32].

Vispārīgās datu aizsardzības regulas projekts

Daži autori norāda, ka "tiesības tikt aizmirstam" kā tiesību projekts tika izstrādāts Francijā, kas paredzēja "tiesības tikt aizmirstam" tiesīcīvē [54]. Savukārt 2010. gada novembrī Eiropas Komisija savā paziņojumā par Vispusīgu pieeju personas datu aizsardzībai Eiropas Savienībai nāca klājā ar nepieciešamību precizēt tā sauktās "tiesības tikt aizmirstam" [54]. Eiropas Komisija atzīst, ka arī Direktīvas 95/46/EK noteikumu izpilde ir notikusi dažādi. Eiropas Komisija ir paziņojusi, ka ar "vienotu tiesību aktu tiks novērsta pašlaik pastāvošā sadrumstalotība un ar lieliem izdevumiem saistītais administratīvais slogs, ļaujot uzņēmumiem ietaupīt apmēram 2,3 miljardus eiro gadā" [8, 7]. Eiropas Komisija šajā paziņojumā ir noteikusi, ka tā izpētīs iespējas arī "precizēt tā sauktās "tiesības tikt aizmirstam", tas ir, indivīdu tiesības prasīt, lai viņu datus vairs neapstrādā un dzēš, ja tie vairs nav vajadzīgi likumīgo mērķu sasniegšanai. Piemēram, gadījumā, kad apstrāde pamatojas uz personas piekrišanu un persona atsauc savu piekrišanu vai beidzas glabāšanas termiņš" [8,7].

Eiropas Komisijas ziņojumā MEMO/13/39 ir teikts, ka ierosinātā Eiropas Parlamenta un Padomes regula par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti (Vispārīgā datu aizsardzības regula) ir nepieciešama, lai ļautu privātpersonām kontrolēt savus datus un palīdzētu palielināt viņu uzticēšanos tiešsaistes pakalpojumu izmantošanai [10].

Vispārīgās datu aizsardzības regulas III nodaļas "Datu subjekta tiesības" 3. iedaļas "Labošana un dzēšana" 17. pantā ir noteiktas datu subjekta tiesības tikt aizmirstam un tiesības uz dzēšanu [7]. Piemēram, Vispārīgās datu aizsardzības regulas 17. panta pirmā nodaļa nosaka:

Datu subjektam attiecībā pret pārzini ir tiesības uz savu personas datu dzēšanu un atturēšanos no turpmākas šādu datu izplatīšanas, jo īpaši saistībā ar personas datiem, ko datu subjekts ir darījis pieejamus, būdams bērns, ja izpildās viens no šādiem nosacījumiem [...] [7].

Šī norma sasaucas ar Direktīvas 95/46/EK 12. panta b) apakšpunktā noteiktu dalībvalsts garantētu datu subjekta tiesību uz datu izlabošanu, dzēšanu vai piekļuves noslēgšanu [11].

Savukārt Vispārīgās datu aizsardzības regulas 17. panta pirmās nodaļas c) apakšpunktā datu subjektam noteiktais nosacījums, kuram izpildoties datu subjektam ir tiesības uz savu datu dzēšanu, – datu subjekts iebilst pret personas datu apstrādi saskaņā ar 19. pantā noteiktām tiesībām iebilst [7], saskaņā ar Direktīvas 95/46/EK 14. panta a) apakšpunktā noteiktām datu subjekta tiesībām iebilst pret viņa personas datu apstrādi [11].

Tādējādi var secināt, ka "tiesības tikt aizmirstam" jau izriet no Direktīvas 95/46/EK 12. panta b) apakšpunkta un 14. panta a) apakšpunkta. Eiropas Komisija norāda, ka "priekšlikums balstās uz jau pastāvošajām tiesībām prasīt personas datu dzēšanu, ja tie vairs nav nepieciešami kādam likumīgam mērķim" [10].

Taču Eiropas Komisija ir papildinājusi personas "tiesības tikt aizmirstam" un tiesības uz dzēšanu esošo regulējumu šādos ļoti svarīgos aspektos, kuri ir paredzēti Vispārīgā datu aizsardzības regulā:

- Datu pārzinim, kas publiskojis personas datus, ne tikai būtu jānodrošina datu subjekta pieprasītas informācijas dzēšana, nodrošinot visus saprātīgus pasākumus, tostarp arī tehniskus pasākumus saistībā ar datiem, bet arī atbildēt par to, lai saites uz šiem personas datiem vai šo datu kopijām vai atveidojumiem dzēš arī trešās personas, ja pārzinis ir atļāvis trešajām personām publiskot personas datus (17. panta otrais punkts);
- Ar dažiem izņēmumiem (tiesības uz vārda brīvību, sabiedrības intereses sabiedrības veselības jomā, vēstures, statistikas un zinātniskās izpētes nolūki, juridiskais pienākums saglabāt personas datus, aizvietojojam dzēšanu ar apstrādes ierobežojumu) datu pārzinim nekavējoties jādzēš dati (17. panta trešais punkts);
- Pārzinim jāievieš mehānismi, lai nodrošinātu, ka tiek ievēroti termiņi, kas paredzēti personas datu dzēšanai un / vai periodiskai glabāšanas nepieciešamības pārskatīšanai (17. panta septītais punkts) [7].

V. Šonbergers (*Viktor Mayer-Schönberger*) uzsver, ka mūsdienās aizmiršana ir kļuvusi dārga un sarežģīta, bet atcerešanās ir lēta un vienkārša [35, 92]. Tādējādi iepriekšminētās Vispārīgās datu aizsardzības regulas normas uzliktu pienākumu datu pārzinim ievērot jau pastāvošās datu subjekta tiesības prasīt dzēst personas datus. Kā norāda A. Mantelero (*Allesandro Mantelero*), ierosināta Vispārīgās datu aizsardzības regulas 17. panta novitāte ir nevis tā personai piešķirto tiesību ziņā, bet gan tajā ietvertajos paplašinātos datu aizsardzības noteikumos sakarā ar jauniem elektroniskās informācijas izplatīšanas veidiem [33, 233]. Tāpēc Eiropas Komisija norāda, ka "tie, kuri cer, ka "tiesības tikt aizmirstam" viņiem ļaus attīrīt savu kredītvēsturi, būs vilušies", jo to varēs izmantot saistībā ar dažādām ikdienas situācijām, piemēram, "bērni var neizprast risku, ko rada viņu personiskās informācijas izpaušana, un to nožēlot pieaugušā vecumā. Tomēr viņiem vajadzētu būt iespējai šo informāciju dzēst, ja viņi to vēlas [10].

Eiropas Parlaments par projektu jau ir balsojis pirmajā lasījumā 2014. gada 12. martā, kad tika pieņemta tā normatīvā rezolūcija, un gaida, kad Eiropas Padome būs gatava reformu virzīt tālāk likumdošanas koplēmuma pieņemšanas procedūrā [49]. Koplēmšanas procedūra ir visai laikietilpīga, un, lai Komisijas priekšlikums pārtaptu par Eiropas Parlamenta un Eiropas Padomes parakstītu normatīvo aktu, var paiet no diviem līdz četriem gadiem [14, 228]. 2015. gada 12.–13. martā Briselē notika ES Tieslietu un iekšlietu ministru padomes sanāksme, kurā tika panākta vienošanās par datu aizsardzības regulējumu [38].

Latvijas Republikas normatīvie akti

Privātums un personas dati LR ir aizsargāti gan konstitucionālā līmenī, gan pamatojoties uz likumiem. Šajā nodaļā tiks aplūkots ar personas datu aizsardzību un "tiesību tikt aizmirstam" saistītais LR pastāvošais regulējums.

Tā, piemēram, LR Satversmes 96. pantā ir noteikts: "Ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību." [30] Izmantojot tiesību normu sistemātisko skaidrošanas metodi, t. i., pētot Satversmes 96. panta saturu kopsakarā ar starptautiskiem dokumentiem un līgumiem, Satversmes VIII nodaļas 96. panta komentētāji (E. Danovskis, M. Ruķers, I. Libiņa-Egnere) secina, ka privātās dzīves elementi, kuri nav tieši nosaukti, bet kurus Satversmes 96. pants ietver, ir šādi:

- 1) personas datu aizsardzība;
- 2) personas attēls un informācija par personu plašsaziņas līdzekļos;
- 3) cilvēka vārds;
- 4) dzimumuzvedība un dzimuma maiņa;
- 5) ģimenes dzīve;
- 6) citi privātās dzīves aspekti, kuri vēl varbūt nav apzināti [31, 237–245].

Izstrādājot Satversmes VIII nodaļu, likumdevējs Satversmes 96. pantā iekļauto privātās dzīves jēdzienu aizguvis no Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8. panta, Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 17. panta un ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 12. panta [31, 244]. Tāpēc Satversmes privātās dzīves jēdziens nav šaurāks par iepriekšminētajos tiesību aktos noteikto, jo Satversmes 96. panta izstrādāšanā tam nav piešķirts atšķirīgs raksturs [31, 245]. Satversmes 96. pantā ietvertu tiesību kodols ir personas patstāvība un autonomija [31, 245]. Atbilstīgi starptautisko dokumentu izpratnei būtībā Satversmes 96. pants ietver arī personas tiesības pēc savas izvēles izpaust par sevi kādu informāciju, tādējādi ietverot t. s. informacionālo pašnoteikšanās principu [31, 248].

Fizisko personu datu aizsardzības likuma (turpmāk tekstā – FPDAL) pieņemšana 2000. gada 23. martā Latvijā lielā mērā saistīta ar 1995. gada 24. oktobra ES Direktīvas 95/46/EK ieviešanu, jo tas "bija viens no obligāti izpildāmajiem nosacījumiem, lai valsts iestātos Eiropas Savienībā" [47]. Kā uzsver Satversmes VIII nodaļas 96. panta komentētāji, Latvijā Direktīva 95/46/EK ir ieviesta ar FPDAL, kura mērķis "ir aizsargāt fizisko personu pamattiesības un brīvības, it īpaši privātās dzīves neaizskaramību, attiecībā uz fiziskās personas datu apstrādi" [21].

FPDAL 6. pantā ir noteikts, ka ikvienai fiziskai personai ir tiesības uz savu personas datu aizsardzību. Savukārt FPDAL 7. pants nosaka gadījumus, kad personas datu apstrāde ir atļauta. FPDAL 10. panta pirmās daļas 3. punkts nosaka, ka, lai aizsargātu datu subjekta intereses, pārzinis nodrošina "tādu personas datu glabāšanas veidu, kas datu subjektu ļauj identificēt attiecīgā laikposmā, kurš nepārsniedz paredzētajam datu apstrādes mērķim noteikto laikposmu" [21].

FPDAL 10. panta trešajā prim daļā ir noteikts:

Oficiālajā izdevumā publicētos personas datus oficiālā izdevuma izdevējs dzēš, pamatojoties uz Datu valsts inspekcijas lēmumu. Datu valsts inspekcija lēmumu par oficiālajā izdevumā publicēto personas datu dzēšanu var pieņemt, ja datu subjekta tiesību uz privāto dzīvi aizskārums ir lielāks nekā sabiedrības ieguvums no oficiālās publikācijas nemainīguma.

Saskaņā ar Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma 2. panta pirmo daļu oficiālais izdevums LR ir Latvijas Vēstnesis. Informāciju oficiālajā izdevumā publicē elektroniski tīmekļa vietnē www.vestnesis.lv normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.

FPDAL 16. panta pirmā daļa nosaka:

Datu subjektam ir tiesības pieprasīt, lai viņa personas datus papildina vai izlabo, kā arī pārtrauc to apstrādi vai iznīcina tos, ja personas dati ir nepilnīgi, novecojuši, nepatiesi, pretlikumīgi apstrādāti vai arī tie vairs nav nepieciešami vākšanas mērķim. Ja datu subjekts var pamatot, ka personas dati ir nepilnīgi, novecojuši, nepatiesi, pretlikumīgi apstrādāti vai arī tie vairs nav nepieciešami vākšanas mērķim, pārziņa pienākums ir nekavējoties novērst šo nepilnību vai pārkāpumu un par to paziņot trešajām personām, kas iepriekš ir saņēmušas apstrādātos datus [21].

FPDAL 32. pants paredz personas tiesības saņemt atbilstīgu atbildzinājumu, ja, pārkāpjot šī likuma noteikumus, tai ir nodarīts kaitējums vai radīti zaudējumi. Taču likumā nav tieši pateikts, no kā šis atbildzinājums būtu piedzenams [21].

Saskaņā ar Informācijas atklātības likuma (turpmāk tekstā – IAL), kura mērķis “ir nodrošināt, lai sabiedrībai būtu pieejama informācija, kura ir iestādes rīcībā vai kuru iestādei atbilstoši tās kompetencei ir pienākums radīt”, 5. panta otrās daļas 4. punktu informācija par fiziskās personas privāto dzīvi ir uzskatāma par ierobežotas pieejamības informāciju [26]. Pamatojoties uz IAL 5. panta sesto daļu, par ierobežotas pieejamības informāciju nav uzskatāmas ziņas, kas ir pieejamas sabiedrībai bez likumā paredzētajiem ierobežojumiem un ir jau publicētas. Saskaņā ar IAL 8. pantu “informācija par fiziskās personas privāto dzīvi tiek aizsargāta ar likumu”. IAL 10. panta sestā daļa nosaka, ka kārtību, kādā iestādes ievieto informāciju internetā, nosaka Ministru kabinets. Pamatojoties uz IAL 11. panta ceturto daļu, ierobežotas pieejamības informācija var tikt izsniegta, bet var arī netikt izsniegta [26].

Ar likumu “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” (turpmāk tekstā – PPCMIL) privātās dzīves neaizskaramība tiek regulēta tā 7. panta ceturtajā daļā, kurā ir noteikts: “Aizliegta un saskaņā ar likumu tiek sodīta masu informācijas līdzekļu izmantošana, lai iejauktos personu personiskajā dzīvē.” [40]

Atsevišķi likuma PPCMIL 8. pantā ir regulētas prettiesiskas darbības rezultātā cietuša bērna interešu (privātums, identitāte un reputācija) aizsardzība, aizliedzot bez Bērnu tiesību aizsardzības likumā minēto personu un iestāžu piekrišanas publicēt informāciju, kura var apdraudēt bērna intereses [40].

PPCMIL 21. pants paredz nepatiesu ziņu atsaukšanu un atvainošanos, ja ziņas neatbilst patiesībai [40], savukārt “Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma” (turpmāk tekstā – EPLL) 50. un 51. pants paredz personas tiesību aizsardzību nepatiesu ziņu izplatīšanas gadījumā [15]. Taču neviens no šiem likumiem neparedz personas “tiesības tikt aizmirstai” – nevienā no likumiem nav paredzētas personas tiesības uz datu dzēšanu, kas tagad ir paredzētas Direktīvas 95/46/EK 12. panta b) punktā.

PPCMIL 28. pantā ir paredzēta kaitējuma atlīdzināšana, tostarp arī morālā kaitējuma atlīdzināšana, ja masu informācijas līdzeklis fiziskai vai juridiskai personai to nodarījis, sniedzot nepatiesas ziņas, ceļot neslavu un aizskarot tās godu un cieņu [40]. Taču kaitējuma atlīdzība, kas būtu saistīta ar FPDAL 16. panta pirmās daļas neievērošanu, tātad par atteikšanos ievērot personas tiesības uz datu izlabošanu, iznīcināšanu, citiem vārdiem sakot, atsakoties ievērot personas "tiesības tikt aizmirstai" [21], nedz PPCMIL [40], nedz EPLL [15] nav paredzēta.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse par personu aizsardzību saistībā ar personas datu apstrādi

2011. gada ECT Pētījumu nodaļas atskaitē "Internets: Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra" tika atzīmēts: pēdējā laikā izskatītās lietas parāda, ka ECT saskaras ar jaunām koncepcijām, no kurām viena ir "tiesības tikt aizmirstam" [17, 10]. Plašāk "tiesības tikt aizmirstam" šajā atskaitē netika pieminētas. Arī veicot meklēšanu ECT spriedumu datubāzē tīmekļa vietnē <http://hudoc.echr.coe.int>, izmantojot "tiesības tikt aizmirstam" kā meklēšanas vārdu, netika atrasts neviens ECT spriedums. Taču pēc turpinājumā aplūkotā sprieduma var secināt, ka tomēr ECT lemj arī par "tiesībām tikt aizmirstam", kaut arī tieši šādi tās nenosauc.

Lietā Vegržinovskis un Smoļčevskis pret Poliju (*Węgrzynowski and Smolczewski v. Poland* Nr. 33846/07) divi Polijas pilsoņi S. Vegržinovskis (*Szymon Węgrzynowski*) un T. Smoļčevskis (*Tadeusz Smolczewski*) 2007. gada 7. augustā vērsās ECT ar sūdzību, ka tika pārkāptas viņu tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību un reputāciju [17]. Sūdzībā pieteicēji norādīja, ka 2005. gada 28. septembrī Varšavas apgabaltiesa un 2006. gada 20. jūlijā Varšavas apelācijas tiesa noraidīja viņu prasību izdzēst no laikraksta *Rzeczpospolita* mājaslapas tajā publicēto rakstu. Tajā žurnālisti puda viedokli, ka pieteicēji, būdami valstij piederošo uzņēmumu maksātnešpējas administratori, savu labklājību ir nodrošinājuši, palīdzot politiķiem negodīgos biznesa darījumos. ECT norādīja, ka raksta izdzēšana no laikraksta mājaslapas nozīmētu cenzūru un vēstures pārrakstīšanu, kas ir pretrunā ar konstitucionālajām garantijām uz vārda brīvību. Savā sūdzībā prasītāji atsauca uz Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8. pantu. Prasītāju ieskatā viņu tiesības tika pārkāptas, jo raksts, kuru tiesa ir atzinusi par prasītāju tiesību aizskarošu, turpināja būt pieejams internetā.

ECT piekrita, ka tiesu iestāžu prerogatīva nav noteikt visu raksta fragmentu dzēšanu no publiskas vietnes un ka, izskatot lietu, bija jāvērtē publiskās tiesības saņemt to interesējošo informāciju, jo tās ir aizsargātas Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pantā.

ECT savā spriedumā secināja, ka Polija izpildījusi savu pienākumu panākt līdzsvaru starp Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pantā garantētajām tiesībām un tās 8. pantā garantētajām tiesībām.

Eiropas Savienības tiesu prakse par personu aizsardzību saistībā ar personas datu apstrādi

Saistībā ar personas datu aizsardzību plašāku rezonansi izraisīja EST 2014. gada 13. maija spriedums lietā C-131/12 *Google Spain SL, Google Inc. pret Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González*. Prejudiciālo lūgumu ir iesniegusi Spānijas Augstākā tiesa tiesvedībā starp *Google Spain SL* un *Google Inc.* un *Agencia Española de Protección de Datos* un *Mario Costeja González* kungu. Šis spriedums "radīja negaidītu pārsteigumu gan tiesību zinātniekiem un piemērotājiem, gan informācijas un komunikāciju tehnoloģijas nozares pārstāvjiem" [37]. Taču dažiem, piemēram, Eiropas Tiklu un informācijas drošības aģentūrai (ENISA), šis spriedums bija viņu viedokļa apstiprinājums, kā to komentēja ENISA direktors, profesors U. Helmbrechts (*Udo Helmbrecht*) [20].

EST ir norādījusi, ka, izvērtējot "tiesības tikt aizmirstam" piemērošanas nosacījumus, it īpaši jāizvērtē, vai datu subjektam ir tiesības, lai informācija, kas attiecas uz tā personu, pašreizējā stadijā vairs netiktu saistīta ar viņa vārdu. Turklāt, lai konstatētu personas "tiesības tikt aizmirstai", informācijai nav obligāti jārada personai kaitējums [13]. Datu subjekts, izmantojot savas ES Pamattiesību hartas 7. un 8. pantā noteiktās pamattiesības, var lūgt, lai informācija par viņu netiktu sniegta plašai sabiedrībai [13]. Datu subjekta tiesības ir svarīgākas par sabiedrības interesi atrast šo informāciju un par datu apstrādātāja ekonomisko interesi. Taču gadījumos, kad datu subjektam ir noteiktā loma sabiedriskajā dzīvē un iejaukšanās tajā ir attaisnota ar īpašām sabiedrības interesēm, datu subjektam nav "tiesību tikt aizmirstam" [13].

Kaut gan pirmšķietami ECT (lieta Vegržinovskis un Smoļčevskis pret Poliju Nr. 33846/07) un EST lietā C-131/12 sprieda tiesu par līdzīgām lietām atšķirīgi, dziļāk izpētot to faktiskos apstākļus, ir jāsecina, ka ECT lietā prasītāji lūdz dzēst rakstu laikraksta elektroniskajā versijā, pamatojoties uz savām Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8. pantā noteiktajām tiesībām. Savukārt EST lietā Spānijas Datu aizsardzības aģentūra AEPD jau noraidīja prasītāja sūdzību, ciktāl tā attiecās uz *La Vanguardia* – lūgumu vai nu dzēst, vai izmainīt tā elektroniskās lapas, lai tajās vairs neparādītos viņa personas dati, uzskatot, ka informācijas publicēšana bija tiesiski pamatota [13]. ECT lietā prasības pamats ir datu dzēšana no laikraksta interneta arhīva, bet EST lietā prasības pamats ir meklēšanas rezultātu saistībā ar personas vārdu un uzvārdu dzēšana. Tādējādi abu lietu prasības pamati ir dažādi un dažādi ir arī tiesu spriedumi.

Google meklēšanas rezultātu noņemšanas pieprasījums

Lai ievērotu 2014. gada 13. maijā publicēto EST spriedumu lietā C-131/12, 2014. gada 29. maijā *Google* ir izveidojusi tā juridiskajai nodaļai pakļauto īpašo komisiju. Kopš komisijas pastāvēšanas līdz 2015. gada 30. septembrim *Google* ir saņēmusi

322 045 pieprasījumus par datu dzēšanu un šim nolūkam kopā ir novērtējusi 1 143 429 tīmekļa adreses [25]. Meklēšanas rezultātu noņemšanas pieprasījumā *Google* norāda, ka, pamatojoties uz EST lēmumu lietā C-131/12, noteiktas personas var pieprasīt, lai no meklētājprogrammām tiktu noņemti konkrēti rezultāti vaicājumiem, kuros iekļauts personas vārds, ja personas tiesības uz konfidencialitāti atsver interesi par šiem rezultātiem [24].

Savā Atklātības ziņojumā (*Transparency report*) *Google* ir norādījusi piemērus pieprasījumiem, kurus šī komisija ir saņēmusi no privātpersonām, kā arī komisijas lēmumu par katru pieprasījumu. Šajā rakstā ir aplūkoti tikai daži no tā tapšanas brīdī pieejamiem 23 piemēriem:

- Sieviete pieprasījusi, lai no meklējumu rezultātu saraksta tiktu dzēsts desmitiem gadu vecs raksts par viņas vīra slepkavību, kurā minēts viņas vārds. Lapa noņemta no meklēšanas rezultātiem saistībā ar viņas vārdu [Itālija].
- Izvarošanas upuris pieprasījusi, lai izdzēš saiti uz avīzes rakstu par noziedzīgu nodarījumu. Lapa noņemta no meklēšanas rezultātiem saistībā ar upura vārdu [Vācija].
- Saņēmti vairāki pieprasījumi no vienas personas par 20 tīmekļa adresu dzēšanu meklējumu rezultātu sarakstā saistībā ar nesenajām ziņām par viņa apcietināšanu sakarā ar finanšu noziegumiem, pildot amata pienākumus. Tīmekļa adreses netika dzēstas no meklēšanas rezultātu saraksta [Itālija].
- Mediju profesionālis pieprasījis, lai tiek izdzēstas četras saites uz rakstiem internetā, kuros minēts, ka viņš izvietojis mulsināšu informāciju tiešsaitē. Saites netika dzēstas no meklēšanas rezultātu saraksta [Apvienotā Karaliste].
- Tika saņemts pieprasījumu no personas izdzēst vairāk nekā 50 saites uz rakstiem un ziņām blogos, kuri informēja par sabiedrības protestiem sakarā ar apsūdzībām, ka viņš ļaunprātīgi izmanto sociālos pakalpojumus. Saites netika dzēstas no meklēšanas rezultātu saraksta [Nīderlande].

Apkopojot informāciju no sniegtajiem piemēriem, var secināt, ka *Google*, pamatojoties uz savu apgalvojumu Meklēšanas rezultātu noņemšanas pieprasījuma ievad daļā, izvērtējot personas pieprasījumu, noskaidro, vai rezultātos ir iekļauta novecojusi informācija par personu vai arī par šo informāciju ir sabiedrības interese. Gadījumos, kad persona lūdz no meklēšanas rezultātiem dzēst informāciju par finanšu krāpniecību, profesionāliem pārkāpumiem, sodāmību vai valsts amatpersonu uzvedību sabiedrībā, *Google* patur tiesības šo informāciju nedzēst no meklēšanas rezultātu saraksta.

Daži autori sakarā ar *Google* izveidoto komisiju uzdod jautājumu, vai tik tiešām jautājuma par noteiktas informācijas aizmiršanu izlemšana var tikt atstāta interneta pakalpojumu sniedzēju rokās [52]. Šis ir diskutabls jautājums, un, kamēr atbilde uz to tiks saņemta, paiēs laiks. Tikmēr varam spriest par *Google* komisijas pieņemtajiem lēmumiem par meklēšanas rezultātu noņemšanas pieprasījumiem. Pati *Google* arī atzīst, ka tā ir privāta organizācija, kura ne vienmēr būs piemērotākā puse lēmuma pieņemšanai, jo šādi lēmumi ir sarežģīti [23].

Tiesības tikt aizmirstam vs. tiesības uz vārda brīvību

Kā norāda daži autori [52], ir skaidrs, ka vienas personas "tiesības tikt aizmirstai" var būt pretrunā ar citu personu tiesībām uz vārda brīvību, kuras ir noteiktas gan starptautiskajos līgumos un dokumentos, gan ES tiesību aktos un LR normatīvajos aktos. Ir izteiktas bažas, par "tiesībām tikt aizmirstam" kā par "lielāko draudu vārda brīvībai internetā nākamajā desmitgadē" [52].

Apvienotās Karalistes Lordu palātas komitejas ziņojumā EST spriedums lietā C-131/12 *Google v Spain* tika nosaukts par "aplamu principā un nelietojamu praksē" [50]. Kad ASV žurnālisti saskārās ar piedāvājumu izstrādāt "tiesības tikt aizmirstam", viņi apvainoja ES "miglainajā domāšanas" veidā un paziņoja, ka šīs tiesības ir pretrunā ar ASV pamatvērtībām (piemēram, mediju vārda brīvību) [5, 164–165].

Arī ES un Latvijā "tiesības tikt aizmirstam" var nonākt pretrunā ar ES Pamattiesību hartas 11. pantā [32], kā arī Satversmes 100. pantā nostiprinātajām tiesībām uz vārda brīvību [30]. Taču Satversmes 116. pantā paredz gadījumus, kad personas tiesības, kas noteiktas Satversmes 100. pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos. Proti, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību [30]. Arī ES Pamattiesību hartas 52. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka hartā atzīto tiesību un brīvību izmantošanas ierobežojumus drīkst uzlikt, bet tikai tad, ja tie ir nepieciešami un patiešām atbilst vispārējas nozīmes mērķiem, ko atzinusi ES, vai vajadzībai aizsargāt citu personu tiesības un brīvības [32].

Taču "tiesības tikt aizmirstam" nozīmē brīvības sajūtu izteikt sevi "šeit un tagad", nebaidoties, ka viss, kas kādreiz ir pateikts vai uzrakstīts, mūžīgi glabāsies kādā digitālā arhīvā [52, 830]. Tādējādi "tiesības tikt aizmirstam", ja pat tās nonāk pretrunā ar tiesībām uz vārda brīvību, var tikt pamatotas ar atrunām, kas noteiktas Satversmes 116. pantā un ES Pamattiesību hartas 52. panta pirmajā daļā.

Secinājumi

Tiesības uz privātumu ir tiesības saglabāt tādu konfidencialitātes stāvokli, kādu persona ir izvēlējusies. Tiesību uz privātumu pamatā ir aizsardzība pret ļaunprātīgu personiskās, sensitīvās informācijas izmantošanu. Tiesības uz privātumu ir pamattiesības, kas noteiktas gan starptautiskajos līgumos un dokumentos, gan ES tiesību aktos, gan valstu konstitūcijās.

"Tiesības tikt aizmirstam" ir indivīda tiesības prasīt, lai viņa/-as datus vairs neapstrādā un dzēš, ja tie vairs nav vajadzīgi likumīgo mērķu sasniegšanai. "Tiesības tikt aizmirstam" ir iekļaujamas tiesībās uz privātumu. Principa "tiesības tikt aizmirstam" ieviešana tiesību aktos ietver priekšlikumus par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un paredz iespēju izdzēst tīmekļa vietnēs uzglabātu personisku informāciju tad, kad persona to vēlas. Lai konstatētu personas "tiesības tikt aizmirstai", informācijai nav obligāti jārada personai kaitējums.

Personām, kurām ir noteikta loma sabiedriskajā dzīvē, t. i., politiķiem un slaveņībām, "tiesības tikt aizmirstam" ir ierobežotas, tāpat kā ir ierobežotas tās tiesības uz privātumu, jo sabiedrības intereses atrast informāciju par šīm personām var būt svarīgākas par iejaukšanos šo personu pamattiesībās.

"Tiesības tikt aizmirstam" rodas brīdī, kad persona iesniedz datu pārzinim pieteikumu ar lūgumu izbeigt apstrādāt tās personas datus. Latvijā pie spēkā esošā normatīvā regulējuma fizisko personu datu aizsardzībā "tiesības tikt aizmirstam" nevar būt ievērotas pienācīgi, pirms šo tiesību subjekts – datu subjekts – apzināsies savas tiesības un sāks tās izmantot.

Personas tiesības uz datu aizsardzību Latvijā ietilpst privātās dzīves jēdzienā, tāpēc Latvijā personas dati tiek aizsargāti ar Satversmes 96. pantu, kurā noteikta cilvēka privātās dzīves neaizskaramība. Valsts pozitīvais pienākums ir nodrošināt privātās dzīves un tātad arī personas datu aizsardzību, pieņemot tādus normatīvos aktus, kas nepieļauj to nepamatotu apstrādi. Citiem vārdiem sakot, valstij jāpieņem tādi normatīvie akti, kas nepieļautu nepamatotu iejaukšanos personu privātajā dzīvē.

"Right to be Forgotten" as the Right to Privacy and Its Legal Framework

Abstract

The "right to be forgotten" is a relatively new legal institution and the prerequisites for it are rapid technological developments and globalisation, which now allow to make information, including personal data and sensitive data, publicly available worldwide. The above mentioned requires the enhancement of the personal data protection.

The "right to be forgotten" had been brought up to date particularly in relation to the EU Court of Justice's decision in case C-131/12 *Google Spain SL and Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González*. The European Court of Human Rights is facing new concepts such as that of the "right to be forgotten".

The following conclusions are made when conducting the research: the "right to be forgotten" is the element of the right to privacy, and it can be derived from the existing EU law and Latvian regulation.

Keywords: the "right to be forgotten", personal data, processing of personal data, protection of personal data, Directive 95/46/EC, Personal Data Protection Law, General Data Protection Regulation.

Literatūra

1. Andrade, N. N. G. Oblivion: The Right to Be Different from Oneself – Reproposing the Right to Be Forgotten (February 1, 2012). "VII International Conference on Internet, Law & Politics. Net Neutrality and other challenges for the future of the Internet". *IDP. Revista de Internet, Derecho y Política*, No 13, pp. 122–137. UOC. Iegūts no: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?ab-stractid=2033155>
2. Apvienoto Nāciju Organizācija. Starptautiskais pakts par pilsoņu un politikajām tiesībām. 16.12.1966. *Latvijas Vēstnesis*, 61 (2826), 23.04.2003
3. Apvienoto Nāciju Organizācija. Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālā Asambleja 1948. gada 10. decembra deklarācija, LU Cilvēktiesību institūta mājas lapā tulkojums latviešu valodā ar I. Ziemeles redakcionāliem labojumiem. Iegūts no: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/vispcd.htm>
4. Ausloos, J. The 'Right to be Forgotten' – Worth remembering? *Computer Law & Security Review*, Vol. 28, Issue 2, April 2012, pp. 143–152.
5. Bennett, S. C. The "Right to Be Forgotten": Reconciling EU and US Perspectives, 30. *Berkeley Journal of International Law*, 161 (2012). Iegūts no: <http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1429&context=bjil>
6. Council of Europe. Treaty office. *Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data CETS No. 108*. Status as of: 16/5/2015. Iegūts no: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/cherchesig.asp?nt=108&cl=eng>
7. Eiropas Komisija. Eiropas Parlamenta un Padomes Regula par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti (Vispārīgā datu aizsardzības regula) Briselē, 25.01.2012. COM(2012) 11 final 2012/0011 (COD). Priekšlikums. Iegūts no: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2012/LV/1-2012-11-LV-F1-1.Pdf>
8. Eiropas Komisija. *Paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai: Vispusīga pieeja personas datu aizsardzībai Eiropas Savienībai COM(2010) 609*. Briselē, 04.11.2010 galīgā redakcija. Iegūts no: http://ec.europa.eu/health/data_collection/docs/com_2010_0609_lv.pdf
9. *Eiropas Komisijas Paziņojums preseī. Komisija ierosina visaptverošu datu aizsardzības noteikumu reformu, lai palielinātu lietotāju iespējas kontrolēt savus datus un samazinātu izmaksas uzņēmumiem (IP/12/46)*. Briselē, 2012. gada 25. janvārī. Iegūts no: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-46_lv.htm
10. *Eiropas Komisijas ziņojums MEMO/13/39*. Pagājis gads kopš datu aizsardzības reformas. Briselē, 2013. gada 28. janvārī. Pieejams: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-39_lv.htm
11. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 95/46/EK (1995. gada 24. oktobris) par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti. *Eiropas Kopienu Oficiālais Vēstnesis*, 23.11.1995. L 281/31.
12. *Eiropas Savienības tiesas ģenerāladvokāta Nilo Jēskinena secinājumi, sniegti 2013. gada 25. jūnijā lietā C 131/12 Google Spain SL Google Inc. pret Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) Mario Costeja González*. Iegūts no: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=138782&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=first&part=1&text=google&doclang=LV&cid=440025>
13. *Eiropas Savienības tiesas spriedums (virspalāta) 2014. gada 13. maijā lietā C 131/12 Google Spain SL Google Inc. Pret Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) Mario Costeja*

- González. Iegūts no: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=152065&pageIndex=0&doclang=LV&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=17871>
14. *Eiropas tiesības*. Otrais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Red. T. Jundzis. Rīga: Juridiskā koledža, 2007. 627 lpp.
 15. Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 118 (4310), 28.07.2010. Ar grozījumiem, kas stājas spēkā 26.11.2014.
 16. European Court of Human Rights. *Case of Węgrzynowski and Smolczewski v. Poland Nr. 33846/07*. Strasbourg 16 July 2013. Iegūts no: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/rus/pages/search.aspx?i=001-122365>
 17. European Court of Human Rights. Research Division. *Internet: case-law of the European Court of Human Rights*. Council of Europe/European Court of Human Rights, 2011. Iegūts no: www.echr.coe.int/Documents/Research_report_internet_ENG.pdf
 18. European Union Agency for Fundamental Rights. *Handbook on European data protection law*. June 2014. Iegūts no: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-handbook-data-protection-law-2nd-ed_en.pdf
 19. European Union Agency for Network and Information Security. *The right to be forgotten – between expectations and practice*. Nov 20, 2012. Iegūts no: http://www.enisa.europa.eu/activities/identity-and-trust/library/deliverables/the-right-to-be-forgotten/at_download/fullReport
 20. European Union Agency for Network and Information Security. *ENISA Statement regarding the landmark online privacy ECJ-ruling on Google search engine and the Right To Be Forgotten*. May 13, 2014. Iegūts no: <http://www.enisa.europa.eu/media/news-items/enisa-statement-regarding-the-landmark-online-privacy-ecj-ruling-on-google-search-engine-and-the-right-to-be-forgotten>
 21. Fizisko personu datu aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 123/124 (2034/2035), 06.04.2000., *Ziņotājs*, 9, 04.05.2000. Ar grozījumiem, kas stājas spēkā 07.03.2014.
 22. Giurgiu, A. Challenges of Regulating a Right to Be Forgotten with Particular Reference to Facebook. *Masaryk University Journal of Law and Technology*, Vol. 7, Issue 2 (Fall 2013), pp. 361–378.
 23. *Google konfidencialitāte un noteikumi*. FAQ. Kā jūs ieviešat Eiropas Savienības Tiesas (EST) nesen pieņemto nolēmumu par personas tiesībām tikt aizmirstai? Iegūts no: <https://www.google.lv/policies/faq/>
 24. *Google meklēšanas rezultātu noņemšanas pieprasījums saskaņā ar Eiropas datu aizsardzības likumu*. Iegūts no: https://support.google.com/legal/contact/lr_eudpa?product=websearch&hl=lv
 25. *Google transparency report. European privacy requests for search removals*. Iegūts no: google.com/transparencyreport/removals/europeprivacy
 26. Informācijas atklātības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 334/335 (1395/1396), 06.11.1998., *Ziņotājs*, 24, 24.12.1998.
 27. Jay, R. *Data protection law and practice*. London: Sweet and Maxwell, 2007, pp. 1025.
 28. Konvencija par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu automātisko apstrādi. Eiropas Padomes 1981. gada 28. janvāra konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, 59 (2446), 12.04.2001.
 29. Koops, B.-J. Forgetting Footprints, Shunning Shadows: A Critical Analysis of the 'Right to Be Forgotten' in Big Data Practice (December 20, 2011). *SCRIPTed*, Vol. 8, No. 3, pp. 229–256,

- 2011; Tilburg Law School Research Paper No. 08/2012. Iegūts no: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract-id=1986719>
30. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 43, 01.07.1993., *Ziņotājs*, 6, 31.03.1994. Ar grozījumiem, kas stājas spēkā 22.07.2014.
31. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības*. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 864 lpp.
32. Līguma par Eiropas Savienību un Līguma par Eiropas Savienības Darbību konsolidētās versijas. *Eiropas Savienības Pamattiesību Harta*, Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2010. gads.
33. Mantelero, A. The EU Proposal for a General Data Protection Regulation and the roots of the 'right to be forgotten'. *Computer Law & Security Review*, Vol. 29, Issue 3, June 2013, pp. 229–235.
34. Margulis, S. Three Theories of Privacy: an Overview. *Privacy online: perspectives on privacy and self-disclosure in the social web*. Ed. by Trepte S., Reinecke L., Heidelberg; New York: Springer-Verlag, 2011, pp. 269.
35. Mayer-Schönberger, V. *Delete: The Virtue of Forgetting in the Digital Age*, Unites States, Princeton University Press Princeton and Oxford, 2009, pp. 272.
36. McNealy, J. Emerging Conflict between Newsworthiness and the Right to Be Forgotten. *The Northern Kentucky Law Review*, Vol. 39, Issue 2 (2012), pp. 119–136.
37. Nesterova, I. Eiropas Savienības Tiesas spriedums Google Spain lietā. Tiesības tikt aizmirstam un personas datu aizsardzība internetā. *Jurista Vārds*, 15.07. 2014, Nr. 27 (829).
38. Nosauc galveno veikumu tieslietās prezidentūras laikā. *Jurista Vārds*, 07.07.2015, Nr. 26 (878).
39. Par Eiropas Padomes Konvenciju par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu automātisko apstrādi: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 59 (2446), 12.04.2001., *Ziņotājs*, 10, 17.05.2001.
40. Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem: LR likums. *Ziņotājs*, 5, 14.02.1991. Ar grozījumiem, kas stājas spēkā 14.02.2014.
41. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Resolution 1165 (1998) Right to privacy. 26 June 1998. Iegūts no: <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta98/eres1165.htm>
42. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Resolution No. 428 (1970) containing a declaration on mass communication media and human rights. 23 January 1970. Iegūts no: <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta70/eres428.htm>
43. *Reinventing Data Protection?* Ed. by S. Gutwirth, Y. Pouillet, P. De Hert, C. de Terwangne, S. Nouwt. Springer, 2009, pp. 342.
44. Richards, N. M. The Puzzle of Brandeis, Privacy, and Speech. *Vanderbilt Law Review*, 2010, Vol. 63 (5), pp. 1295–1352. Iegūts no: <http://www.vanderbiltlawreview.org/articles/2010/10/Richards-Brandeis-Privacy-and-Speech-63-Vand.-L.-Rev.-1295-2010.pdf>
45. Rouvroy, A. Réinventer l'art d'oublier et de se faire oublier dans la société de l'information? *SelectedWorks*, April 2008. Iegūts no: http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=antoinette_rouvroy
46. Ruiz, B. R. *Privacy in telecommunications: a European and an American approach*. The Hague/London/Boston: Kluwer Law International, 1997, pp. 380.
47. Ruķers, M. Personas datu aizsardzība Latvijā: 10 gadu pieredze. *Jurista Vārds*, 23.03.2010, Nr. 12 (607).

Svetlana Sitņikova. "Tiesības tikt aizmirstam" kā tiesības uz privātumu un to tiesiskais regulējums

48. Ruķers, M. *Personas datu tiesiskā aizsardzība*. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2000. 189 lpp.
49. Sliede, V., Melnace, I., Groza, G., Jugane-Lintere, B. Aktualitātes Eiropas Savienības jautājumos. *Jurista Vārds*, 13.05.2014, Nr. 19 (821).
50. Toobin, J. The Solace of Oblivion: In Europe, the right to be forgotten trumps the Internet. *The New Yorker*, September 29, 2014. Iegūts no: <http://www.newyorker.com/magazine/2014/09/29/solace-oblivion>
51. Wacks, R. Should the concept of privacy be abandoned? Wacks, R. *Law, Morality, and the Private Domain* (Hong Kong University Press, 2000), originally published as the introduction to Vol. 1 of *Privacy* (The International Library of Essays in Law and Legal Theory (London: Dartmouth; New York: New York University Press, 1993) Vol. I: *The Concept of Privacy*. Iegūts no: http://www2.austlii.edu.au/privacy/secure/Wacks_Ch8.html
52. Wagner, M., Li-Reilly, Y. Right to Be Forgotten. *The Advocate* (Vancouver Bar Association), Vol. 72, Issue 6 (November 2014), pp. 823–834.
53. Warren, S. D., Brandeis, L. D. The Right to Privacy. *Harvard Law Review*, Vol. IV. December 15, 1890. No. 5. pp. 193–220.
54. Weber, R. H. "The right to be forgotten". More than a Pandora's Box 2 (2011). *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*, 2 (2) 2011. Iegūts no: <http://www.jipitec.eu/issues/jipitec-2-2-2011/3084/jipitec%202%20-%20a%20-%20weber.pdf>.

Mediācijas piemērošanas iespējas veselības aprūpes jomā

Karina Palkova

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte,
Tiesību zinātņu katedra, Latvija
karina.palkova@inbox.lv*

Kopsavilkums

Rakstā aplūkota mediācijas procesa piemērošana strīdos starp pacientiem un ārstniecības personām veselības aprūpes jomā. Mediācija ir salīdzinoši jauns ārpus tiesas strīdu izskatīšanas process Latvijā, taču plaši izplatīts Eiropas valstīs. Saskaņā ar šobrīd spēkā esošajiem tiesību aktiem strīdi, kas rodas starp pacientiem un ārstniecības personām, galvenokārt tiek risināti vispārējas jurisdikcijas tiesās. Prakse rāda, ka pieteikumu skaits par nekvalitatīvi sniegtajiem medicīnas pakalpojumiem aug. Par to liecina Latvijas tiesas spriedumu un Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu skaits.

Latvija ir zaudējusi vairākas medicīnas tiesību jomā Eiropas Cilvēktiesību tiesā izskatītas lietas [9, 10, 11]. Tas norāda uz virkni problēmu Latvijas veselības aprūpes tiesību nozarē. Lai izvērtētu strīdu starp pacientiem un ārstniecības personām un gūtu ātrāku un kvalitatīvāku iespējamo risinājumu, nepieciešams izvērtēt mediācijas piemērošanu strīdos veselības aprūpes jomā. Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka tiesību normu saturs pieļauj mediācijas piemērošanu medicīnas tiesību jomā, taču, lai mediācijas process pilnvērtīgi darbotos, nepieciešams ievērot priekšnoteikumus, kas tiks pētīti darbā.

Atslēgvārdi: mediācija, medicīnas tiesības, veselības aprūpe.

Ievads

Latvijā arvien vairāk rodas strīdi starp pacientiem un ārstniecības personām. Par to liecina tiesvedības procesu skaitliskais pieaugums pacientu tiesību aizsardzības jomā ne tikai Latvijā, bet arī Eiropā. Vienlaikus jāatzīmē, ka iepriekšminēto tiesvedības procesu skaits Latvijā joprojām ir proporcionāli daudz mazāks nekā citās Eiropas Savienības valstīs. Tas norāda ne tikai uz pacientu neapmierinātību ar veselības aprūpes nozares sniegtajiem pakalpojumiem un to kvalitāti, bet arī uz tās trūkumiem.

Saskaņā ar Primārās veselības aprūpes attīstības plānu 2014.–2016. gadam, ko izstrādājusi Veselības ministrija, pacienti nav apmierināti ar Latvijas veselības aprūpes kvalitāti. Jāuzsver arī, ka Latvijā pastāvošais tiesiskais regulējums vairāku iemeslu dēļ ierobežo pacientu brīvības un iespējas strīdu risināšanas gadījumā.

Savukārt tiesiskais regulējums pilnā mērā neaizsargā arī ārstniecības personas. Normatīvajos aktos pastāv virkne nepilnību, kas sarežģī arī tiesāšanās procesu starp pusēm, neveicinot strīdu ātrāku risināšanu vai strīdu novēršanu. Ņemot vērā biežās izmaiņas medicīnas tiesību jomu regulējošajos normatīvajos aktos, jautājums ir par labvēlīgo attiecību veidošanu starp pacientu un veselības aprūpes pakalpojumu sniedzēju. Ārstniecības personas var nebūt laikus informētas par jaunajām izmaiņām likumos, un tādējādi var rasties zināmi riski attiecībās ar pacientiem. Ne vienmēr ir skaidri nosacījumi pacientu tiesību piemērošanas jomā, kas var radīt domstarpības tiesību normu interpretācijā. Savukārt lietu izskatīšanas stadijā vispārējās jurisdikcijas tiesās pacientiem trūkst tiesiskās palāvības un pārliecības par tiesu vai sagatavoto ekspertu slēdzienu objektivitāti.

Pētījums skar šauru jomu, kas līdz šim nav aprakstīta zinātniskajā literatūrā. Tā novitāti veido pacientu un ārstniecības personu tiesisko attiecību izpēte, kas balstās uz mediācijas procesa piemērošanas iespēju strīdos starp pacientiem un ārstniecības personām. Pētnieciskā darba rezultātā tiks piedāvātas minēto strīdu izskatīšanas iespējas un pacientu tiesību aizsardzības mehānisma pilnveidošana.

Darba mērķis

Darba mērķis ir izpētīt mediācijas procesa piemērošanas iespēju strīdos starp pacientiem un ārstniecības personām, kā arī noskaidrot priekšnoteikumus mediācijas procesa veiksmīgai ieviešanai.

Metodes

Zinātniski pētnieciskās metodes, kas izmantotas mērķa sasniegšanai, ir analīze, lai noskaidrotu pētāmā objekta struktūru, un loģiskā metode, ar kuras palīdzību tiek analizētas mediācijas piemērošanas efektivitāte strīdos starp pacientiem un ārstniecības personām.

Veselības aprūpes joma ir pakļauta sarežģītam tiesiskam regulējumam. Veselības aprūpes pamatā ir tāda vērtība kā cilvēka dzīve, kas tiek aizsargāta, tostarp ar ANO Vispārējo Cilvēktiesību deklarāciju [2]. Medicīnas tiesību jomā tiek skartas cilvēka tiesības uz dzīvību un veselību. Tādējādi nozare ir viena no sarežģītākajām un tiek raksturota ar lielu strīdu skaitu. Strīdi starp pacientiem un ārstniecības personām ir emocionāli, kas tomēr var tikt novērsti ārpus tiesas, proti, savstarpējas komunikācijas līmenī [5]. Īpaša uzmanība jāvērs uz destruktīvo emociju neitralizēšanu un konflikta patieso iemeslu noskaidrošanu.

Viens no veidiem šādu strīdu risināšanā ir mediācijas process, kas, pamatojoties uz 2008. gada 21. maija Eiropas Padomes direktīvu 2008/52/EK par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās, tika implementēts Latvijas likumdošanā. 2014. gadā pieņemts Mediācijas likums [4], un tādējādi Latvijas normatīvais regulējums ir sniedzis iespēju piemērot alternatīvo strīdu risināšanas metodi – mediāciju.

Mediācijas likuma [4] 1. pants skaidri nosaka, ka mediācija ir brīvprātīgais sadarbības process, kurā puses cenšas panākt pieņemamu vienošanos, lai atrisinātu savas domstarpības. Procesu vada mediators. Mediācijas likuma 2. panta otrajā daļā norādīts, ka mediāciju var izmantot gan ārpustiesas procesā, gan arī tiesvedības procesā, ja tiesību normas nenosaka citādi. Civillikuma [3] 23. pants nosaka, ka visi civiltiesiskie strīdi ir pakļauti tiesai. Taču tas neatņem tiesības pusēm savstarpēji vienoties par strīda izšķiršanu, izmantojot mediāciju. Tas nozīmē, ka normatīvais regulējums ir sakārtojis normatīvo bāzi, paverot ceļu alternatīviem strīdu risināšanas modeļiem arī strīdos starp pacientiem un ārstniecības personām vai medicīnas iestādēm.

Mediācijas process sekmē emocionālā aizskāruma cēloņu atklāšanu ar problēmas turpmāku tiesisku risināšanu. Loģisks ir pieņēmums – lai rastu racionālu strīda risinājumu, jāveic visas iespējamās darbības, kas mazinātu sākotnējo emocionālo spriedzi pušu starpā. Izpētot mediācijas procesa principus un metodes, izriet, ka mediācija ir tieši saistīta ar iepriekš norādīto loģisku strīdu risināšanu.

Mediācijas piemērošana veselības aprūpes jomā varētu kalpot ne tikai kā strīdu izskatīšanas mehānisms ārpus tiesas stadijā, bet arī laikus identificēt sistēmiskās kļūdas vai trūkumus, kas rodas veselības aprūpes jomā pacientu un ārstniecības personu tiesiskas komunikācijas rezultātā.

Mediācija ietver sevī ļoti komplicētu risinājumu, kas lielākoties var tikt raksturots ar vairākām specifiskām tiesiskām pazīmēm. Veselības aprūpes nozare ir sarežģīta tiesiskā kategorija, kas iekļauj sevī ļoti dažādu profesionālu darbību kopumu medicīnas pakalpojumu sniegšanas jomā. Tā sastāv no sarežģītu procesu virknes, piemēram, medicīnas ekspertīzes, profilakses pasākumiem, orgānu un šūnu transplantācijas. Papildus jāatzīmē arī tādas īpatnības kā katra pacienta individuālais veselības stāvoklis, organisma īpatnības un reakcijas uz dažāda veida manipulācijām. Strīdu objekts starp pacientiem un ārstniecības personām lielākoties ir sniegto pakalpojumu kvalitāte, kas ir grūti izmērāma, ņemot vērā vairākus medicīniska rakstura rādītājus [12].

Tiesu prakse liecina, ka strīdi starp pacientiem un ārstniecības personām rodas arī tāpēc, ka nav pieejama medicīniskā dokumentācija vai tajā tiek iekļauta nepilnīga informācija, kā arī ar ārstniecības personām noslēgto līgumu saturs. Tādējādi veiksmīga mediācijas procesa piemērošana strīdos starp pacientiem un ārstniecības personām ir tieši saistīta ar neatkarīgas medicīnas ekspertīzes kvalitāti minētajos strīdos. Pacientam jābūt pilnīgi un neapšaubāmi pārliecinātam par eksperta veikto atzinumu. Atzinumam jābūt objektīvam, pilnīgam un kvalitatīvam. Kaut gan strīds var tikt skatīts mediācijas procesā, ekspertu slēdzieni būs viens no pamatnoteikumiem veiksmīga procesa norisē [8].

Vienlaikus ne mazāk svarīga nozīme strīdos starp pacientiem un ārstniecības personām vai medicīnas iestādēm ir komunikācijas trūkumam un pacientu un ārstniecības personāla informētībai [7]. Komunikācijas prasme ir viens no veiksmīgas mediācijas procesa piemērošanas priekšnoteikumiem.

Arī Pacientu tiesību likuma [6] 2. pants nosaka, ka ir jāveicina labvēlīgas attiecības starp pacientu un veselības aprūpes pakalpojumu sniedzēju. Papildus ir jāsekmē pacienta aktīva līdzdalība veselības aprūpē un jānodrošina viņam iespēja īstenot un aizstāvēt savas tiesības un intereses [6]. No tā, cik kvalitatīvi ārstniecības personas spēj izklāstīt pacientam svarīgu un nepieciešamu informāciju, atkarīgs pacienta lēmums, vai viņš izvēlies brīvprātīgi piedalīties mediācijas procesā.

Veicot kvalitatīvu komunikāciju, ārstniecības personas izglīto pacientu, tādējādi sniedzot viņam iespēju pastarpināti līdzdarboties ārstniecības gaitā un būt informētam. Izglītošanas rezultātā pacients sāk saprast veselības aprūpes sistēmu. Tas savukārt samazina potenciālo tiesvedību skaitu un palielina mediācijas procesa piemērošanas iespējas. Turpretī tiesāšanās ir ļoti vājš komunikācijas posms, un iznākumā viena puse vienmēr būs neapmierināta, tādējādi pieļaujot citu tiesvedību lielu varbūtību. Cits jautājums ir ārstniecības personu pienākums paust patiesību. Vienlaikus jāuzsver, ka ārstniecības personas ļoti reti būs atvērtas tiesvedības procesa gaitā, jo galvenais uzdevums ir labvēlīgs spriedums. Papildu informācijas izpaušana var ietekmēt procesa iznākumu. Tādējādi, piemērojot mediācijas procesu starp pacientiem un ārstniecības personām, jāmaina gadiem ilgi izveidojies strīdu risināšanas modelis.

Mediācijas process balstās uz brīvprātības principa. Taču līgumos, kas tiek slēgti starp ārstniecības personu un pacientu, joprojām lielākoties tiek paredzēta strīdu izskatīšana vispārējās jurisdikcijas tiesās. Tātad tas, vai mediācijas process veselības aprūpes jomā tiks pieņemts un aktīvi izmantots veselības aprūpes strīdos, atkarīgs tikai un vienīgi no ārstniecības personas, kas sagatavo līgumus starp sevi un pacientiem.

Viens no mediācijas pamatprincipiem ir konfidencialitāte [5]. Tātad mediācijas procesa piemērošana veselības aprūpes strīdos aizsargā ārstniecības personu no informācijas izpaušanas. Strīds, kas tiek skatīts mediācijas ceļā, ir konfidenciāls, turpretī, risinot strīdu vispārējās jurisdikcijas tiesā, pieņemtais nolēmums ir publisks.

Iepriekš minētais sniedz iespēju rast vispārēju priekšstatu par mediāciju un strīdiem veselības aprūpes nozarē. Taču jāuzsver, ka, ņemot vērā komplicēto veselības aprūpes tiesisko būtību, arī mediācijas process nevar būt piemērots visos starp pacientu un ārstniecības personu radušos strīdos. Kā izņēmums jāmin, piemēram, gadījumi, kad tiek ierosināta krimināllieta.

Secinājumi

Strīdi veselības aprūpes sistēmā ir ļoti komplicēti. Pacientiem un ārstniecības personām, nonākot konfliktsituācijā, vairākums gadījumos (izņemot normatīvajos aktos minētos izņēmumus, piemēram, krimināllietas) ir tiesības izvēlēties konflikta risināšanas veidus.

Pacienti izvēlēšies mediāciju tikai gadījumā, ja sistēma pierādīs, ka ir spējīga darboties efektīvi.

Sistēmas efektivitāte ir atkarīga galvenokārt no ļoti pārdomātas mediācijas ekonomiskās pieejamības, kas ne vienmēr ir ekonomiski izdevīgāks risinājums pacientam salīdzinājumā ar strīdu izskatīšanu vispārējas jurisdikcijas tiesās.

Mediācijas piemērošana strīdos starp pacientiem un ārstniecības personām ir atkarīga no pacientu un ārstniecības personu iniciatīvas. Ārstniecības iestādēm ir dots tiesiskais pilnvarojums piemērot mediāciju vairākos gadījumos. Taču ir nepieciešams veikt saturiskas izmaiņas ārstniecības personu iekšējos normatīvajos aktos. Piemēram, jāparedz strīdu risināšanas iespēja ar mediācijas procesa palīdzību.

Darbs tapis doktora studiju programmas “Juridiskās zinātnes” promocijas darba “Pacienta un ārstniecības personu, medicīnas iestāžu tiesisko attiecību regulējuma problemātika: starptautiskais aspekts un modernizācijas virzieni” izstrādes gaitā.

Opportunity to Use Mediation in Healthcare Disputes

Abstract

The aim of the article is to provide some insight into an opportunity to use mediation in healthcare disputes in Latvia. Mediation is the process or form of alternative dispute resolution. Mediation is not yet popular in Latvia but in Europe the process has gained strong background. The number of applications in healthcare cases before the court are growing. It shows that there are some problems in healthcare legal system that should be improved. The article highlights the practical side of the problem to use mediation in disputes between patients and medical persons, as well as relationships and communication problems between both parties.

The results of the research show that legislation allows applying mediation in healthcare disputes. Nevertheless, in order to make mediation process more popular in that particular sphere, it is necessary to comply with several conditions.

Keywords: mediation, healthcare, medicine law.

Literatūra

1. Ārstniecības likums. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=44108> [sk.13.10.2015.].
2. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=43859> [sk. 11.10.2015.].
3. Civillikums. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=225418> [sk. 10.10.2015.].
4. Mediācijas likums. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=266615> [sk. 14.10.2015.].

5. *Mediācija. Mediācijas pamati teorijā un praksē*. VAS "Tiesu namu aģentūra", 2007, 136.–140. lpp.
6. Pacientu tiesību likums. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=203008> [sk. 13.10.2015.].
7. Bolis, J. *Mediācija*. Juridiskā koledža, 2007, 11.–16. lpp.
8. Broekman, J. M. *Normative systems in legal and moral theory*. Duncker & Humblot, 1997.
9. Case of A.k. vs. Latvia. Iegūts no: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-145005> [sk. 09.10.2015.].
10. Case of L.H. vs. Latvia. CASE OF L.H. v. LATVIA. Iegūts no: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-142673> [sk. 12.10.2015.].
11. Case of Krivošejs vs. Latvija. Iegūts no: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-108665> [sk. 11.10.2015.].
12. Hall, M. A., Bobinski, M. A., Orentlicher, D. *Medical Liability and Treatment Relationships*. Aspen publishers, 2005.

Romiešu sabiedrības līgums (*societa*) un romiešu tiesiskie principi mūsdienu Latvijas tiesībās

Allars Apsītis

*Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
allars@inbox.lv*

Kopsavilkums

Rakstā atspoguļoti autora veiktās romiešu tiesību pirmavotu, galvenokārt romiešu sabiedrības līguma (*societa* – lat. val.), tiesiskā regulējuma izpētes rezultāti par minētā regulējuma un modernās Latvijas likumdošanas aktu idejiskajām kopsakarībām. Tajā uzsvērta romiešu legālo principu ietekme uz tādu darījumu, kuru priekšmets ir neatļauta un nepieklājīga darbība ar reliģijai, likumiem vai labiem ticumiem pretēju mērķi, spēkā neesamības tiesiskajā reglamentācijā, kā arī uz Latvijas Republikas Civillikumā ietvertu “maldības”, “viltus”, “nosacījumu”, “termiņu” un “tiesiska darījuma formas” koncepciju romiskajiem pamatiem. Latvijas pētnieki minēto tematiku šādā skatupunktā īpaši nav aplūkojuši, ar publikācijām latviešu valodā autoram saskarties nav nācies, tāpēc šis pētījums varētu dot ieguldījumu nacionālās tiesību zinātnes attīstībā.

Atslēgvārdi: Civillikums, romiešu civiltiesības, sabiedrības līgums.

Ievads

Pētījums tapis kā atsevišķs darbs no autora realizētā romiešu privāttiesību pirmavotu pētījuma, kas veikts promocijas darba “Kapitāla apvienošana romiešu tiesībās un to ietekme uz mūsdienu Latvijas Republikas tiesību institūtiem” tapšanas gaitā. Saskaņā ar autora rīcībā esošo informāciju Latvijas pētnieki minēto tematiku šādā skatupunktā īpaši nav aplūkojuši, ar publikācijām latviešu valodā autoram saskarties nav nācies. Tādējādi, pētījums varētu dot zināmu ieguldījumu nacionālās tiesību zinātnes attīstībā.

Darba mērķis

Šī darba mērķis bija izpētīt romiešu tiesību pirmavotos rodamo informāciju par sabiedrības līguma tiesiskās reglamentācijas īpatnībām un veikt romiešu tiesību pirmavotu un modernās Latvijas likumdošanas aktu idejisko kopsakarību analīzi.

Materiāls un metodes

Pētījuma gaitā realizēta romiešu tiesību pirmavotu (*Codex Iustinianus, Digesta, Iustiniani Institutiones*) un mūsdienu Latvijas Republikas likumdošanas aktu izpēte un analīze, izmantojot induktīvo, deduktīvo un salīdzinošo metodi.

Rezultāti un diskusija

Seno romiešu civilizācijas ietvaros tika izveidota visai sarežģīta un ļoti veiksmīga tiesiskā bāze, lai liela un tam laikam augsti attīstīta impērija varētu sekmīgi funkcionēt. Tāpat nepieciešams norādīt, ka romiešu radītie tiesiskie principi, īpaši privāto jeb civiltiesību jomā, ir izrādījušies tik veiksmīgi, ka joprojām atrodas Rietumu un nu jau arī visas globalizētās pasaules privāto tiesību pamatā. Vietām šī ietekme ir tiešāka – kontinentālajā Eiropā un tās valstu bijušajās kolonijās pastāvošā t. s. romāņu–ģermāņu jeb kontinentālās Eiropas tiesību sistēma, vietām vairāk pastarpināta – Anglijā un Velsā, ASV un lielākajā daļā bijušo britu koloniju izplatītā anglosakšu jeb vispārējo tiesību sistēma. Mūsdienu Latvija pieder kontinentālās Eiropas tiesību sistēmai, un seno romiešu iedibinātie principi, tiesību normu recepcijas vēsturiskās attīstības gaitā pārņemtas arī Latvijas Republikas normatīvajos aktos.

Minētais vērojams, aplūkojot romiešu sabiedrības līguma tiesisko regulējumu. Tā, piemēram, romiešu tiesību pirmavotos norādīts, ka visi romiešu sabiedrības līgumus reglamentējošie noteikumi attiecas vienīgi uz situācijām, kad sabiedrība veidota cieniņam un likumīgu mērķu sasniegšanai. Ja sabiedrība radīta ar nolūku pārkāpt likumu, sabiedrības līgums ir spēkā neesošs, jo tolaik bija vispārpieņemts, ka sabiedrības līguma lietās nevar būt kas tāds, kas ir apkaunojošs (D 17.2.57) [3, 342]. Jebkāda veida noziedzīgi nolūki nozīmēja sabiedrības līguma automātisku spēkā neesamību.

Bija noteikts, ka nav iespējama sabiedrība, kas kopēji iepirktu nāvējošu indi. Minētais attiecās uz visām vielām, kuras pat pēc atbilstošu papildelementu pievienošanas nebija padarāmas par lietošanai derīgām. Turpretī, ja indīgās vielas bija izmantojamas farmācijā vai pretinžu izgatavošanai paredzētos maisījumos, to kopējas iegādes realizēšanai varēja tikt noslēgts sabiedrības līgums (D 18.1.35.2) [3, 348].

Tāpat par likumīgu un puses legāli saistošu sabiedrību nebija atzīstama personu apvienība kopīgai zādzības (*furtum* – lat. val.) pastrādāšanai. Tādējādi zagļu bandas dalībnieki nevarēja celt savstarpējus prasījumus par kaut kādu panākto vienošanos neizpildi. Piemēram, zagļi nevarēja būt viens otra galvinieki (*fideiussores* – lat. val.),

lai pieķeršanas gadījumā samaksātu piespriesto soda naudu. Vienošanās par šādu galvojumu (*fideiussio* – lat. val.) bija spēkā neesoša un dalībniekus legāli nesaistoša (D 46.1.70.5) [3, 867].

Līdzīgi bija gadījumā, ja aizbildni (*tutor* – lat. val.) kopā ar citiem līdzzaidībniekiem pieķēra aizbilstamā mantas izsaimniekošanā. Tad piespriestā soda nauda pašam arī bija jānomaksā un no līdzdalībniekiem to ne pilnībā, ne daļēji piedzīt nevarēja. Jo, lai kādas arī savulaik būtu bijušas aizbildņu savstarpējās vienošanās, sabiedrības nozieguma pastrādāšanai (*societas maleficiorum* – lat. val.) likums neatzina (D 27.3.1.14) [3, 483].

Turklāt par nelikumīgām sabiedrībām uzskatīja arī apvienības viltotu pierādījumu fabricēšanai, viltus liecinieku piesaistei, testamentu viltošanai, liecinieku uzpirkšanai un nepamatotu tiesas procesu izraisīšanai par samaksu (D 48.10.1 pr.) [3, 937].

Iepriekšminētās romiešu iedibinātās legālās tradīcijas pilnā mērā atspoguļojas Latvijas Civillikumā. Tādējādi par tiesiska darījuma, tostarp sabiedrības līguma, priekšmetu nevar būt neatļauta un nepieklājīga darbība, kuras mērķis ir pretējs reliģijai, likumiem vai labiem tikumiem vai kura vērsta uz to, lai apiētu likumu. Šāds darījums ir spēkā neesošs [6, CL 1415. p.]. Tāpat Civillikumā norādīts, ka neviens līgums, kas veicina kaut ko pretlikumīgu, netikumīgu vai negodīgu, nesaista. Ja viena puse ar viltu piedabūta šādu līgumu noslēgt, tai ir tiesības prasīt zaudējumu atlīdzību [6, CL 1592. p.].

Līdzīgi varam runāt par maldības koncepcijas pārņemšanu. Romiešu sabiedrības līgums bija tā sauktais konsensuālkontrakts – tika uzskatīts par noslēgtu ar brīdi, kad puses panākušas attiecīgo vienošanos (*Consensu fiunt obligationes in... societatibus...* – lat. val.), savukārt to izpildīt varēja arī vēlāk (D 44.7.2 pr.) [3, 847]. Turklāt bija svarīgi, lai vienošanās tiešām atspoguļotu pušu patiesos nolūkus un nodomus un lai visi sabiedrības biedri vienādi un nepārprotami izprastu, par ko galu galā vienojušies. Ja vienošanās nepauda biedru patieso un īsteno gribu, tā varēja tikt uzskatīta par spēkā neesošu (D 44.7.57) [3, 851].

Šāda veida romiskas izcelsmes legāla tradīcija pārņemta arī Latvijas Civillikumā, kur paredzēta nepieciešamība pēc tiesiska darījuma dalībnieku (starp citu, arī mūsdienu sabiedrības līguma slēdzēju) brīvas gribas izteikuma. Tiesiska darījuma spēkā esamībai vajadzīgs, lai dalībnieku griba būtu brīvi radusies, turklāt bez maldības [6, CL 1440. p.]. Ja maldība atzīstama par svarīgu (piemēram, maldība par darījuma šķiru [6, CL 1447. p.], lietas identitāti [6, CL 1448. p.] vai kādu personu darījumā – ja vien personu maiņa ir nozīmīga tam, kas maldijies, vai, ja maldība attiecas uz kāda personiskām spējām un īpašībām un maldīgi pieņemtā īpašība pēc darījuma rakstura ir svarīga [6, CL 1450. p. u. c.]), tā iznīcina visu darījuma spēku, “...jo jāpieņem, ka tas, kas tā maldijies, nav nemaz devis darījumam savu piekrišanu un darījums tātad nemaz nav noticis” [6, CL 1445. p.].

Arī Latvijas Civillikumā ietvertā doma par viltu kā otras personas prettiesīgu maldinājumu, lai piedabūtu šo personu veikt kādu tās interesēm pretēju darbību vai atturēties no darbības veikšanas [6, CL 1459. p.], uzskatāma par romiešu legālo mantojumu.

Ja romiešu sabiedrības līgumu noslēdza ar viltu vai nolūkā veikt viltīgas darbības, to uzskatīja par spēkā neesošu, jo viltus un blēdīšanās ir pretrunā ar labas ticības principiem (*Societas si dolo malo aut fraudandi causa coita sit, ipso iure nullius momenti est, quia fides bona contraria est fraudi et dolo* – lat. val.) (D 17.2.3.3) [3, 339].

Ar viltu (*dolus* – lat. val.) tika saprasta tīša un apzināta maldināšana – viltība, blēdība, krāpšana, mahinācija, lai otru apmānītu vai piemulķotu tā, lai piedabūtu viņu rīkoties pretēji savām interesēm (D 4.3.1.2). Piemēram, noslēgt neizdevīgu līgumu vai pieņemt maksātspējīgas personas atstātu mantojumu pārliecībā, ka tas ir ar parādiem neapkrauts. Tika īpaši norādīts, ka šeit domāts viltus ļaunā nolūkā (*dolus malus* – lat. val., – “sliktais viltus”), kuru nepieciešams atšķirt no viltus, kas pastrādāts ar labiem nolūkiem (*dolus bonus* – lat. val., – “labais viltus”), piemēram, lai maldinātu ienaidnieku vai laupītāju (D.4.3.1.3) [3, 166] (vairāk par viltu sk.: D 4.3 tit. [3, 165–168]).

Romiešu juristu izstrādātais labas ticības (*bona fides* – lat. val.) princips ir uzskatāms ne tik vien par juridisku, bet arī par morāli ētisku kategoriju, kura, starp citu, tiek atzīta par vienu no mūsdienu juridiskās ētikas pamatelementiem. Saskaņā ar romiešu juristu priekšstatiem personas (kontrahenta, lietas valdītāja u. c.) rīcība un darbības nedrīkstēja saturēt nekādus viltus un netaisnības elementus. Turklāt nebija svarīgi, vai viltus izpaudies kā aktīva darbība vai kā pasīva atturēšanās no darbības [5, 207].

Bija svarīgi pierādīt personas pārliecību, ka viņas rīcībā tiešām nav viltus vai ļaunprātības elementu. Tā, piemēram, par lietas labticīgu valdītāju tika uzskatīts tāds, kurš varēja pierādīt, ka tiešām bijis pārliecināts, ka viņam un tikai viņam ir vislielākās tiesības uz lietas valdīšanu un viņš tiešām nav zinājis, ka iegādājies zagtu mantu (I 2.6. pr.; I 2.6.1–2) [4, 37], bet domājis, ka pērk to no īpašnieka vai no tāda, kam ir tiesības mantu atsavināt, – personas likumīga pārstāvja vai aizbildņa (viņš ir *bonae fidei emptor* – lat. val., – “pircējs labā ticībā”) (D 50.16.109) [3, 996]. Zaglis savukārt uzskatāms par ļaunprātīgu valdītāju, jo, neapšaubāmi, zina, ka valda pār mantu, ko pats nozadzis (I 2.6.3) [1, 12].

Tādējādi, ja, piemēram, kāds nepilngadīgais (*minor* – lat. val., 14–25 g. v.) ar viltus palīdzību bija piedabūts noslēgt sabiedrības līgumu vai sabiedrības līgumu dāvināšanas nolūkā (*donationis causa* – lat. val.), juridiski šāds līgums neeksistēja (D 4.4.16.1) [3, 171].

Mūsdienu Latvijas likumdošanā vērojama daļēja atkāpšanās no minētā principa – saskaņā ar Civillikumu pieviltajam ir tiesības prasīt darījuma atcelšanu, bet par spēkā neesošu to tomēr neuzskata. Darījums nav spēkā neesošs, tomēr ir apstrīdams – tas, kas ar viltu piedabūts noslēgt darījumu, var prasīt, lai to atceļ. Turklāt, ja viltus bijis par iemeslu tikai dažiem darījuma noteikumiem, pieviltajam ir tiesības prasīt tikai zaudējumu atlīdzību [6, CL 1461. p.].

Ja vien pastāvēja šāda vēlme vai vajadzība, romiešu sabiedrības līguma spēkā esamību varēja padarīt atkarīgu no kāda nosacījuma izpildes. Romiešu juristi sākotnēji gan esot šaubījušies, vai sabiedrību var dibināt, paredzot īpašus noteikumus. Piemēram, vai sabiedrības līgumā var paredzēt, ka tas kļūtu biedriem saistošs vienīgi

gadījumā, ja kāda persona tiktu ievēlēta valsts amatā – kļūtu par konsulu. Visbeidzot, imperators Justiniāns noteica, ka biedriem ir tiesības veidot sabiedrības gan bez (*pure* – lat. val., – “tīri”), gan ar nosacījumiem, “lai nākotnē nekādas veco laiku šaubas nerastos”, jo visādā ziņā esot ņemamas vērā personu vēlmes slēgt likumīgus līgumus (C 4.37.6) [2, 207].

Līgumslēdzēju tiesības uz dažādu blakus noteikumu, tostarp nosacījumu, ieviešanu katrā līgumā saskaņā ar romiešu iedibinātu tradīciju garantē arī Latvijas Civillikums [6, CL 1548. p.]. Ar nosacījumu tiek saprasts tāds blakus noteikums, ar kuru līguma spēks darīts atkarīgs no kāda nākoša un nezināma vai vismaz par tādu domājama notikuma [6, CL 1549. p.]. Ja ar nosacījumu nosacīts līguma spēka sākums, to dēvē par atliekošu nosacījumu [6, CL 1551. p.].

Romiešu sabiedrība varēja tikt veidota kā uz noteiktu termiņu, tā uz sabiedrības biedru dzīves laiku – bez darbības termiņa ierobežojuma.

Noslēgtais sabiedrības līgums varēja stāties spēkā kā nekavējoši, tā iestājoties kādam noteiktam termiņam vai kādiem noteiktiem apstākļiem (D 17.2.1. pr.) [3, 339].

Balstoties uz romiskajiem legālajiem principiem, Latvijas Republikas Civillikumā noteikts, ka mūsdienu sabiedrības līguma ilgumu var aprobežot ar noteiktu laiku. Tāpat iespējama sabiedrības līguma noslēgšana uz nenoteiktu laiku [6, CL 2242. p.]. Turklāt Latvijas Civillikums nosaka, ka katrā līgumā, tātad arī sabiedrības līgumā, var ieviest nosacījumus un termiņus [6, CL 1548. p.], tostarp atliekošus nosacījumus, ar kuriem nosacīts līguma spēka sākums [6, CL 1551. p.], un sākuma termiņus, kas no līguma izrietošās tiesības sākumu dara atkarīgu no zināma brīža iestāšanās [6, CL 1579. p.].

Latvijas Komerclikums savukārt paredz, ka attiecībā uz pilnsabiedrību / komandītsabiedrību pieņemams, ka par sabiedrību, kas nodibināta uz nenoteiktu laiku, uzskatāma arī tāda sabiedrība, kas nodibināta uz laiku līdz kāda sabiedrības biedra mūža beigām [7, KoL 100. p. 1].

Tīri tehniski romiešu sabiedrības līgumu varēja noslēgt vairākās formās – ar mantas ieguldīšanu, mutvārdos vai ar ziņneša starpniecību (D 17.2.4 pr.) [3, 339]. Tāpat vienošanās fakti bija iespējami dokumentēt rakstveida līgumā (D 44.7.2.1), kā arī apmainoties ar rakstiskām vēstulēm (D 44.7.2.2) [3, 847].

Jebkurā gadījumā rakstiskai formai acīmredzot bija zināmas priekšrocības. No tiesību avotiem noprotams, ka privātā kārtā taisītiem aktiem (*idiochira* – gr. val.), tostarp arī aktiem par sabiedrības līgumiem, ja vien tie bija rakstiski sastādīti, parasti tika piešķirts publiski taisītu dokumentu statuss (*quasi publice scriptas* – lat. val.). Minētais vajadzības gadījumā jūtami atviegloja attiecīgā prasījuma celšanas un faktu pierādīšanas iespējas (C 8.17.11 pr.) [2, 373].

Romiešu aizsākto tradīciju ietekmē Latvijas Civillikums pieļauj tiesiska darījuma taisītāja gribas izteikumu arī ar darbībām, kas uzskatāmas par klusējot izdarītu gribas izteikumu (t. s. konkludentās darbības), – šīm darbībām jābūt tādām, no kurām var droši secināt gribas esamību. Tāpat gribu var izteikt noteikti – ar vārdiem, mutiski

vai rakstiski [6, *CL 1428. p.*]. Papildus jānorāda, ka noteikti gribu var izteikt ar zīmēm, kam ir vārdu nozīme [6, *CL 1428. p.*], un klusējot, bez konkludentu darbību veikšanas – īpašos gadījumos, kad likums tieši pieprasa pārtraukt klusēšanu, lai to neatzītu par piekrišanu [6, *CL 1428. p.*; *CL 1430. p.*].

Kopumā tiesiska darījuma formas izvēle atstāta pašu lietas dalībnieku ieskatam, izņemot likumā īpaši norādītus gadījumus [6, *CL 1473. p.*].

Runājot tieši par sabiedrības līguma formas regulējumu, – Civillikums to atsevišķi nereglamentē, formas izvēli atstājot pašu līgumslēdzēju ziņā [6, sk. *CL 2241. p.*–*CL 2280. p.*]. Tas pats sakāms arī par Komerclikuma kā speciālā likuma regulējumu attiecībā uz sabiedrības līguma formu pilnsabiedrībās / komandītsabiedrībās [7, sk. *KoL 77. p.*–*KoL 133. p.*]. Tādējādi teorētiski šeit, līdzīgi kā Senajā Romā, iespējama sabiedrības līguma noslēgšana, piemēram, mutvārdos vai ar mantas ieguldīšanas – konkludentu darbību – palīdzību. Tomēr, ņemot vērā apstākli, ka saskaņā ar Latvijas Civillikumu darījuma rakstiska forma atšķirībā no romiešu prakses ir obligāts nosacījums, piemēram, prasības tiesībai uz darījuma pamata [6, *CL 1483. p. 4*]), šāda sabiedrības biedru rīcība diez vai būtu uzskatāma par lietderīgu. Tāpat no lietderības un faktu pierādīšanas viedokļa būtu novērtējams apstāklis, ka tieši rakstiska akta parakstīšana uzskatāma par pierādījumu parakstītāja piekrišanai aktam, ja tā saturs parakstītājam bijis zināms un ja viņam tiesiskā darījumā, uz kuru akts attiecas, ir personīga interese un ierunas tiesība [6, *CL 1431. p.*].

Secinājumi

Kopumā secināms – seno romiešu iedibinātie legālie principi, līdzīgi kā citās kontinentālās Eiropas tiesību zemēs, raduši pielietojumu arī Latvijas Republikas likumdošanā. Minētais fenomens uzskatāms par romiešu aizsākto tiesisko tradīciju recepcijas un turpmākas attīstības rezultātu un vērojams, pētot romiešu tiesību pirmavotus par sabiedrības līguma tiesisko regulējumu.

Romisko principu ietekme saskatāma, piemēram, Latvijas Civillikuma specifiskajās normās, kas pasludina par spēkā neesošiem tādus darījumus, kuru priekšmets ir neatļauta un nepieklājīga darbība ar reliģijai, likumiem vai labiem tikumiem pretēju mērķi, vai darbība, kas vērsta uz likuma apiešanu (D 17.2.57; D 18.1.35.2; D 46.1.70.5; D 27.3.1.14; D 48.10.1 pr. vs *CL 1415. p.*; *CL 1592. p.*).

Tāpat Latvijas civiltiesībās pārņemta romiešu koncepcija par nepieciešamību novērst tiesiska darījuma dalībnieku maldības (D 44.7.57 vs *CL 1440. p.*; *CL 1445. p.*) un viltus (*dolus* – lat. val.) pielietošanas (D 4.3.1.2; D.4.3.1.3 vs *CL 1459. p.* / D 17.2.3.3; D 4.4.16.1 vs *CL 1461. p.*) negatīvo ietekmi.

Līdzīgi pārņemti romiešu tiesību principi attiecībā uz līgumos ietveramajiem nosacījumiem (C 4.37.6 vs *CL 1548. p.*; *CL 1549. p.*; *CL 1551. p.*) un termiņiem (D 17.2.1. pr. vs *CL 1548. p.*; *CL 1551. p.*; *CL 1579. p.*), tostarp attiecībā uz sabiedrību darbības laika intervāliem (D 17.2.1. pr. vs *CL 2242. p.*; *KoL 100. p. 1*).

Turklāt Latvijas likumdošana satur romiska rakstura idejas par tiesisku darījumu formām (D 17.2.4 pr. D 44.7.2.1; D 44.7.2.2 vs *CL 1428. p.*) un rakstiskā formā noslēgtiem tiesiskiem darījumiem piešķiramajām īpašajām priekšrocībām (C 8.17.11 pr. vs *CL 1483. p. 4*); *CL 1431. p.*).

Tādējādi seno romiešu tiesiskās kultūras sasniegumi turpina kalpot arī mūsdienu Latvijas Republikas modernās sabiedrības vajadzību nodrošināšanai.

Pētījums tapis kā atsevišķs darbs no autora realizētā romiešu privāttiesību pirmavotu pētījuma, kas veikts promocijas darba “Kapitāla apvienošana romiešu tiesībās un to ietekme uz mūsdienu Latvijas Republikas tiesību institūtiem” (aizstāvēts 18.08.2015., RSU Juridiskās zinātnes promocijas padomes lēmums) tapšanas gaitā.

Roman Partnership Agreement (*Societa*) and Roman Legal Principles in the Law of Modern Latvia

Abstract

The article deals with the results of the author's research performed on the original sources of the legal regulation of Roman Law, mainly, Roman partnership agreement (*societa* – Latin) in relation to the principles of interconnections between the above mentioned regulation and the legislative acts of modern Latvia. The influence of Roman legal principles in relation to the regulation of an impermissible or indecent action has been pointed out, the purpose of which is contrary to religion, laws or moral principles – it may not be the subject-matter of a lawful transaction; such a transaction is void; there have also been emphasised such concepts as “mistake”, “fraud”, “conditions”, “terms” and “form of lawful transaction”, which are based on the Roman Law and included into the Civil Law of the Republic of Latvia. Latvian researchers have not studied the above mentioned problems in relation to these aspects; the author has not found any publication in Latvian concerning these issues. Thus, the research might be a particular contribution to the development of national jurisprudence.

Keywords: Roman Law, Roman partnership, Civil Law of the Republic of Latvia.

Literatūra

1. Apsītis, A., Joksts, O. Noziedzīgs nodarījums zādzība (*furtum*) romiešu tiesību kontekstā. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, 2013; 1 (62), ISSN 1407-2971, 12. lpp.
2. Krueger, P. *Corpus Iuris Civilis, Editio Stereotypia Octava, Volumen Secundum, Codex Iustinianus, Recognovit Paulus Krueger (Corpus Iuris Civilis, 8. stereotipais izdevums, 2. sējums, Justiniāna Kodekss, rediģējis Pauls Krīgers.)* Berlīne: Weidmannos, 1906. 177, 343. Iegūts no:

Allars Apsītis. Romiešu sabiedrības (societa) līgums un romiešu tiesiskie principi mūsdienu Latvijas tiesībās

<http://fama2.us.es/fde/ocr/2007/corpusIurisCivilisCodexIustinianus.pdf>, 207, 373 [sk. 05.10.2015.]

3. Krueger, P., Mommsen, T. *Iustiniani Digesta. Corpus Iuris Civilis, Editio Stereotypia Quinta Decima, Volumen Primum, Institutiones, Recognovit Paulus Krueger, Digesta, Recognovit Theodorus Mommsen, Retractavit Paulus Krueger. (Justiniāna Digestas. Corpus Iuris Civilis, 15. stereotipais izdevums, 1. sējums, Institūcijas, rediģējis Pauls Krīgers, Digestas, rediģējis Teodors Momsens, atkārtoti pārlūkojis Pauls Krīgers.)* Berlīne: Weidmannos, 1928, 82–85, 83, 88, 256, 259, 265, 400, 764, 768, 793, 854, 913. Iegūts no: <http://fama2.us.es/fde/ocr/2006/corpusIurisCivilisT1InstitutionesDigesta.pdf>, 165–168, 166, 171, 339, 342, 348, 483, 847, 851, 876, 937, 996 [sk. 05.10.2015.].
4. Krueger, P., Mommsen, T. *Iustiniani Institutiones. Corpus Iuris Civilis, Editio Stereotypia Quinta Decima, Volumen Primum, Institutiones, Recognovit Paulus Krueger, Digesta, Recognovit Theodorus Mommsen, Retractavit Paulus Krueger (Justiniāna Institūcijas. Corpus Iuris Civilis, 15. stereotipais izdevums, 1. sējums, Institūcijas, rediģējis Pauls Krīgers, Digesta, rediģējis Teodors Momsens, atkārtoti pārlūkojis Pauls Krīgers.)* Berlīne: Weidmannos, 1928. 14. Iegūts no: <http://fama2.us.es/fde/ocr/2006/corpusIurisCivilisT1InstitutionesDigesta.pdf>, 37 [sk. 05.10.2015.].
5. Smith, W. *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. (Grieķu un romiešu antikās pasaules vārdnīca)* London: John Murray, 1875. P. 207.
6. Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. 28.01.1937. likums. *Valdības Vēstnesis*, 46, 26.02.1937. Ar grozījumiem, 01.01.2014. redakcija.
7. 13.04.2000. likums “Komerclikums”. *Latvijas Vēstnesis*, 158/160 (2069/2071), ar grozījumiem, 04.06.2015. redakcija.

Autoru alfabētiskais rādītājs

Apsītis, Allars	91
Bite, Kitija	27
Grasis, Jānis	22
Jilkine, Vladimir	54
Kudeikina, Inga	45
Palkova, Karina	85
Sitņikova, Svetlana	66
Tumalavičius, Vladas	15
Vilks, Andrejs	5